

ПРЕВЕНЦИЈА, ИДЕНТИФИКАЦИЈА, ПРИЈАВУВАЊЕ И УПАТУВАЊЕ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА: ПРЕГЛЕД НА НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ ЗА ОДГОВОР

ПРЕВЕНЦИЈА, ИДЕНТИФИКАЦИЈА,
ПРИЈАВУВАЊЕ И УПАТУВАЊЕ ВО СЛУЧАИ
НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА: ПРЕГЛЕД НА
НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ ЗА ОДГОВОР

ФИНАЛЕН ИЗВЕШТАЈ

Мај 2018

Овој извештај е подготвен во рамките на активностите спроведени од страна на Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство „Глас против насилство“, со финансиска поддршка од Европска Унија и УНИЦЕФ. Ставовите изразени во овој документ, не треба на кој било начин, да се сметаат за одраз на официјалниот став на УНИЦЕФ или на Европската Унија. Европската Унија не е одговорна за било каква употреба што може да се направи со информациите содржани во документот.

Овој проект е финансиран од Европската Унија

ПРЕДГОВОР

Насилството врз децата е глобален проблем. Со Целите за одржлив развој сите нации низ светот се обврзаа да го искоренат до 2030 година. Не само затоа што насилството врз децата е неправедно или затоа што е прекршување на човековите права, туку и затоа што нашето разбирање за човековиот развој се зголеми во изминатите декади – научивме дека најголемата закана за луѓето да го достигнат својот потенцијал е насилството во детството.

Од денот кога се раѓаат, децата се биолошки програмирани да гравитираат кон своите родители. Емоционалниот, когнитивниот и социјалниот развој на децата се одвива во рамки на длабоката грижлива поврзаност со примарните згрижувачи. Кога детето е емоционално отфрлено или кога доживува неред и насилство во домот, тоа го нарушува неговиот развој, самодоверба и способноста за учење. Децата изложени на насилство, занемарување или дисфункционално родителство стануваат возрасни лица со полоши исходи во однос на здравјето, образованието, врските и постои поголема веројатност да бидат изложени на криминал, експлоатација и зависност. Економистите проценуваат дека трошоците за слабите резултати на возрасните предизвикани од негативните искуства во детството се околу 8% од БДП или 7 трилиони американски долари глобално годишно.

Според податоците на УНИЦЕФ, во повеќето земји на Западен Балкан, 1 од 3 деца е физички казнувано. Во земјава односот е 1 од 2. Студијата на Светската здравствена организација со ученици спроведена и во Албанија, Србија, Црна Гора, покажа дека во земјава е највисока стапката, односно 30 отсто од учениците рекле дека се почувствувале запоставени во домот. Се соочуваме и со други предизвици како што се заведување со цел злоупотреба (grooming), криминал преку интернет, врсничко насилство во училиште, експлоатација и институционално запоставување во детските домови.

Заштитата на децата од сите форми на насилство насекаде не е само морално исправна, тоа е во наш директен економски и општествен интерес. Земјите со високи перформанси ги ставаат раниот детски развој и заштитата од насилство во центарот на нивните јавни политики. Тие го спречуваат насилството пред да се случи со тоа што овозможуваат родителите да бидат свесни за штетата што насилството, занемарувањето и дисфункционалното родителство ја прават врз развојот на нивното дете. Тие исто така обезбедуваат заедниците и јавните служби да известуваат за насилство и занемарување кога го гледаат.

Во земјава, неодамнешна студија покажа дека две третини од професионалците кои потврдиле дека биле сведоци на насилство врз деца, не го пријавиле.

Затоа УНИЦЕФ ја нарача оваа студија: да ги идентификува и оцени националните перформанси во превенција, идентификација и упатување кога се пријавува насилство врз децата и да се дадат препораки за зајакнување на системот за заштита на децата. Се надевам дека овој извештај ќе придонесе за разбирање на обемот на проблемот и чекорите потребни за негово решавање и соодветен одговор на насилството врз децата.

Целото општество мора да ја преземе одговорноста за заштита на децата од насилство. Ако сме сведоци на насилство и не го пријавуваме, ние сме соучесници.

Убеден сум дека ако работиме заедно, како општество, во справувањето со ова зло, можеме да направиме насилството врз децата да биде дел од минатото.

Бенџамин Перкс
Претставник на УНИЦЕФ

СОДРЖИНА

БЛАГОДАРНОСТ	9
ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	11
ОСНОВА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ И ИСТРАЖУВАЧКИ ПРАШАЊА	11
МЕТОДОЛОГИЈА.....	13
РЕЗИМЕ НА ГЛАВНИТЕ НАОДИ.....	13
ПРЕПОРАКИ	15
ВОВЕД	17
ОПШТА ПОЗАДИНА НА СТУДИЈАТА	17
Општ пристап и теорија на промени	17
Главни цели на студијата	18
Истражувачки прашања опфатени со студијата	18
Фази на собирање податоци	19
ПРОБЛЕМОТ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА	20
Насилство врз деца – Меѓународни наоди	22
Насилство врз деца во земјата	24
НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА	26
Насилство врз деца во системот за заштита на децата – Меѓународни наоди	26
Насилство врз деца во системот за заштита на деца во земјата	27
ЗАКОНСКИ И ПОЛИТИЧКИ ОДРЕДБИ ВО ОДНОС НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО ЗЕМЈАТА29	
КОРИСТЕЊЕ НА НАОДИТЕ ОД ОВАА СТУДИЈА	32
МЕТОДОЛОГИЈА	34
ИСТРАЖУВАЧКИ ТИМ	34
НВО одговорна за спроведување на студијата (национални консултанти).....	34
Мрежа на истражувачи	34
Меѓународен консултант	36
Временска рамка за имплементација	36
УЧЕСНИЦИ	38
Стручни работници во системот за заштита на деца	38
Стручни работници во институции за деца	43
Идентификувани клучни чинители	44
МАТЕРИЈАЛИ	45
Стручни работници во системот за заштита на деца	45
Вработени во институции за деца	46
Интервјуа со идентификувани клучни чинители	46
ПРОЦЕДУРИ.....	47
Стручни работници во системот за заштита на деца	47
Вработени во институции за деца	47
Идентификувани клучни чинители	48
ЕТИЧКИ АСПЕКТИ	49
ОБРАБОТКА НА ПОДАТОЦИ И АНАЛИЗА	50
Стручни работници во системот за заштита на деца	50
Вработени во институции за деца	50
Идентификувани клучни чинители	50
ПРОЦЕС НА ПРЕГЛЕД	51
МЕТОДОЛОШКИ ОГРАНИЧУВАЊА	51
ГЛАВНИ РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА ЗА НАОДИТЕ	54
СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА.....	54
ОПШТИ НАОДИ.....	54
Дефинирање на насилство и насилство врз деца	54

Процедури за справување со случаи на насилство врз деца и насилство врз деца во системот за заштита на децата	55
Прашања за пријавување, споделување документација и упатување	59
Проценка на зачестеноста на насилството врз децата во системот за заштита на децата	63
Образовна позадина и специфична обука	63
Влијанието на работата со случаи на насилство врз деца врз животот на испитаниците	64
Механизми за следење и супервизија	64
Познавање на јавните политики и интерните протоколи	65
Улогата на Народниот правобранител	65
Гледишта за влијанието на факторите на еднаквост во случаи на насилство врз деца	66
Перспективи за добри и најдобри практики во случаи на насилство врз деца.....	67
Забелешки за интервјуата од страна на членовите на професионалната мрежа на истражувачи	68
СПЕЦИФИЧНИ НАОДИ ПО СЕКТОРИ	69
Здравствени работници	69
Социјални работници	69
Наставници и други практичари од образование.....	70
Судии	71
Јавни обвинители	72
Полициски службеници	72
СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО ИНСТИТУЦИИ ЗА ДЕЦА	72
Разбирање на насилство врз деца	72
Протоколи и водичи	73
Механизми за супервизија во смисла на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство	73
Прашања за род и други фактори на еднаквост во однос на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство	73
Меѓусекторска соработка	74
Влијание врз стручните работници	74
Перспективи за добри практики	74
Препораки на учесниците во интервјуата за подобрување на системот за заштита и професионален развој.....	74
ИДЕНТИФИКУВАНИ КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ	75
Разбирање на насилството врз децата.....	75
ЗА ЕФЕКТИВНОСТА НА ПОСТОЕЧКИТЕ МЕРКИ	79
ВЛИЈАНИЕТО НА РОДОТ И ДРУГИТЕ ФАКТОРИ НА РАМНОПРАВНОСТ	81
ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ОПШТО	82
ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦА	85
НАВРАЌАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЧКИТЕ ПРАШАЊА	87
ПРЕПОРАКИ	90
ОПШТИ ПРЕПОРАКИ	90
СПЕЦИФИЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ	90
ПРЕПОРАКИ ЗА ЗДРАВСТВЕНИ РАБОТНИЦИ	90
ПРЕПОРАКИ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАБОТНИЦИ	91
ПРЕПОРАКИ ЗА НАСТАВНИЦИ И ДРУГ ОБРАЗОВЕН КАДАР	92
ПРЕПОРАКИ ЗА ПОЛИЦИСКИ СЛУЖБЕНИЦИ	92
ПРЕПОРАКИ ЗА ПЕРСОНАЛОТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ДЕЦА	92
ПРЕПОРАКИ ЗА КЛУЧНИТЕ ЧИНТЕЛИ	93
Разбирање на насилството врз децата	93
За ефективност на постоечките мерки	95
Влијанието на родот и другите фактори на еднаквост	95
Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца општо.....	96

Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата	97
РЕФЕРЕНЦИ	98
ПРИЛОЗИ	101
ПРИЛОГ 1 (А): ИНФОРМАТИВЕН ОБРАЗЕЦ ЗА СОГЛАСНОСТ ЗА УЧЕСНИЦИТЕ ВО ИНТЕРВЈУАТА СО СТРУЧНИТЕ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦА.....	102
ПРИЛОГ 1 (Б): ИНФОРМАТИВЕН ОБРАЗЕЦ ЗА СОГЛАСНОСТ ЗА УЧЕСНИЦИТЕ ВО ИНТЕРВЈУАТА СО ВРАБОТЕНИТЕ ВО ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ДЕЦА	104
ПРИЛОГ 1 (В): ИНФОРМАТИВЕН ОБРАЗЕЦ ЗА СОГЛАСНОСТ ЗА ИНТЕРВЈУАТА СО КЛУЧНИТЕ ЧИНТЕЛИ.....	106
ПРИЛОГ 2 (А): ПРАШАЛНИК ЗА ИНТЕРВЈУА СО СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА	108
ПРИЛОГ 2 (Б): ПРАШАЛНИК ЗА ИНТЕРВЈУА СО ВРАБОТЕНИ ВО ИНСТИТУЦИИ ЗА ДЕЦА	116
ПРИЛОГ 2 (В): ПРАШАЛНИК ЗА ИНТЕРВЈУА СО КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ	118
ПРИЛОГ 3: ЛИСТА НА ДОКУМЕНТИ НАВЕДЕНИ ВО ПРЕГЛЕДОТ НА ЗАКОНОДАВСТВОТО И ПОЛИТИКИТЕ ЗА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО ЗЕМЈАТА	120

БЛАГОДАРНОСТ

Минатата година многу луѓе помогнаа во подготовката на оваа студија на различни начини: преку спроведување интервјуа, пишување извештаи, преку споделување на нивните искуства и знаења за прашањата на насилство врз децата, како и со внесување на податоци или друга логистичка и техничка поддршка. Би сакале да им се заблагодариме за нивната посветена работа и напори во текот на целиот процес, како и во финализирањето на студијата.

Автори: Д-р Стивен Џејмс Минтон, Елена Димушевска, Санела Шкријељ, Вера Димитриевска

Логистичка поддршка од канцеларијата на Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство во Скопје: Николовска Андијана, Саит Зурија, Трајановска Љупка.

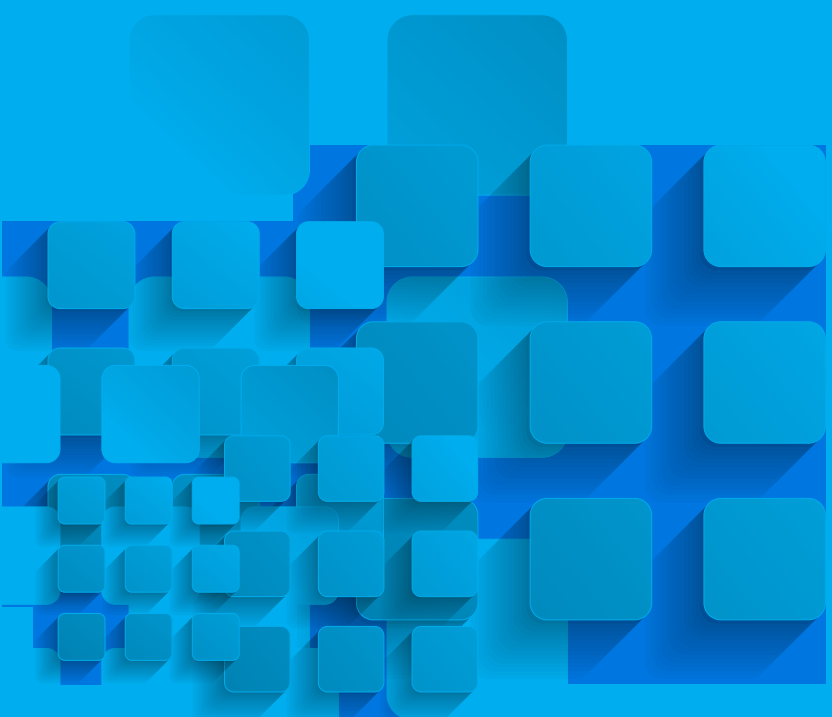
Проектни истражувачи: Балшиќевска Маја, Димитриевска Вера, Димитровска Наташа, Димушевска Јована, Дода Кристина, Дуковска Сандра, Габер Калинка, Ѓеоргиевска Стефани, Ивановска Фросина, Јоноски Лилјана, Костадиновски Бобан, Нушков Кристијан, Петкова Александра, Плечиќ Беќарова Кристина, Поповска Сачкарска Ленка, Шајновски Никола, Стојановска Деспина, Тромпеска Маја.

Тим за внес на податоци: Балшиќевска Маја, Димитриевска Вера, Димитровска Наташа, Гајиќ Благица, Петкова Александра, Плечиќ Беќарова Кристина.

Преведувачи: Христовска Маја, Ѓуроска Брајовиќ Злата.

Софтвер експерт: Кристофер Стојановски

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

ОСНОВА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ И ИСТРАЖУВАЧКИ ПРАШАЊА

Проблемот со насилството врз децата е глобален. Светската здравствена организација (2002) наведува типологија со широка употреба за начините на кои насилството може да биде нанесено, со тоа што злоупотребата (дела на искористување) има физички, сексуални и емоционални поттипови, додека запостапувањето (дела на исклучување) се смета за неуспех на детето за неговиот развој да му се обезбеди (онаму каде може да се стори тоа) здравје, образование, емоционален развој, исхрана, засолниште и безбедни услови за живеење. Во студија во која се користени податоци од 133 земји (покривајќи 6,1 милијарда луѓе, или 88% од глобалното население) Светската здравствена организација (2014) откри дека стапките на убиства за деца на возраст од 0 до 4 години и 5 - 14 години биле 2,7 и 1,5 на 100,000, но забележа дека „...смртните случаи и повредите се само дел од товарот“ (стр. 9), и значително, дека „...жените, децата и старите лица го носат товарот на нефатални последици од физичка, сексуална и психолошка злоупотреба“ (стр. 13). Претходен извештај од независен експерт на Обединетите нации, во кој беа вклучени податоци од најновите глобални истражувања, документираше дека (i) од 80 до 98 проценти од децата страдаат од физичко казнување во своите домови, при што третина или повеќе се соочуваат со тешко физичко казнување; (ii) 150 милиони девојчиња и 73 милиони момчиња на возраст под осумнаесет години доживеале сексуално насилство во текот на 2002 година; и (iii) 218 милиони деца биле вклучени во работа, од кои 126 милиони во опасна работа, 5,7 милиони деца биле вклучени во присилна или принуд-

на работа, 1,8 милиони во проституција и порнографија, а 1,2 милиони биле жртви на трговија со луѓе; и (iv) најмалку 106 земји не ја забраниле употребата на телесно казнување во училиштата. Врсничкото насилство во училиштата, вклучувајќи „булинг“, исто така се истакнува на меѓународно ниво; во неодамнешниот мета-преглед на големи студии спроведени во западните земји, Menesini & Salmivalli (2017) сугерираат дека помеѓу четири и девет проценти од децата на училишна возраст често се вклучени во извршување „булинг“ и дека меѓу девет и 25 проценти изјавиле дека биле жртви на „булинг“.

Во моментот, не постојат доволно емпириски податоци за инциденцата, застапеноста и типологијата на насилството врз децата во земјата, а исто така има и недостаток на проценка на ефективност на постојните системи и сервиси за заштита. Значајно е дека УНИЦЕФ (2005) откри дека над 40 проценти од клучните владини институции одговорни за откривање, пријавување и упатување на случаи на злоупотреба и насилство немале систем за официјално запишување и упатување на случаите на злоупотреба на деца. Иако оттогаш се направени повеќе иницијативи и документи за превенција на насилството и заштита на децата од злоупотреба, како и за борба против домашното насилство, друга студија на УНИЦЕФ (2014) покажа дека, според статистичките податоци собрани во земјата во 2011 година, 69 проценти од децата на возраст помеѓу две и четиринаесет години доживеале „насилна дисциплина“ во домот во текот на месецот пред испитувањето, а 56 проценти искусиле психолошка агресија. Во друга студија спроведена во земјата, Ралева, Пешевска и Сетхи (2013) покажале дека нивоата на детско искуство со злоупотреба се високи и дека ваквите негативни детски искуства се поврзани со ризиците за послабо здравје во подоцнежниот живот.

Горенаведениот извештај од независен експерт на Обединетите нации (2006) исто така послужи да се истакнат специфичните проблеми на насилство врз деца во системот за заштита на децата; во тој извештај се проценува дека дури 8 милиони деца во светот се во згрижувачка нега и дека тие

деца се изложени на ризик од насилство и запоставување од страна на вработените и службените лица одговорни за нивната благосостојба, со најчесто отсуство на жалби, мониторинг и механизми за инспекција и соодветна владина регулатива и надзор. Иако има недостаток од веродостојни податоци за прашањата за заштита на децата во земјата, значајно е дека (i) во земјата има околу 28,000 деца кои се смета дека се „под ризик“ (за кои се обезбедуваат различни услуги од социјална заштита во земјата); (ii) има околу 1,000 „деца на улица“, од кои 95 проценти се Роми; и (iii) и покрај другите модели што се на располагање, околу 400 деца сè уште се згрижени во институции (Извор: UNICEF TransMONEE, 2007). Иако постојат голем број законски и политички рамки во однос на насилството врз децата во земјата, вклучувајќи го и релативно новиот Закон за правда на деца (2013 година, кој беше направен да ги заштити децата од криминал, насилство и кршење на нивните права и слободи, да обезбеди заштита за децата сторители на кривични дела, за спречување на повторување на криминалното однесување и унапредување на социјализацијата, образованието и подобрувањето и да се обезбеди помош, грижа и заштита на децата пред судовите) и Законот за спречување, превенција и заштита од семејно насилство (2015) честопати се доведува во прашање степенот до кој одредбите на овие закони се, или можат да се, реализираат.

Општите цели на оваа студија беа (i) идентификување и проценка на државните механизми за одговор во превенција, идентификација, известување, упатување и заштита за случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата; и (ii) давање препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата. Поконкретно, истражувачките прашања кои се разгледуваа беа:

ИП1. Што би требало, или би можело, да се случува во однос на постоечките законски, политички и практични рамки?

ИП2. Како функционираат постојните законски, политички и практични рамки во однос

на информирање и насочување на професионалната пракса на работниците во системот за заштита на децата во определените сектори, поддржувајќи го мониторингот и надзорот (во смисла на достапност, најдобрите практики и вклучување на Народниот правобранител) на таа професионална пракса?

ИП3. Како постојните законски, политички и практични рамки ја олеснуваат или претставуваат пречки за меѓусекторската соработка?

ИП4. Колку постојните законски, политички и практични рамки влијаат врз прашањата за родот и еднаквоста поврзани со случаите на насилство врз деца?

ИП5. Како практичарите во системот за заштита на децата го разбираат она што всушност се случува во нивната пракса (на пр., во однос на нивното разбирање и чувства за појавата на насилство врз деца, нивните лични искуства од нивната професионална пракса, нивните идеи за добра или најдобра пракса; психолошко, социјално и професионално влијание на нивната работа врз нив)?

ИП6. Како клучните чинители во земјата ги разбираат (i) постоечките законски, политички и практични рамки, и (ii) професионалната пракса во системот за заштита на децата?

ИП7. Според одговорите на претходните прашања, може ли да се дадат препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и за подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата?

Истражувачкиот тим вклучен во оваа студија смета и се надева дека наодите од студијата ќе се користат за (i) разбирање на опсегот на проблемот поврзан со одговорот на насилството врз децата и идентификување на системските недостатоци на политичко и институционално ниво; (ii) помош на властите и невладините организации да направат долгорочни планови за превенција, одговор и заштита од насилство; и (iii) креирање на алатка за застапување за превенцијата од насилство врз децата да се постави високо на владината агенда во земјата.

МЕТОДОЛОГИЈА

При составувањето на овој извештај беа вклучени четири главни фази на собирање на податоци:

(i) компоненти на канцелариско (деск) истражување;

(ii) помеѓу мај и октомври 2017 година, собирање на искуствата (преку структурирани интервјуа) на 551 индивидуални работници во системот за заштита на деца во земјата (сектори на здравство, социјална заштита, образование, право (судии и обвинители) и полиција), за она што всушност се случува во нивната работа; како тие го разбираат она што се случува; и потенцијално да се добијат сугестии за она што би требало да се случува. Овие податоци беа собрани од страна на осумнаесет истражувачи кои беа регрутирани и обучени за овој проект, според стратегиските рамки за земање примероци во земјата во целина;

(iii) помеѓу јули и септември 2017 година, собирање на искуствата (повторно преку структурирани интервјуа) на 18 стручни работници во системот за заштита на децата¹; повторно, за она што се случува во нивната работа; како тие го разбираат она што се случува; и потенцијално да се добијат нивни сугестии за она што би требало да се случува. Овие податоци беа собрани од страна на одговорната НВО; и

(iv) дванаесет структурирани интервјуа кои ги водеше меѓународниот консултант со клучни чинители во земјата (идентификувани од страна на УНИЦЕФ и одговорната НВО) во Скопје во април 2017 година.

РЕЗИМЕ НА ГЛАВНИТЕ НАОДИ

Помеѓу 551 стручни работници во системот за заштита на децата имаше различни гледишта за тоа како треба да се дефинира насилството – со други зборови, како тоа се разбира – иако постоеше консензус за ставот дека физичкото и емоционалното

(или психолошкото) насилство почесто се случуваат во рамките на системот за заштита на децата отколку надвор од него. Општо беше прифатено дека рано искуство со насилство кое, за жал, го имаат висок процент од децата, е сведоштвото на семејно насилство и дека многу деца доживуваат вербално и врсничко насилство во училиштата. Повеќето сметаа дека најверојатно да го пријави насилството е самото дете жртва, па родителите на детето, а потоа наставниците; сепак, значајно беше тоа што некои од стручните работници не дадоа соодветен одговор, велеле дека не знаат кој би пријавил случаи на насилство или дека самите тие немале искуство со таков случај. Во однос на лицето или лицата на кои таквите случаи се пријавуваат, повеќето учесници ги именуваа центрите за социјална работа, или психолозите, педагозите и наставниците во училиштата. Со оглед на тоа што знаењата во врска со истражните постапки во случаите на насилство врз деца значително се разликуваа и недостасуваа кај некои учесници, најголем дел ја идентификуваа клучната улога на центрите за социјална работа и (во некои случаи) полицијата и јавните обвинители. Сепак, иако повеќето учесници ја истакнаа важноста на меѓусекторската соработка во справувањето со такви случаи, некои од нивните сведоштва од личните искуства за меѓусекторската соработка (во поглед на известување, споделување на записи и упатување) се карактеризираа со празнини, фрустрации и конфузија во однос на различните улоги на институциите и примораност да се справуваат или вообичаено справување со тие работи «внатрешно». Додека некои учесници можеа да укажат на конкретни искуства од обуки пред и во текот на работењето кои се директно релевантни за прашањето на справување со случаи на насилство врз деца, тие беа далеку од мнозинството; всушност, овој процент беше надминат од оние кои рекоа дека таквите обуки би биле од корист и дека би сакале да имаат таква можност. Некои учесници (особено оние вработени во образовниот сектор и учесниците од женски пол) рекоа дека работата со случаи на насилство врз деца има влијание

¹ Тие се: дом за деца без родители („11 Октомври“); СОС Детско село; јавна установа за згрижување на деца со образовни и социјални проблеми („25. мај“); установа за згрижување и образование на деца („Ранка Милановиќ“); воспитно-поправен дом во Тетово; малолетнички затвор во Охрид; и специјални основни училишта („Иднина“ и „Златан Сремец“).

врз нивните животи, а дел не се согласија со тоа, наведувајќи го долгогодишното искуство, посета на доволен број соодветни обуки, употреба на соодветни стратегии за справување со такви случаи, како и типот на личноста. Искуствата на учесниците со механизмите за супервизија и мониторинг се разликуваат (вклучувајќи и нивно целосно отсуство на некои работни места), иако се чини дека многу учесници биле збунети или не забележале разлика помеѓу двата типа механизми. Додека голем број од учесниците од секторите за правда и спроведување на законот покажаа значително познавање на правните рамки околу справувањето со насилството врз децата, тоа не беше случај кај вработените во образовниот и здравствениот сектор, а повеќето учесници немаа искуство или познавања за улогата на Народниот правобранител. Додека некои од учесниците ги коментираа факторите на етничка припадност, религија, сексуална ориентација или попреченост, други тврдеа дека таквите фактори на еднаквост всушност немаат влијание.

Осумнаесетте вработени во институциите за деца кои беа вклучени во студијата го дефинираа терминот насилство на сличен начин како и другите учесници; од нивните одговори произлегува дека тие не го препознаваат занемарувањето како форма на насилство. Исто така, многумина од нив не беа доволно запознаени со протоколите и националните упатства за справување со насилство врз деца и наместо тоа упатуваа на внатрешни протоколи. Иако некои од нив споменаа дека посетувале обуки за насилство врз деца, дури и тие учесници сметаа дека постојат празнини во знаењата во тој поглед. Имаше разлики во однос на одредбите за надзор и мониторинг; додека повеќето институции имаат надворешен мониторинг од одговорните министерства, надзорот главно се врши внатрешно. Учесниците воопшто не се осврнаа на прашањата за родот и еднаквоста. Повторно, имаше различни искуства со меѓусекторската соработка; соработката со ЦСР главно беше оценета како добра (иако во некои случаи бавна или непостоечка). Овие учесници главно одговорија дека работата со случаи на насилство врз деца нема значајно влијание врз нивната работа или личност, а не-

колкумина рекоа дека ваквата работа има забележително психолошко влијание.

Идентификуваните клучни чинители главно одговорија дека причините кои водат до насилство врз деца се комплексни и зависат од повеќе фактори, вклучувајќи го семејното потекло, емотивно недостапни родители и возрасни, неефикасноста на законодавната власт и институциите кои имаат одговорност за заштита на децата и пошироки социјални и општествени фактори (вклучувајќи ја и политичката нестабилност). На насилството врз децата во системот за заштита на децата повеќето гледаа со посебна загриженост; додека многумина се осврнаа на законските рамки, протоколи, мониторинг и координирање на системите кои се веќе воспоставени во системот за заштита на децата во земјата, други се осврнаа на недостатокот од обуки или свесност за нивните улоги, од страна на вработените во системот за заштита на децата, а некои експлицитно на потребата од деинституционализација како заштитна мерка. Само еден учесник зборуваше за потребата од понатамошни законски реформи; многу почести беа коментарите кои се однесуваа на перцепцијата на јазот што постои меѓу она што треба да се случува според законот и она што постоечките ресурси дозволуваат да се случи во пракса (во тој поглед, двајца од дванаесетте клучни чинители ја истакнаа потребата од физички ресурси на безбедни куќи или засолништа за проценка и третман на деца жртви на насилство). Слично, додека петмина учесници рекоа дека родот и другите фактори на еднаквост немаат влијание врз тоа како случаите на насилство врз деца се идентификуваат и решаваат, останатите седум учесници рекоа дека иако еднаквоста е загарантирана во законската рамка, искуството во пракса за некои групи (жени, етнички малцинства, лица со попреченост) може да биде поинакво. Одговорите на прашањето што претставува „добра“ или „најдобра“ пракса значително се разликуваа; беа споменати деинституционализација, законодавство засновано на истражување, потреба од поголема свесност на општеството воопшто во однос на феноменот на насилство врз децата, важноста на гласот на детето во известувањето за насилството, придобивките од поголемо ниво

на вклученост на локалната самоуправа, прашања за професионалната пракса (подобрување на мерките за откривање и проценка, потреба од обуки за стручните лица, стручните лица да бидат повеќе свесни за нивните лични и професионални одговорности) и подобрување на меѓусекторската соработка. Одговорите за сугестии за „добра“ или „најдобра“ пракса во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата вклучуваа упатувања на системски фактори, во однос на потребите за зајакнување на националната координација и меѓусекторска соработка, кадровско екипирање (внимателен избор и регрутирање на персонал за грижа за децата) и намалување на зависноста од поголеми институции за деца.

ПРЕПОРАКИ

Врз основа на овие наоди можеа да се дадат седум општи препораки:

(i) треба да постојат конкретно дефинирани системи за управување со случаи во сите надлежни институции, фокусирајќи се на индивидуалните карактеристики на секој случај и индивидуалните потреби на секое дете кое е жртва на насилство;

(ii) внатрешните протоколи кои се спроведуваат во рамките на надлежните институции треба да се формулираат, имплементираат и оценуваат во согласност со националниот заеднички протокол за насилство врз деца;

(iii) треба да се направат подобрувања во механизмите за упатување, најпрво преку обезбедување на јасни инструкции за улогите и одговорностите на секој одговорен сектор;

(iv) треба да се направат подобрувања во меѓусекторската соработка, преку континуирана обука на одговорните професионалци, имплементација на систем на редовни работни состаноци на вклучените тимови и споделување на добри и најдобри практики за заштита на децата жртви на насилство;

(v) треба да има и развој на критериуми и воспоставување на специјализиран, стандардизиран сервис за деца - жртви на насилство; и

(vi) треба да се развијат и имплементираат специфични програми за обука по сектори за справување со случаи на насилство врз деца за идните професионалци кои сè уште се во образовниот процес (т.е. обука пред вработување) и професионалците кои се веќе вработени и имаат практични знаења (т.е. обука во тек на работа); и

(vii) треба да се развие национален механизам за мониторинг на институционалниот одговор при случаи на насилство врз деца, вклучувајќи формирање на специјализиран тим кој ќе ги прегледува сите активности преземени од институциите во такви случаи.

Исто така, беше можно да се дадат одредени специфични препораки по сектори, кои вообичаено вклучуваа (i) потребата од подобрување на специфичната основа на знаења (т.е. во однос на насилството врз децата, вклучувајќи ги аспектите на законодавната и политичката рамка, идентификацијата, пријавувањето и упатувањето на децата жртви) на постојните практичари преку разни системи на обука и професионален развој во текот на работењето, како и на идните практичари преку измени и дополнувања на обуките пред вработување; (ii) потребата од спроведување на програми и системи на професионален надзор на давателите на услуги; (iii) формирање на интердисциплинарни тимови со експлицитна намена за справување со случаи на насилство врз деца; и (iv) потребата од зајакнување на капацитетите на психолошко-педагошката служба во училиштата.

ВОВЕД

ОПШТА ПОЗАДИНА НА СТУДИЈАТА

Општ пристап и теорија на промени

Теоретски, севкупниот пристап кон оваа студија може да се каже дека е втемелен во системската психологија од повеќе различни информативни дисциплини, како што се различни насоки во здравствена заштита, практични форми на психологија (критички гласови во клиничката психологија, советување во психологија), социологија и социјална работа. Општа позиција во системската психологија е дека луѓето треба да се гледаат не како деконтекстуализирани поединци, туку повеќе како целина, отелотворени суштества, во рамка на нивните социјални и временски контексти. Постојат очигледни разлики, на пример, за тоа како едно дете без родители расте во Централноафриканската Република, во споредба со дете кое има добра семејна поддршка во САД. Сепак, отпорноста на признавање на важноста на општествените контексти често се манифестира во развојната психологија; неконтекстуалниот индивидуализиран пристап доминираше од почетокот на таа дисциплина (раните децении на дваесеттиот век) до 1980-тите.

Ова веројатно се должи на сеприсутното влијание на високо индивидуализираните приоди на основачите во областа, како

што е Сигмунд Фројд (кој на несвесното претставување на семејната динамика од страна на детето гледал како нешто важно, но според многумина, го занемарил влијанието на свесните општествени односи) и Жан Пиаже (чии рани интереси во ембриологијата влијаеле на гледиштето за постепено и неизбежно одвивање на когнитивниот развој на детето, навидум независно од социјалните односи). Ваквите пристапи ефективно го деконтекстуализираат поединецот во напредокот на идеите во врска со универзалните процеси во рамки на развојот на детето (види Mc Guckin & Minton, 2014, и Minton, 2012, стр. 14 - 30, за преглед). Речиси неизбежно, Urie Bronfenbrenner's (b. 1917, d. 2005) унапредувањето на она што стана познато како „екосистемски пристап“ во развојната психологија на Ури Бронфенбренер (1917-2005) во текот на доцните 1970-ти и 1980-тите започна со протестна забелешка за преовладувачкиот индивидуалистички фокус (1977, стр. 317):

„Може да се каже дека голем дел од современата развојна психологија е наука за чудното однесување на децата во чудни ситуации со чудни возрасни лица за најкрајски можни временски периоди“ [испакнајќи делови репродукирани од оригиналниот шексџ].

Бронфенбренер (1977, 1979) продолжи со развивање на модел со детето во развој во центарот на повеќеслоен сет на меѓусебно поврзани системи – микро- (оние кои се физички и емоционално најблиски до детето; обично, семејството), мезо- (социјализирачки влијанија како што се соседството, училиштето и врсниците), екс- (влијанијата во кои детето не е директно вклучено, но сепак имаат влијание, на пример, местата на работа на родителите, владините агенции) и макро-системи (културни, идеолошки и организациски обрасци, регионални или глобални, во кои се поставени останатите системи), а во 1989 г., го додаде хроно-системот, „временската компонента“ во која е екосистемот (впрочем, постојат разлики во тоа како е да се расте во Скопје денес споредено со тоа како било пред педесет години). Читателот може да ги погледне Bronfenbrenner (1977, 1979, 1989), како и Mc Guckin & Minton (2014) и Minton (2012) за подетален преглед на идеите на Бронфенбренер.

Во оваа студија ги испитуваме појавите на насилство врз децата и насилството врз децата во системот за заштита на децата преку оваа екосистемска леќа. Со цел да се добие соодветна слика за тоа како детето расте - и проблемите што можат да произлезат, имено насилството врз децата - потребно е детето да се постави во неговиот екосистемски контекст. Сметаме дека таквата системска „леќа“, или нешто слично, беше влијателна во самата концептуализација на проектот од страна на УНИЦЕФ; и истражувачкиот тим (види дел „Методологија“, подделот „Истражувачки тим“) соодветно ги имплементираше практичните елементи на истражувањето (види дел за Методологија). Како што ќе видиме подолу, причините што го поткрепуваат насилството врз децата и насилството врз децата во системот за заштита на децата се мулти-факторски. За да се направат позитивни промени во животот на децата - за целите на овој извештај, а потоа да се сугерираат начини на кои насилството врз децата и насилството врз децата во институциите може да се идентификува, процени, адресира и спречи - мора да се дадат препораки базирани на докази за системите кои го опкружуваат детето, како и институциите кои влијаат врз него додека да порасне. Во првобитните истражувачки фази на овој проект не собиравме податоци од самите деца, ниту пак собравме основни податоци за инцидентите на насилство врз деца и насилството врз децата во системот за заштита на децата. Како што ќе видиме подолу, таквите мерки се примарен фокус во други истражувачки проекти (види „Вовед“, дел „Насилство врз деца - меѓународни наоди“, „Насилство врз деца во земјата“, „Насилство врз деца во системот за заштита на децата - меѓународни наоди“ и „Насилство врз деца во системот за заштита на децата во земјата“). Наместо тоа, директно гледавме на возрасните кои работат во државните системи кои имаат за цел да ги заштитат децата, за да се разбере како функционираат (или не функционираат) тие поединци и системи, и да ги понудиме нашите препораки за подобрување.

Главни цели на студијата

Главни цели на студијата се:

(i) да ги идентификува и оцени државните механизми во превенција, идентификација, пријавување, упатување и заштита во случаи на насилство врз деца во системот за заштита на деца во земјата; и

(ii) да даде препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и за подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата.

Истражувачки прашања опфатени со студијата

Главно, целите на студијата беа во врска со:

(i) идентификација и пријавување на случаи на насилство врз деца од страна на даватели на услуги, вклучувајќи ги здравствениот, образовниот сектор, секторот на социјални работи, институциите за деца, секторот на правда и полицијата во земјата;

(ii) упатување на случаи на насилство врз деца од страна на давателите на услуги (достапност на сервиси, достапност на протоколи и/или насоки и ниво на меѓусекторска соработка) во земјата;

(iii) следење и надзор на давателите на услуги поврзани со идентификување, пријавување и упатување на случаи на насилство врз деца (достапност, најдобри практики и вклучување на Народниот правобранител) во земјата; и

(iv) идентификување на прашањата за род и еднаквост поврзани со идентификување, пријавување и упатување на случаи на насилство врз деца во земјата.

За работа со овие цели потребно е разгледување на професионалните практики на работниците во системот за заштита на деца во следните сектори: здравство, социјална заштита, образование, право (судии и обвинители) и спроведување на законот, институции за деца и работата на некои релевантни невладини организации. Со доследно повикување на овие цели, беше

можно да се специфицираат следните истражувачки прашања:

ИП1. Што би требало, или би можело, да се случува во однос на постоечките законски, политички и практични рамки?

ИП2. Како функционираат постојните законски, политички и практични рамки во однос на информирање и насочување на професионалната пракса на работниците во системот за заштита на децата во определените сектори, поддржувајќи го мониторингот и надзорот (во смисла на достапност, најдобри практики и вклучување на Народниот правобранител) на таа професионална пракса?

ИП3. Како постојните законски, политички и практични рамки ја олеснуваат или претставуваат пречки за меѓусекторската соработка?

ИП4. Колку постојните законски, политички и практични рамки влијаат врз прашањата за родот и еднаквоста поврзани со случаите на насилство врз деца?

ИП5. Како практичарите во системот за заштита на децата го разбираат она што всушност се случува во нивната пракса (на пр., во однос на нивното разбирање и чувства за појавата на насилство врз деца, нивните лични искуства од нивната професионална пракса, нивните идеи за добра или најдобра пракса; психолошко, социјално и професионално влијание на нивната работа врз нив)?

ИП6. Како клучните чинители во земјата ги разбираат (i) постоечките законски, политички и практични рамки, и (ii) професионалната пракса во системот за заштита на децата?

ИП7. Според одговорите на претходните прашања, може ли да се дадат препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и за подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата?

Фази на собирање податоци

За одговор на овие прашања беа вклучени четири главни фази на собирање на податоци:

(i) Прво, компонента на канцелариско (деск) истражување, спроведена од страна на одговорната НВО (со некои насоки од Меѓународниот консултант) во ноември - декември 2016 година. Ова беше спроведено со цел (а) да се види што треба, или може, во однос на законската, политичката и практичната рамка, да се случува; и, (б) за информирање на конкретната содржина на алатките за прибирање на податоци кои беа развиени за следната фаза на проектот. Во оваа фаза, се добија податоци кои се однесуваа на ИП1, а делумно се однесуваа на ИП3, ИП4 и ИП7.

(ii) Второ, собирање на искуствата на индивидуални работници кои работат во системот за заштита на деца во земјата (сектори на здравство, социјална заштита, образование, право (судии и обвинители) и полиција) за она што всушност се случува во нивната работа; како тие го разбираат она што се случува; и потенцијално да се добијат сугестии за она што би требало да се случува. Овие податоци беа собрани помеѓу мај и октомври 2017 г., во серија од 551 интервју, спроведени од страна на осумнаесет истражувачи кои беа ангажирани и обучени за овој проект и ги собираа податоците според стратегиските рамки за земање примероци во земјата во целина. Со оваа главна фаза на истражувањето собраа податоци кои во најголем дел одговараа на ИП2, ИП3, ИП4, ИП5, а делумно на ИП7.

(iii) Трето, понатамошно собирање на искуства на стручни лица кои работат со системот за заштита на децата² во земјата; повторно, за она што всушност се случува во нивната работа; како тие го разбираат она што се случува; и потенцијално да се добијат нивни сугестии за она што би требало да се случува. Овие податоци беа собрани во серија од 18 индивидуални интервјуа спроведени од страна на одговорната НВО помеѓу јули и септември 2017 г. Во оваа фаза се дополнува податоците

² Види фуснота 1, погоре

собрани во втората фаза од истражувањето кои придонесоа во одговарање на ИП2, ИП3, ИП4, ИП5 и ИП7.

(iv) На крај беа спроведени дванаесет индивидуални интервјуа од страна на Меѓународниот консултант, со клучни чинители во земјата (идентификувани од страна на УНИЦЕФ и одговорната НВО) во Скопје, април 2017 год. Во оваа фаза се собраа податоци кои одговорија на ИП6 и ИП7.

ПРОБЛЕМОТ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА

Во првиот *Светски извештај за насилство и здравје*, Светската здравствена организација (2002) го дефинираше насилството како:

„Намерна употреба на физичка сила или моќ, со закана или конкретно загрозување, против себе, друго лице, група или заедница, чија последица или веројатност за последица е повреда, смрт, психолошка штета, сличност на развој или каква било заѓуба“.

Во Светскиот извештај за насилство и здравје беше претставена типологија на насилството во која беа направени три поделби според односот помеѓу сторителот/ите и целта/ите на насилството. Тие се: (i) насилство насочено кон себе (понатаму поделено на самозлоупотреба и самоубиство); (ii) интерперсонално насилство (понатаму поделено на семејно и интимно партнерско насилство (што вклучува злоупотреба на деца, насилство од страна на интимен партнер и злоупотреба на постаро лице) и насилство во заедницата (кое понатаму е поделено на насилство врз лица кои се познаваат и кои не се познаваат, и вклучува насилство меѓу млади лица, напад од непознато лице, насилство поврзано со имотни кривични дела и насилство на работно место и други институции); и (iii) колективно насилство (кое понатаму се дели на социјално, политичко и економско насилство).

Според Член 1 од Конвенцијата за правата на децата на Обединетите нации која влезе на сила на 2. септември 1989 година, дете „...значи секое човечко суштество кое нема навршено осумнаесет години на животот, ако врз основа на законот кој се однесува на детето, полнолетноста не се добива порано“ (види Обединети нации, 2018a).³ Правните дефиниции за тоа што е дете (вклучувајќи ја и оваа), секако, може да се разликуваат од биолошките и социјалните дефиниции; биолошки, детето е човечко суштество по раѓање и пред пубертет, додека социјално, периодот на задолжително образование кој постои во многу (но не во сите) земји се совпаѓа со детството (или детството и адолесценцијата), како и годините во кои човекот се смета за премногу млад да биде одговорен (кривично) за неговите или нејзините постапки, да се венчава, да работи (особено со полно работно време), да гласа или да служи војска. Сепак, треба да се забележи дека многу од овие карактеристики се предмет на правно дефинирање и регулација што може да се разликува во различните контексти на земјите и социјални/традиционални модели кои може да се разликуваат во различни културни контексти. Гореспоменатата „доба на полнолетност“ (спротивно на правното „малолетност“) го означува моментот во кој луѓето преземаат правна контрола врз својата личност, постапки и одлуки, со што се прекинуваат претходно постоечките законски обврски што нивните родители или старатели ги имале над нив. Повторно, правната дефиниција може да се разликува од биолошката (на пр. завршување на скелетниот раст) и социјалната (на пр. живот независен од семејството) дефиниција, а социјалната повторно може да се разликува во различни земји и културни контексти.

Додека Светската здравствена организација забележа дека „...различни култури имаат различни правила за тоа што се прифатливи практики за родителство“, во однос на споредбите направени од страна на Меѓународното друштво за превенција од злоупотреба и запоставување на деца (IP-

³ Сите подобни земји-членки на Обединетите нации, со исклучок на САД, кои не ја ратификувале, се страна во овој меѓународен договор. Заедно со другите држави наследнички на Југославија, земјата даде декларација за сукцесија на договорот (види Обединети нации, 2018b).

SCAN) во 58 земји (види Bross, 2000), беше заклучено дека постои „...општа согласност во многу култури дека злоупотреба на деца не треба да биде дозволена и речиси едногласност во поглед на тоа каде што се работи за многу тешки дисциплински практики и сексуална злоупотреба“ (2002, стр. 59). Во својата Консултација за превенција на злоупотреба на деца, три години претходно, Светската здравствена организација (1999) ја изготви следнава дефиниција:

„Злоупотреба или малтретирање на дете ги подразбира сите форми на физичко и/или емоционално малтретирање, сексуална злоупотреба, зајакнување или несовесно третирање или комерцијална или друг тип експлоатација, што резултира во моментално или потенцијално оштетување на здравјето на детето, оштетување на развојот или достоинството во контекст на односот кон одговорноста, довербата или моќта“.

Типологијата на насилство наведена во гореспоменатиот Светски извештај за насилство и здравје (2002) исто така вклучува и четири начини на кои насилството може да биде нанесено. Со посебен осврт на насилството кое родителите и другите старатели го нанесуваат на децата, примерите и моделите на злоупотреба (која може да биде физичка, сексуална и/или емоционална) се сметаат за дела на искористување, со тоа што физичка злоупотреба на дете се дефинира како „...оние дела кои предизвикуваат вистинска физичка повреда или имаат потенцијал за повреда“; сексуалната злоупотреба се дефинира како „...оние дела каде старател користи дете за сексуално задоволување“; и емоционалната злоупотреба се дефинира како „...неуспехот на старателот да обезбеди соодветна и поддржувачка средина, а вклучува дејства кои имаат негативен ефект врз емоционалното здравје и развојот на детето. Таквите дејства вклучуваат ограничување на движењата на детето, омаловажување, потсмев, закани и заплашување, дискриминација, отфрлање и други нефизички форми на непријателски третман“ (Светска здравствена организација, 2002, стр. 60). Запоставувањето се смета за дело на исклучување, а се однесува на „...неуспех на родителот да се грижи за развојот на детето – кога родителот е во состојба да го

стори тоа – во една или повеќе од следниве области: здравје, образование, емоционален развој, исхрана, засолниште и безбедни услови за живеење“. Битно е да се истакне додавката „...кога родителот е во состојба да го стори тоа“, бидејќи запоставувањето може и мора да се разликува од околностите на сиромаштија; со други зборови, „...запоставување може да се случи само во случаи кога разумни ресурси се на располагање на семејството или старателот“ (Светска здравствена организација, 2002, стр. 60).

За илустрирање на проблемот на насилство врз децата на конкретен начин, во деловите кои следат се документирани некои аспекти од инцидентата и преваленцата на насилство врз децата и насилството врз децата во системот за заштита на деца, на меѓународно ниво и во земјата. Последователниот Глобален извештај за превенција од насилство (2014) на Светската здравствена организација, за кој беа користени податоци од 133 земји (покривајќи 6.1 милијарди луѓе и претставувајќи 88% од глобалното население) беше направен да следи „...како властите влијаат со проценка на мерките кои земјите ги преземаат за превенција и одговор на интерперсонално насилство“, се забележува дека „...низ целиот свет се спроведуваат значителни активности за превенција на насилството“ (стр. 4). Наведено е и дека „...извештајот исто така ги открива празнините во глобалната превенција на насилството кои мора да се пополнат: празнини во знаењата во врска со степенот на проблемот; во квалитетот и досегот на програмите за превенција; во пристапот до сервиси за жртвите; во спроведувањето на постојните закони; и во механизмите за координирање на мултисекторската работа“ (стр. 5). Особено сериозен наод е дека во 2012 година, околу 475,000 луѓе ширум светот биле жртви на убиство (6,7 на 100,000 од светското население); во светски рамки, стапката на убиства на деца на возраст од 0 - 4 години била 2,7 на 100,000 (2,7 кај оние од женски и 2,8 кај оние од машки пол), а за оние на возраст од 5 - 14 години, 1,5 на 100,000 (1,2 кај женскиот пол и 1,7 кај машкиот пол). За да се разбере овој наод треба да се има на

ум, како што вели Глобалниот извештај за превенција од насилство, дека „...смртта и повредите се само дел од товарот“ (стр. 9), и дека „...жените, децата и старите лица го носат товарот на нефатални последици од физичка, сексуална и психолошка злоупотреба“ (стр. 13).

Насилство врз деца – Меѓународни наоди

Друг важен извештај за глобалниот феномен на насилство врз деца беше објавен во 2006 година, во формата Извештај на независен експерт за Студијата на Обединетите нации за насилство врз деца. Овој извештај беше направен врз основа на податоци добиени од регионални, субрегионални и национални консултации, експертски тематски состаноци, теренски посети и сеопфатни владини одговори на прашалник изготвен во 2004 година во обид да се документира природата, обемот и причините за насилство врз деца и да се дадат препораки за превенција и одговор. Насилството врз децата има различни форми и се смета дека често е „скриено, непријавено и недоволно регистрирано“ поради (i) страв (на пр., многу деца се плашат да го пријават; родителите може да молчат ако насилството е извршено од страна на брачен другар или друг член на семејството или од страна на помокен член на заедницата или општеството); (ii) стигма (на пр., каде што семејната „чест“ е поставена над безбедноста и благосостојбата на детето); (iii) општественото прифаќање на насилството врз децата (на пр., само во 16 земји е забранета употреба на телесно казнување во домот); и (iv) може да не постои безбеден начин да се пријави насилството врз децата. Повикувајќи се на податоци од глобалните истражувања кои биле достапни во тој момент, извештајот наведува дека (i) до 80 до 98 проценти од децата страдаат од физичко казнување во домот, при што третина и повеќе од нив се соочуваат со тешко физичко казнување со употреба на помагала; (ii) 150 милиони девојчиња и 73 милиони момчиња на возраст под осумнаесет години доживеале присилен сексуален однос или други форми на сексуално насилство во текот на 2002 г., а помеѓу 100

и 140 милиони девојчиња и жени во светот биле подложени на некоја форма на женска генитална мутилација / сечење; (iii) во 2004 г., 218 милиони деца биле вклучени во злоупотреба на детски труд, од кои 126 милиони во опасна работа; (iv) во 2000 г., 5.7 милиони деца биле вклучени во присилна или принудна работа, 1.8 милиони во проституција и порнографија, а 1.2 милиони биле жртви на трговија со луѓе. Екстраполациите од студиите со помал обем укажуваат на општите трендови околу возраста (помладите деца се во поголем визик од физичко насилство, додека на сексуално насилство се главно изложени оние кои доживеале пубертет или адолесценција), родот (момчињата се изложени на поголем ризик од физичко насилство отколку девојчињата, додека девојчињата се соочуваат со поголем ризик од сексуално насилство, занемарување и присилна проституција) и дека одредени групи деца се посебно ранливи на насилство (на пример, децата со пречки во развојот, оние од етничките малцинства и други маргинализирани групи, „децата на улица“, оние кои се во судир со законот, како и бегалците и други раселени деца).

Во Извештајот на независен експерт за Студијата на Обединетите нации за насилство врз деца (2006) понатаму беше забележано дека додека семејството има најголем потенцијал да ги заштити децата и да им обезбеди физичка и емоционална безбедност, должноста на државата да го обезбеди правото на децата на живот, опстанок, развој, достоинство и физички интегритет не запира на прагот на семејниот дом. Оттука, беше истакнато дека децата подеднакво се подложни на разни форми на насилство во домот кои, иако главно не се фатални и не доведуваат до трајна или сериозна видлива повреда, честопати се придружени со психолошко насилство (на пр., навреди, нарекување со погрдни изрази, изолација, отфрлање, закани, емоционална рамнодушност и омаловажување), што само по себе може да биде штетно за психичкиот развој и благосостојбата на детето (особено кога тоа психичко насилство го врши родител). Прегледот на 21 (во најголем дел индустријализирани) земји наве-

дени во овој извештај покажа дека меѓу седум и 36 проценти од жените и помеѓу три и 29 проценти од мажите пријавиле сексуална виктимизација во детството, која во најголем дел се случила во семејството.

Додека последиците од насилството врз децата може да се разликуваат во зависност од неговата природа и сериозност, може да резултира со поголема подложност на доживотно социјално, емоционално и когнитивно оштетување и на однесувања ризични по здравјето, како што се злоупотреба на супстанции и рано започнување на сексуалниот живот, како и по менталното здравје и социјални проблеми (на пр., анксиозност и депресивни нарушувања, халуцинации, нарушена работа, нарушувања во меморијата и агресивно однесување). Долгорочно, раното изложување на насилство е поврзано со подоцнежнo заболување на белите дробови, срцето и црниот дроб, сексуално преносливи болести и смрт на фетусот за време на бременоста, како и подоцнежнo интимно партнерско насилство и обиди за самоубиство. Покрај тоа, помеѓу 133 и 275 милиони деца ширум светот годишно се проценува дека биле сведоци на семејно насилство, што може сериозно да влијае врз благосостојбата на детето, личниот развој и социјалната интеракција во детството и возрасниот период. Факторите кои се смета дека најверојатно ќе обезбедат заштита во домот, како и во други средини, вклучуваат добро родителство, развој на силни врски помеѓу родителите и децата и позитивна ненасилна дисциплина.

Во повеќето земји, а секако во развиените земји, децата поминуваат повеќе време во грижа на возрасни во образовните средини (т.е. училишта и слични институции) од каде било надвор од домот. Насилството во училиштата може да се појави во повеќе форми: (i) насилство извршено од страна

на возрасни (на пр., наставен и не-наставен кадар) врз деца (и тука Извештајот на Независен експерт за Студијата на Обединетите нации за насилство врз деца (2006) забележа дека во најмалку 106 земји не е забранета употребата на телесно казнување во училиштата); (ii) насилство извршено од страна на деца врз возрасни (за кое е потврдено дека недостасуваат веродостојни податоци, барем во развиените земји (види Minton & O' Moore, 2004; Smith, 2003), и кое во секој случај, спаѓа надвор од полето на интерес на овој извештај); и (iii) насилство извршено од страна на деца врз деца (односно врсничко насилство). Од различните форми на врсничко насилство кои се јавуваат во училиштата, најшироко е проучувано однесувањето наречено „булинг“⁴, особено во последните четири декади. Во неодамнешен мета-преглед, Menesini & Salmivalli (2017) тврдат дека големите студии спроведени во западните земји покажуваат дека помеѓу четири и девет проценти од децата на училишна возраст често се вклучени во извршување „булинг“ и дека меѓу девет и 25 проценти рекле дека биле подложени на „булинг“; и дека била идентификувана и помала подгрупа на оние кои вршат и се жртви на „булинг“ (таканаречени „силеџии / жртви“). Menesini & Salmivalli (2017) истакнуваат дека, како и краткотрајните негативни здравствени последици за оние што извршуваат „булинг“ и оние кои се жртви на „булинг“, „булингот“ може да има негативно влијание врз сведоците и минувачите (Wolke & Lereya, 2015). Лонгитудиналните студии исто така покажаа долгорочно негативно влијание врз менталното и физичкото здравје од изложеноста на „булинг“ во училиште; оваа поврзаност постои дури и кога другите фактори на ризик од детството се контролирани (Arseneault, Bowes, & Shakoor, 2010).

Во *Извештајот на независен експерт за Студијата на Обединетите нации за на-*

⁴ Насилничкото „булинг“ однесување генерално се разликува од другите видови на агресивно однесување на две основи: прво, со постоење на дисбаланс на моќ во корист на сторителот помеѓу сторителот и целта на насилното однесување („Агресивното однесување вклучува конфликт помеѓу еднакви, додека „булингот“ секогаш вклучува повреда на некој кој не е сосема способен да се брани“ (Roland & Idsøe, 2001, p. 446). Вториот диференцирачки фактор е оној на повторување (на пр., „лице се малтретира со „булинг“ кога тој или таа е изложен/а, постојано и со текот на времето, на негативни интеракции од страна на едно или повеќе други лица“ (Olweus, 1991, стр. 413). Треба да се напомене дека во случаите на „сајбер-булинг“, повторувањето е почесто во искуството на жртвата отколку во активностите на сторителот: „... чинот на сторителот на објавување навредувачки материјал [може да биде] еднократен настан, но поради можноста да има повеќе гледачи и прегледи, искуството на жртвата со злоупотребата е повторливо“ (O' Moore & Minton, 2011, стр. 4). Покрај агесијата, дисбалансот на моќта и повторувачката или систематската природа, во некои дефиниции се истакнати и други аспекти; имено, дека однесувањето е намерно од страна на сторителот/ите и е генерално неиспровоцирано од страна на целта/ите на малтретирањето. Се тврди дека кога сите овие аспекти се присутни, можеме однесувањето да го категоризираме „булинг“ (Minton, 2010, 2016; O' Moore & Minton, 2004).

силство врз деца (2006) забележано е дека факторите кои е најверојатно да заштитат од насилство во училиште вклучуваат политики во училиштата и ефективни наставни програми кои го поддржуваат развојот на ненасилни и недискриминаторски ставови и однесување. Во текот на изминатите триесет и пет години, во голем број од индустријализираните земји беа направени значителни напори за развивање на таканаречени „сеопфатни училишни“ програми за интервенција, од кои некои се имплементирани и оценети во големи размери, па дури и на национално ниво (види Menesini & Salmivalli, 2017, и Minton, 2016, за коментари). Повеќето од овие програми се базираат на принципите на истовремена интервенција на повеќе нивоа (на пр., училишно раководство, наставен кадар, ученици и родители), управување со однесувањето и подигање на свеста како клучни информативни стратегии (see O' Moore & Minton, 2004)⁵. Сепак, Menesini & Salmivalli (2017) тврдат дека „булингот“ „... претставува посебен ризик за ранливите деца, како што се децата со попреченост; бегалците или децата погодени од миграција; децата кои се исклучени; децата кои припаѓаат на малцинска група, или едноставно децата кои се разликуваат од врсничката група“ (стр. 1). Врз основа на емпириски истражувања за несразмерните нивоа на „булинг“ што ги доживуваат ЛГБТ учениците, оние со попреченост и посебни потреби, оние кои припаѓаат на етнички малцинства, учениците тинејџери кои припаѓаат на „алтернативните“ субкултури (види Minton, 2014, за коментари), се претпоставува дека за тие деца од „малцинството“ примената на општите мерки против „булинг“ веројатно нема да има добар ефект и дека треба да се посвети внимание на улогата на предрасудите (во училиштата и општеството во целина) како основен фактор во понатамошните напори за интервенција против „булингот“ (Minton, 2014, 2016).

Насилство врз деца во земјата

Како што видовме, насилството кое ги вклучува децата, насилството насочено кон децата и насилството од страна на децата предизвикува зголемена загриженост во многу земји во светот. И во земјата, ситуацијата не се разликува. Во исто време, нема доволно емпириски податоци за инциденцата, преваленцата и типологијата на насилството врз децата во земјата, а исто така постои недостиг на проценка на ефективноста на постојните системи и сервиси за заштита. Основните податоци за прашањата на детската заштита не се лесно достапни во земјата бидејќи насилството врз децата и нивната злоупотреба, во голема мера, се скриени проблеми. Дел од проблемот е генералниот недостаток на соодветни системи за известување во земјата, како што е случај и во некои поразвиени земји. Исто така, законските стандарди и дефиниции за насилство што ги има државата се слаби. Во земјата, преваленцата на насилство и злоупотреба на деца - физичка, емоционална и сексуална, како и намерно запоставување - од страна на родителите и другите членови на потесното семејство, неодамна почна да се препознава. Сепак, таквите инциденти и појави треба да се документираат, според Законот за семејство (кој ја користи категоријата „семејно насилство“; Службен весник, бр. 80/92, 9/96, 38/20004, 33/06 и 84/08) и Законот за заштита на децата (Службен весник, бр. 98/2000, 65/04).

Според *Студијата за институционалниот одговор на насилството врз децата на УНИЦЕФ* (2005) во земјата, преку 40 проценти од клучните владини институции одговорни за откривање, пријавување и упатување на случаи на злоупотреба и насилство – како што се полицијата, центрите за социјална работа и училиштата – немале систем за официјално евидентирање и упатување на случаи на злоупотреба на деца. Оттогаш, направени се повеќе иницијативи и документи за превенција на насилството и заштита на децата од злоупотреба, како и против домашното насил-

⁵ Во однос на ефективност на тие програми, систематски преглед на Farrington & Ttofi (2009) на 44 програми на интервенција против „булинг“ спроведени помеѓу 1983 и 2009 г. покажа дека програмите во училиштата ги намалиле самостојно пријавените дела на „булинг“ врз други лица за 20 до 23 проценти, а самостојно пријавените искуства на оние кои биле подложени на „булинг“ за 17 до 20 проценти. Понатаму, во мета-анализата на Merrell et al. (2008) на програми против „булинг“ спроведени помеѓу 1980 и 2004 г., се тврди дека програмите може да произведат „скромни“ резултати, но дека е поверојатно да влијаат на знаењата, ставовите и само-перцепциите отколку на фактичкото насилно однесување (Minton, 2017).

ство. Во Извештајот за насилство и здравје и водич за превенција (Тозија и соработниците, 2006) е наведено дека спречувањето на насилството врз децата е приоритет за земјата. Меѓу клучните точки кои се опфатени се: зајакнување на примарната превенција со акцент на „...подобрување на системот за идентификација, проценка и докази за случаи на злоупотреба на деца во сите сектори, особено во здравствениот сектор, како и дополнителни форми за регистрација на насилство или повреда“ (Ралева, Пешевска и Сетхи, 2013, стр. 2). Според статистичките податоци собрани во земјата во 2011 година, 69 проценти од децата на возраст меѓу две и четиринаесет години доживеале „насилна дисциплина“ (т.е. физичко казнување и/или психолошка агресија) во домот во месецот пред истражувањето. Повеќе од половина (52 проценти) доживеале физичко казнување и психолошка агресија (56 проценти доживеале викање, врескање или навредување). Сепак, многу помал процент (3 проценти) од мајките и старателите во истражувањето изјавиле дека физичкото казнување е потребно во одгледувањето на децата (UNICEF, 2014).

Во *Испитување на негитивните искуства во дејствието кај младите* (Ралева, Пешевска и Сетхи, 2013) забележано е дека нивоата на детски искуства со злоупотреба се високи и дека ваквите негативни детски искуства се поврзани со ризици за влошено здравје во подоцнежниот живот. Во принцип, колку повеќе несакани искуства се сретнуваат во детството, толку е поголема веројатноста за развивање на ризични навики во животот и, следствено, страдање од влошено здравје. Наодите, кои се базираат на податоци собрани од репрезентативен примерок од 664 средношколци (на возраст од осумнаесет и повеќе години; 406 од женски, 258 од машки пол) и 613 студенти од прва и втора година (343 од женски, 270 од машки пол) покажаа дека физичката злоупотреба (21,5 проценти од вкупниот примерок) и запоставувањето (15,5 проценти од девојките, 26,3 проценти од момчињата), како и психолошкото запоставување (35,5 проценти од девојките, 23,7 проценти од момчиња-

та), се најчесто споменуваните форми на негативни искуства во детството. (Наодот околу психолошко запоставување не е изненадувачки бидејќи психолошкото насилство се смета дека ги придружува сите форми на злоупотреба, вклучувајќи ги и физичките и сексуалните видови). Иако во повеќето меѓународни студии (види погоре) девојчињата и девојките се почесто цел на сексуална злоупотреба од момчињата, во студијата на Ралева, Пешевска и Сетхи, е утврдено дека 7,3 проценти од девојките, но 20,8 проценти од момчињата изјавиле дека биле сексуално злоупотребени. Меѓу најчесто пријавените дисфункции во домаќинствата биле алкохолот и недозволена употреба на дрога од страна на член на семејството и насилниот третман од страна на мајката. Студијата, исто така, покажа дека различните форми на малтретирање во детството и домашните дисфункции се случуваат истовремено. Повеќе од една третина од испитаниците кои ги доживеале сите категории на злоупотреба (физичка, сексуална и емоционална) исто така се чувствувале психолошки запоставени. Емоционалното занемарување е во сите форми на злоупотреба и дисфункционалност во семејствата.

Слично на тоа, физичкото запоставување исто така е застапено во сите форми на злоупотреба и дисфункционалност во семејствата. Исто така, физичката и емоционалната злоупотреба и ментална болест во семејството се случуваат релативно во исто време, а имањето на член од семејството во затвор се поврзува со физичко и емоционално занемарување.

НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА

Насилство врз деца во системот за заштита на децата – Меѓународни наоди

Во Извештајот на независен експерт за Студијата на Обединетиите нации за насилство врз деца (2006), се наведува дека:

„Околу 8 милиони деца во светот се во зржувачки домови. Релативно мал број од нив се во таква зржа бидејќи немаат родители, но повеќето се зржени поради погрешност, расаѓање на семејството, насилство во домот и поради социјални и економски услови, вклучувајќи ја сиромаштијата... Овие деца се изложени на ризик од насилство од работодавците и службениците одговорни за нивната благосостојба. Телесното казнување во институциите не е експлицитно забрането во повеќето земји... Пренапушеноста и лошите услови, општествена стигматизација и дискриминација и недоволно обучениот персонал го зголемуваат ризиците од насилство. Често не постојат ефективни жалби, мониторинг и инспекциски механизми, како и соодветна владина регулација и надзор. Сите сторици не се повикуваат на одговорност, создавајќи култура на неказливост и толеранција кон насилството врз децата. Влијанието на институционализацијата го надминува искуството на децата со насилство. Долгорочните ефекти може да вклучуваат: сериозни пречки во развојот, погрешност, неовратно психолошко општевање и зголемена стапка на самоубиство и рецидивизам“ (стр. 16).

Понатаму:

„Насилството од страна на персоналот во институциите, со цел да се „дисциплинираат“ децата, вклучува шеѓање со раце, стапови и црева, удирање на главите во ѕид, врзување на децата во вреќи за облека, врзување за мебел, заклучување во ладни простории со генови и оставајќи ги да лежат во соѕвено измеш... во резиденцијалните институции, децата со пречки во развојот може да бидат положени на насилство замаскирано во шрејман... за контролирање на однесувањето на децата и да бидат „попослушни“, може да се користат лекови, правејќи ги помалку способни да се бранат од на-

силството“ (стр. 16 - 17).

и:

„Занемарувањето е исто така карактеристика на многу резиденцијални институции каде што условите се толку лоши што заздравуваат здравјето и живојот на децата. Во многу установи за деца со погрешност нема пристап до образование, рекреација, рехабилитација или други програми. Децата со погрешност честопати се оставаат во нивните кревети или креветчиња долги периоди, без човечки контакт или стимулација. Ова може да доведе до сериозни физички, ментални и психолошки општевања. Децата во резиденцијална зржа се ранливи на насилство од други деца, особено при лоши услови и слабо надгледување од страна на работодавците, а постојат и поагресивни деца не се одвоени од помладите или поранливите. Работниците може да ја санкционираат или да ја поттикнат ерничката злоупотреба меѓу децата“ (стр. 17).

Додека Извештајот на независен експерт за Студијата на Обединетите нации за насилство врз деца (2006) открива модели на насилство врз децата во системите за заштита на децата во последно време, други извори укажуваат дека оваа појава можеби е стара колку и самите системи за зржување. На пример, еден федерален извештај во 1928 година ги документира ужасните услови што постоеле во интернатите основани за домородните (индијански) деца во САД (види ја Националната индијанска библиотека за право, 2017). Во Република Ирска, каде што живее Меѓународниот консултант за оваа студија, повеќе од 105,000 деца беа задржани во индустриските училишта во Ирска помеѓу 1868 и 1869 година, бидејќи биле затворени (од петгодишна возраст) од страна на судовите. Кога ќе ги вклучиме и децата задржани во воспитни и други резиденцијални институции како што се „окружните домови“, вкупниот број на деца изнесува околу 170,000 или околу 1,2 проценти од таа возрасна група. Објавувањето на сведоштвата на жртвите од овие институции и владината официјална истрага (Комисијата за истражување на злоупотреба на деца, 2009) за она што се случувало е карактеристика само на последните десет до дваесет години (Lynch & Minton, 2016). Сепак, она што произлезе од тие сведоштва и истраги е ужасна слика: во една студија на 247 возрасни поранеш-

ни штитеници во различни резиденцијални установи за деца и адолесценти, речиси сите изјавиле дека доживеале физичко занемарување (97,6 проценти), физичка злоупотреба (97,2 проценти) и емоционално занемарување (95,1 проценти) како деца во овие училишта; понатаму, речиси половина (47 проценти) изјавиле дека биле сексуално злоупотребувани (Комисијата за истражување на злоупотреба на деца, 2009). Масовната институционализација сега во голема мера е појава од минатото во Република Ирска⁶. Сепак, според Дел 12 од Законот за заштита на децата од 1991 година, припадници на полицијата (An Garda Síochána) може, според сопствена проценка, да влезат каде било без налог или упатство од судот, и да ги отстранат децата од грижа на нивните семејства или старателот, во услови кога службеникот смета дека (i) постои непосреден и сериозен ризик за здравјето или благосостојбата на детето; и (ii) дека не би било доволно за заштита на детето од таков непосреден и сериозен ризик да се чека да се поднесе барање за итна наредба за грижа од страна на Агенцијата за деца и семејство (според Дел 13 од истиот закон). Извештај за исклучителни овластувања доделени на одделни полициски службеници според оваа одредба беше објавен во мај 2017 година; авторот, Специјалниот известувач за заштита на децата д-р Џефри Шенон, ги разледуваше случаите помеѓу 2008 и 2015 година по кои било постапувано. Во неговиот извештај, Шенон коментирал дека „... траумата нанесена на децата од страна на нивните родители е неверојатна“ и дека во некои од случаите, децата биле „... третирали како човечко ѓубре“. Иако во извештајот се истакнува сочувството кое обичните полицајци го покажале кон овие деца (наведувајќи дека некои од нив останувале долго по крајот на работното време за да ја организираат грижата за овие деца), извештајот на Шенон исто така го истакна постоењето на системски неуспех во одговорите на овие случаи, особено во

однос на соработката меѓу агенциите. Полицијата [An Garda Síochána] се обврза да ги спроведе препораките дадени во извештајот на Шенон, како што е обезбедувањето на посебна обука за заштита на децата за своите членови. На крај, во еден напис во весник во 2016 година, Џон Бирн, социјален работник, универзитетски професор по социјална заштита и психотерапевт, го даде своето гледиште за она што се чини дека е изменетата природа на извршување на насилство во резиденцијалните установи за деца во Ирска, велејќи дека:

„Историски (за жал) во ирската дейска заштита, младите луѓе беа шетани и злоупотребувани од страна на персоналот во сирити резиденцијални установи. Денес, во некои установи, социјалните работници сѐ повеќе вреќи за удирање за насилните млади луѓе... сиритискиката Оберстаун [види фуснота 4] покажува дека персоналот е исто така положен на злоупотреба од страна на младите луѓе. Време е за баланс и здрав разум во заштита на децата... Безбедната резиденцијална грижа за деца во Ирска не задоволува ничии потреби, најмалку на младите луѓе кои доаѓаат со една пресуда, а си заминуваат со неколку“.

Насилство врз деца во системот за заштита на деца во земјата

Сè уште има недостиг на веродостојни податоци за прашањата на детската заштита во земјата. Во продолжение е преглед од главните прашања врз основа на национални податоци кои се достапни на УНИЦЕФ (2018):

- Има околу 1000 „деца на улица“ од кои 95 проценти се Роми. Според достапните податоци, скоро сите деца на улица имаат семејство, но го поминуваат денот на улиците ангажирани во различни активности (просење, чистење на ветробрански стакла и тн.). Поголемиот дел од овие деца живеат во импровизирани „живеалишта“ со ограничен пристап до вода и електрична енергија; не одат на училиште; немаат здравствено осигурување и немаат пристап до редовни медицински услуги. Недос-

⁶ Децата во Република Ирска кои не го прекршиле законот, но кои не можат да живеат дома, се сместуваат во мали групни домови базирани на заедница, во кои се бара (колку што е можно) да се создаде нормален семеен живот и да се обезбеди иста грижа и заштита. По затворањето на институцијата Св. Патрик (малолетничко крило на затворот Маунтџој во Даблин во кои беа сместени млади луѓе на возраст над шестнаесет години кои направиле престап) во 2015 г., во земјата има две безбедни установи за сместување (Оберстаун притвор и центар за проценка и Тринити хаус училиште) кои се наоѓаат во истиот комплекс, во Луск, во близина на Даблин. Меѓутоа, преместувањето на поранешните штитеници од институцијата Св. Патрик во Оберстаун, која претходно беше детски дом од полу-затворен тип за кој многумина тврдеа дека не е опремен за сместување на затвореници, предизвика значителни проблеми; во 2016 година имаше 65 напади на персоналот што резултираше со 3,005 боледувања (Byrne, 2016).

татокот на извод на родени, исто така, е идентификуван како голем проблем кај децата на улица. (УНИЦЕФ Проценка на состојбата на децата на улица, 2005; цитирано во УНИЦЕФ, 2018). Во овој поглед, Мулти-индикаторското кластерско истражување (MICS, 2005/2006) исто така обезбеди некои корисни статистики од релевантните области за заштита на децата во земјата. Во ова истражување беше откриено дека иако 99,7 проценти од децата во земјата во целина биле запишани при раѓање, за ромското население запишувањето било 98,4 проценти. Не се откриени значајни разлики помеѓу етничките заедници. Покрај тоа, малолетнички бракови се најзастапени кај Ромите, каде 12 проценти од девојчињата стапуваат во брак пред да наполнат петнаесет години, а 47 проценти пред да наполнат осумнаесет години (споредено со националниот просек од еден и дванаесет проценти, соодветно).

Понатаму, се проценува дека има околу 28 000 деца „под ризик“, на кои им се обезбедуваат различни услуги на социјална заштита во земјата. Ова ги вклучува децата во судир со законот, децата жртви на сите форми на насилство, занемарување и злоупотреба, децата лишени од родителска грижа и децата од сиромашни домаќинства кои се корисници на програми за социјална помош (Национален завод за социјални дејности, 2008; цитирано во УНИЦЕФ, 2018). Од вкупно проценетите 28 000 деца изложени на ризик, околу 1200 деца кои биле привремено или трајно лишени од примарна грижа се под грижа на државата преку различни сервиси (на пр., згрижување, старателство или институционална грижа – околу една третина, или околу 400 деца, сè уште се сместени во институции). Земјата и понатаму има релативно висока стапка на јавна институционална грижа – 176 деца на 100 000 жители на возраст од нула до седумнаесет години (споредено со, на пример, Албанија, каде стапката е 62 деца на 100 000 жители на возраст од нула до седумнаесет години) (UNICEF TransMONEE, 2007).

Земјата, исто така, има најниска стапка на згрижување од страна на посвоители/старатели во регионот (205 деца на 100 000

жители на возраст меѓу нула и седумнаесет години). За повеќето земји во регионот, оваа стапка варира од 428 до 2038 деца на 100 000 жители на возраст од нула до седумнаесет години (TransMONEE Аналитички извештај за деца во јавна грижа, Државен завод за статистика, 2006; цитирано во УНИЦЕФ, 2018).

Земјата ја има втората највисока стапка на деца во конфликт со законот во регионот, со стапка на криминал во 2005 година од 1856 на 100 000 деца на возраст помеѓу четирнаесет и седумнаесет години. Покрај тоа, акцентот е ставен на казни и притвор, наместо на превенција и рехабилитација (Изгубени во правниот систем: UNICEF Регионален извештај, 2007; цитирано во УНИЦЕФ, 2018).

Меѓаши, која се нарекува „Првата детска амбасада во светот“, спроведе истражување за детските права, дискриминацијата и насилството во 2009 година, во кое беа вклучени вкупно 2 234 ученици (од петто до осмо одделение во 41 основно училиште во седум градови, и од прва до трета година во 24 средни училишта во шест градови). Според извештајот, 56 проценти од учесниците навеле удирање/тепање како форми на насилство кои се случуваат во училиште, а 57 проценти рекле дека познаваат дете кое било тепано од страна на наставник или професор, вклучувајќи шамар (63 проценти), удар со стап (34 проценти) и клоца (15 проценти). Што се однесува до насилството врз децата во институциите во земјата, во Годишниот извештај на Народниот правобранител од 2012 година се забележани инциденти на користење на самица како казна и употреба на навреди и физичко насилство од страна на чувари врз малолетници во казнено-поправните и воспитно-поправните установи. Понатаму, според наодите презентирани во Извештајот за човекови права за државата од американскиот Стејт департмент за 2016 година, застапниците и Народниот правобранител известиле за недостаток на одговорност за занемарување и злоупотреба на деца во детските домови, засолништата и притворите. На 1. јуни 2016 година Народниот правобранител го презентирал

својот извештај за малолетничкиот затвор во Тетово, опишувајќи ги нехуманите услови за живот и санитарни услови во објектот, вознемирувачкиот третман во затворските оддели и недостатокот од медицинска нега. Според Народниот правобранител, физиолошките и санитарните потреби не биле исполнети; немало постојан доктор во персоналот; а преку сексуални односи се ширел хепатитис меѓу момчињата, од кои некои биле жртви на сексуална злоупотреба.

ЗАКОНСКИ И ПОЛИТИЧКИ ОДРЕДБИ ВО ОДНОС НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО ЗЕМЈАТА

Во *Извештајот за работата на Европскиот комитет за социјални права* (2016), е наведено дека „...домашното законодавство на државите мора да ги забрани и да ги казни сите форми на насилство врз децата, односно акти или однесувања кои можат да влијаат врз физичкиот интегритет, достоинството, развојот или психолошката благосостојба на децата“. Понатаму, релевантните одредби мора да бидат доволно јасни, обврзувачки и прецизни, со цел да се спречи судовите да одбијат да ги применуваат за насилството врз децата. Покрај тоа, земјата мора да дејствува со должно внимание и да осигури дека таквото насилство е елиминирано во пракса.

Кривичниот законик работи со терминот „дете жртва“ и го дефинира како секое лице помладо од осумнаесет години, кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на неговите основни слободи и права како последица на сторено кривично дело. Децата жртви се посебно споменати во кривичните дела трговија со луѓе и сексуална злоупотреба, кои повлекуваат потешки санкции за сторителите. Предвидени се санкции за службените лица кои во рамки на нивниот професионален капацитет ќе дознаат за вакви кривични дела, но нема да ги пријават (овие кривични дела вклучуваат „намамување / заведување малолетно лице на возраст под четиринаесет години зара-

ди сексуално малтретирање или друга сексуална активност“, а предвидената казна е од една до пет години затвор). Во врска со овие санкции е забраната за ангажирање во професија или деловна активност или вршење должност (покрај затворска казна од најмалку шест месеци) за кривични дела „сексуален напад врз малолетно лице на возраст под четиринаесет години“ и „сексуално малтретирање со злоупотреба на службена положба или овластување“, кога прекршокот е сторен од страна на наставник, старател, лекар или друго лице кое ја злоупотребува својата службена положба. Сериозно занемарување, злоупотреба или економска експлоатација на дете е строго забрането и резултира во казна затвор од пет до десет години (во зависност од сериозноста на занемарувањето и неговите последици).

Целите на *Законоџ за ѝравда за децаџа*, кој беше усвоен во 2013 година (и со тоа го замени Законот за малолетничка правда), се заштита на децата од криминал, насилство и прекршување на нивните права и слободи; обезбедување заштита на деца извршители на кривични дела, спречување на повторување на криминалното однесување и промовирање на социјализација, образование и корекција; и обезбедување помош, грижа и заштита на децата пред судовите. Законот има широка клаузула за антидискриминација и строго забранува тортура, суров и понижувачки третман и санкции врз децата. Нов аспект на овој конкретен закон е сеопфатната дефиниција на различните категории на деца по возраст и околности кои ги ставаат децата во опасност не само како сторители, туку и како сведоци и жртви на прекршоци и кривични дела. Овде дефиницијата за „дете жртва“ е следнава: „...секое дете на возраст до 18 години кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие со закон предвидено како кривично дело“. Понатаму, законот ги одредува обврските на сите институции во рамките на системот на кривична правда кога се работи за деца. На пример, обезбедува сензитивни судски механизми и медијаци-

ја за деца, каталогизација на превентивни и заштитни мерки и специфична професионализација и континуирана обука за службениците кои работат со деца во секоја фаза од случајот/постапката.

Законот за правда на децата има посебно поглавје каде се опишува заштитата на децата жртви и сведоци во кривичните постапки, вклучувајќи листа на нивните загарантирани права, кои треба да се третираат со почитување на нивното достоинство и приватност; да се заштитат од секаква дискриминација; да бидат информирани за нивните права на јазик разбирлив и соодветен на нивната возраст; да се известат родителите или старателите за деталите на кривичното дело и осомничениот, обвинетиот и осудениот; барање за отштета; правна помош; посебна заштита на нивната безбедност и безбедноста на нивното семејство, грижа и внимание од страна на властите и субјектите вклучени во кривичната постапка; право на посебна заштита од секундарна и повторна виктимизација; и право на психолошка и друга стручна помош и поддршка од надлежните органи, институции и организации. Децата жртви и сведоци имаат право на посебна процедурална заштита, што значи дека испитувањето и сослушувањето на овие деца (особено во случаи на трговија со луѓе и злосторства против човештвото) треба да се случи само еднаш во целата постапка (што вклучува и предсудски сегменти како што е истражната постапка), и треба да се направи преку техники чувствителни за деца (на пример, користење аудио и видео записи, употреба на заштитни екрани и медијација од страна на експерти). Само во исклучителни случаи, или ако има новооткриени околности, може да се нареди едно дополнително испитување на детето жртва. Постои експлицитна забрана дете жртва или сведок директно да се соочи со лице осомничено или обвинето за трговија со луѓе, сексуално насилство или злоупотреба, злосторства против човештвото и други кривични дела кои по природа, последици или други околности може да го вознемират детето или да го стават во особено тешка емоционална ситуација. Според овој закон, децата-жртви на кривични дела имаат право на надомест на штета која, ако не може да ја плати сторителот, се обезбедува

од буџетот на Министерството за правда.

Законот за семејство ги уредува односите во семејството, бракот и разводот, третманот на децата, поврзаните економски прашања и заштитата на членовите на семејството. Законот ги забранува сите форми на насилство (физичко, емоционално и сексуално) во брак и во семејството. Покрај тоа, ги уредува причините за одземање на родителското право. Овој закон има посебен дел за трговија со деца, кој конкретно ги поставува одговорностите и на центрите за социјална работа и на назначениот старател.

Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство стапи на сила во 2015 година. Со овој закон се уредуваат дејностите на институциите и ГО, нивната меѓусебна координација и соработка за спречување и превенција на семејното насилство и обезбедување на заштита за жртвите. Овој закон ги опфаќа сите видови насилство што се случуваат во семејството и ги дефинира децата жртви како оние кои се директно погодени од насилни дела, сведочат на насилство или живеат во насилна околина. Законот ги уредува улогите на релевантните тела и институции: Министерството за труд и социјална политика (МТСП), Министерството за внатрешни работи (МВР), Министерството за образование и наука (МОН), Министерството за правда (МП), Локалната самоуправа (ЛС) и сите институции кои работат со социјална заштита, детска заштита, внатрешни работи, здравство, вработување, образование и надлежни граѓански организации; сепак, специфичните начини на нивната соработка се детално опишани во посебен протокол, кој беше усвоен од страна на Владата во првото тромесечје на 2015 година. Според овој закон, постои обврска сите вклучени стручни лица да бидат обучени да работат на прашања од надлежност на законот и родовото насилство, но законот не ги дефинира ниту институциите што ќе ја обезбедат обуката ниту пак должината и деталите за обуката.

Центриите за социјална работа (ЦСР) се клучни во обезбедувањето заштита за жртвите на семејно насилство и делуваат по сопствена иницијатива и информации или по известување од било кое неутрално лице, институција или ГО. ЦСР се одговорни за сместување на жртвата во засолниште; обезбедување на здравствена заштита, психосоцијални интервенции и третман; помош во континуираното образование на децата; како и правна помош и помош во економското зајакнување на жртвите. Кога жртвата е дете, ЦСР нема потреба од согласност на родителот или старателот да преземе дејство и - воден од најдобриот интерес на детето - може привремено да ги ограничи или забрани контактите со родителот или родителите (без оглед на неговите обврски кои произлегуваат од претходно споменатите Закон за семејство и Закон за правда за деца). Мултисекторски стручен тим составен од претставници на надлежните центри за социјална работа, полицијата, здравствена установа и релевантни ГОи изготвуваат „безбедносен план“ со мерки и активности кои ќе му помогнат на детето жртва. Иако евентуалната содржина на планот не е утврдена со постојните законски рамки, препишан е каталог на привремените мерки за заштита, вклучувајќи ја и можноста за „отстранување на сторителот од семејното живеалиште“ и „забрана за сторителот да контактира или да се приближи до семејното живеалиште или училиштето на жртвата“. Судот одлучува за привремените мерки по барање на надлежниот ЦСР, МВР и жртвата (или нејзиниот или неговиот родител или законскиот старател кога жртвата е дете), а овие мерки се одредуваат и спроведуваат со најголема итност. Меѓутоа, постојат неколку недостатоци во одредбите од овој закон, особено во однос на мерката „отстранување на сторителот од семејното живеалиште“: законот не предвидува место каде што сторителот ќе престојува ниту пак одредува механизам за сигурност дека сторителот нема да се врати во домот откако полицијата ќе замине. Краткото поглавје за „превенција“ предвидува широка обврска за ресорните министерства и ЕЛС да ги спроведат општите превентивни мерки: промоција на вредности засновани на ненасилство; мирно решавање на конфликти;

еднаквост меѓу жените и мажите; рано образование за деца; советување; континуирана професионална обука за стручните работници; и кампањи за подигање на свеста.

Со Законот за социјалната заштита се уредуваат правата на социјална заштита; мерките на институционална и неинституционална социјална заштита; и обезбедување на социјална заштита од јавни и приватни установи. Членовите на персоналот кои работат во јавните и приватните установи за социјална заштита се должни да бидат лиценцирани и да вршат редовен мониторинг и преглед. Гореспоменатите центри за социјална работа се клучните институции во системот на социјална заштита, кои обезбедуваат широка листа на услуги и превентивни активности во врска со животните проблеми, брачни прашања, родителски односи, односи во семејството и специфични услуги за жртви на семејно насилство и трговија со луѓе. Во овој закон се наведени неколку видови на даватели на социјална заштита, тесно поврзани со работата на центрите за социјална работа: дневни центри за деца на улица, центри за жртви на семејно насилство, центри за жртви на трговија со луѓе, терапевтски заедници, мали групни домови, згрижувачки семејства и советувајќишта. Овие центри и самите обезбедуваат различни услуги, како што се дневен и привремен прием и сместување со советување за жртви, правна помош, услуги за исхрана, сместување, хигиенски услуги и културни и забавни активности. Законот предвидува ГОи кои го имаат пропишаниот професионален капацитет и дозвола од МТСП да можат да работат на прашања од социјална превенција и обезбедување на услуги. Понатаму, МТСП може да обезбеди финансиски средства за овие ГОи кои ги спроведуваат нивните активности следени и контролирани од министерството.

Исто така, владата формираше *Национално координативно тело за семејно насилство* чии членови се претставници од сите релевантни министерства: Министерство за труд и социјална политика (МТСП); Министерство за внатрешни работи (МВР); Министерство за правда (МЈ); Министер-

ство за образование и наука (МОН); и Министерство за здравство (МЗ). Во 2010 година, ова тело изработи *Заеднички протокол за справување со случаи на семејно насилство*⁷. Овој протокол опфаќа и случаи на злоупотреба на деца и насилство.

Во 2008 година беше формирано *Национално координативно тело за спроведување на Акциониот план за превенција и борба против сексуална злоупотреба на деца и педофилија* (2009-2012), составено од претставници од релевантните министерства (како што е наведено погоре) и од невладини организации, чии целокупни активности беа координирани од страна на Министерството за труд и социјална политика. Општите цели и планот беа намалување и управување со последиците од сексуалната злоупотреба преку подигнување на свеста и превентивните мерки, координирана и ефективна заштита, поддршка, рехабилитација и реинтеграција на деца кои се жртви на сексуална злоупотреба. Ова тело подготви *Протокол за справување со случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија*⁸ кој има мултисекторски пристап и обезбедува насоки за сите надлежни институции: полиција, центри за социјална работа (ЦСР), здравствени установи, образовни институции, правосудни органи и граѓански организации.

Во 2012 година беше формирано *Национално координативно тело за заштита на децата од злоупотреба и запоставување*, составено од претставници од релевантните министерства (како што е наведено погоре) и Народниот правобранител, Академијата за судии и јавни обвинители, Психијатриската клиника, Институтот за ментално здравје на деца и млади, УНИЦЕФ, Светската здравствена организација (СЗО) и граѓански организации. Целите на ова тело се развивање на превентивни мерки и иницијативи и препораки за подобрување на законската рамка и политики; иницирање соработка со релевантни засегнати страни; и информирање на јавноста и подигнување на јавната свест за различните форми на насилство врз деца-

та. Покрај тоа, ова тело има развиено *Заеднички протокол за справување со случаи на злоупотреба и запоставување на децата*. Овој документ е сеопфатен и ги обработува улогите и должностите на сите релевантни институции. Конечно, треба да се забележи дека превентивните мерки и воспоставувањето сервиси за поддршка на децата жртви на насилство (вклучувајќи го и домашното насилство) се вклучени во Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост (2010-2020).

Целосната листа на документите наведени во овој дел се наоѓа во Прилог три.

КОРИСТЕЊЕ НА НАОДИТЕ ОД ОВАА СТУДИЈА

Истражувачкиот тим кој работеше на оваа студија смета и се надева дека наодите од студијата ќе се користат за:

- (i) да се разбере опсегот на проблемот во врска со одговорот на насилството врз децата и да се идентификуваат празнините во системот на политичко и институционално ниво;
- (ii) да им помогне на владата и невладините организации да направат долгорочни планови за превенција, одговор и заштита од насилство; и
- (iii) да послужи како алатка за застапување за насилството врз децата да се постави високо на владината агенда.

7 Available at http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/Protocol_MKD.pdf

8 Available at http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/protokol_zloupotreba_deca.pdf

МЕТОДОЛОГИЈА

ИСТРАЖУВАЧКИ ТИМ

НВО одговорна за спроведување на студијата (национални консултанти)

Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство е мрежа формирана од 20 граѓански организации од земјата кои работат на полето на превенција и борба против проблемот на насилство врз жените, вклучувајќи семејно насилство. Мисија на Мрежата е координирано делување на граѓански организации во насока на унапредување на политиките и практиките за справување со проблемот на насилство врз жените и семејно насилство. Мрежата се стреми кон препознавање на женските човекови права и нивна афирмација во земјата. Водечки принципи на Мрежата е родово сензитивен пристап кон проблемот на насилство и застапување за интересите на жртвите на насилство. Дополнителни информации за Мрежата може да се најдат на веб-страницата на организацијата (<http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk>).

Мрежа на истражувачи

Со оглед на целите за оваа студија и неопходниот широк опсег на податоци за тие цели, важно беше да се ангажира мрежа на истражувачи задолжени за прибирање на примарни податоци од стручни работници во системот за заштита на децата низ целата земја. Меѓународниот консултант ги даде упатствата на одговорната НВО за (i) главните одговорности; (ii) профилот на лицата; (iii) испорака на услуги; (iv) донесување одлуки; (v) решавање на проблемите; (vi) градење тим; и (vii) работната средина на истражувачките асистенти (ИА) во големи проекти (главно добиени од упатствата од Универзитетот во Кембриџ (2003)), а одговорната НВО ја спроведе самата регрутација.

Од самиот почеток беше прифатено дека студијата, која ја третира областа на насилство врз деца, требаше да се смета за високо чувствителна и дека тоа требаше да се рефлектира во ангажирањето, обука-та и професионалните активности на мрежата на истражувачи. Чувствителноста на студијата имаше значително влијание врз (i) начинот на кој примарните податоци се добиваа, третираа, чуваа и пренесуваа на надзорниот тим (НВО); (ii) потребата истражувачите во мрежата да ги познаваат и да работат во согласност со етичките протоколи за оваа студија во целина, како и за нејзините составни елементи; (iii) потребата истражувачите во мрежата да ги познаваат и да работат во согласност со сите релевантни професионални стандарди за прибирање податоци, вклучувајќи ја и потребата од соодветни воведни и процедури за информирање за учесниците во студијата; (iv) потребата истражувачите во мрежата да работат во целосна согласност со, и да го користат, планот за супервизија направен во однос на надзорот на НВО врз нивната работа, вклучувајќи го и известувањето за какви било лични или професионални тешкотии во работата или кои произлегуваат од работата, во прва инстанца на супервизорот од НВО; и (v) неопходноста истражувачите во мрежата да бидат одговорни за следење на сопствените емоционални и психолошки реакции на работата,

вклучувајќи само-грижа и, доколку е потребно, само-упатување или упатување од страна на други лица до соодветните служби доколку се појават негативни психолошки влијанија.

Повик за пријавување беше објавен и споделен меѓу релевантните институции и организации со цел да се ангажираат истражувачки асистенти. Главен критериум за селекција беше претходно искуство во истражување и истражувачки проекти / студии поврзани со темите на насилство. Панел, составен од претставници на извршната канцеларија на Мрежата, високи експерти и УНИЦЕФ, ги оценуваа апликациите и ја направија селекцијата. По селекцијата беа избрани 26 соодветно квалификувани кандидати и, пред да ги преземат своите улоги како членови на мрежата на истражувачи, требаше да поминат два и пол дневна специфична обука, која беше обезбедена од страна на Меѓународниот консултант со помош на одговорната НВО (вторник, 14ти – четврток, 16ти март, 2017 година), во Скопје. Темите опфатени со оваа почетна обука беа:

Вторник, 14ти март, 2017 г. (цел ден)

- Вовед во проектот
  - Вовед за одговорната НВО и МК
  - Позадина и цел
  - Главни истражувачки прашања
  - Учесници вклучени во проектот
- Вашата улога како истражувачи во овој проект
  - Вовед во инструменти за собирање податоци и основно истражување
  - Методологии

Среда, 15ти март, 2017 г. (цел ден):

- Етика
  - Важноста на етичката пракса во истражувањето
  - Усогласеност во Процедурите за етички стандарди во истражување, евалуација, прибирање податоци и анализа на УНИЦЕФ
  - Практични аспекти на спроведување на квалитативни истражувања

Четврток, 16ти март, 2017 г. (половина ден):

- Внесување и анализа на податоци

Овие теми беа опфатени со комбинација од усни презентации, вежби за практични вештини, сесии за прашања и одговори и пленарни сесии, подготвени и водени од страна на Меѓународниот консултант, со помош на одговорната НВО. Треба да се напомене дека, бидејќи Меѓународниот консултант не е во можност да комуницира на македонски јазик, одговорната НВО се погрижи да обезбеди симултан превод од страна на две преведувачки/толкувачки, г-ѓа Злата Брајовиќ и г-ѓа Маја Чичкова. Сепак, се покажа дека членовите на истражувач мрежа кои ја посетија обуката го познаваа англискиот јазик. Затоа, по предлог и во договор со учесниците, преведувачките/толкувачките не мораа да го преведуваат говорењето на Меѓународниот консултант кон публиката (т.е. од англиски на македонски јазик), туку беа достапни (по барање) да го преведуваат говорењето на членовите на публиката за Меѓународниот консултант (т.е. од македонски на англиски јазик). Оваа добредојдена лингвистичка компетентност на учесниците, како и флексибилноста на преведувачките/толкувачките, значеше повеќе време за подлабока дискусија околу темите на обуката.

Осумнаесет учесници присуствуваа на воведната обука, а по завршувањето сите беа поделени во девет тимови од двајца. При поделбата во тимови предвид беа земени два главни фактори. Првиот беше географската локација – беа направени сите напори да се направат тимови од членови кои живеат во регионите кои требаше да ги покријат. Ова беше делумно можно, бидејќи поголемиот дел од истражувачите кои аплицираа и беа избрани беа од Скопје. Вториот фактор беше искуството на истражувачите; секој тим од двајца се состоеше од еден поискусен и еден релативно помалку искусен истражувач.

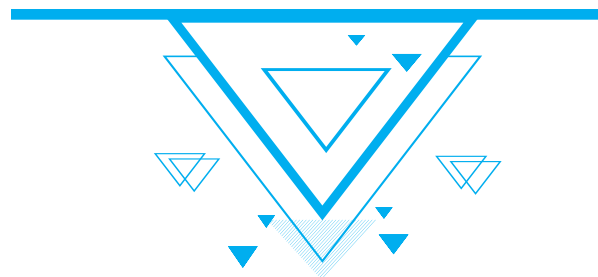
Меѓународен консултант

Меѓународниот консултант за оваа студија, д-р Стивен Џејмс Минтон, е професор (асистент) на Факултет за едукација, Тринити колеџ Даблин, Република Ирска; овластен психолог и соработник на Британското психолошко друштво; и експерт

научник во Британскиот научен совет. Од 2000 година работи на областите на борба против „булинг“ [малтретирање] и „сајбер-булинг“ [малтретирање на интернет], за кои, како практичар, е повикуван да даде свој придонес преку консултантски услуги за управување на училишта, обуки за наставници, како и директни консултации за родители и ученици во повеќе од двесте основни и средни училишта во Ирска. Како истражувач во истата област, има напишано книги (автор е на Маргинализација и агресивност од булинг до геноцид (Sense, 2016); Користење на психологија во училиштата (Sage, 2012), и ко-автор (со Мона о’Мур) на Сајбер-булинг: Одговорот во Ирска (2011) и Справување со булинг (Sage, 2004)), прирачници за обука, национални и меѓународни извештаи, академски списанија и написи во печатот, како и конференциски документи, и е ангажиран како стручен советник во разни владини работни групи. Во 2010 - 2011 беше ангажиран од Проектот на УСАИД за основно образование во ПЈРМ како меѓународен консултант на проектот „Поддршка за психолозите во училиштата за работа со ранливите ученици преку проценка на училиштата“.

Временска рамка за имплементација

Првичната временска рамка што ја постави УНИЦЕФ за овој проект, во врска со привремените активности и временската рамка за Меѓународниот консултант (МК) и националната НВО (НВО), беше следнава:

Резултат / Активност	Одговорна страна	Временска рамка	
Резултат 1: Развој на детален план за спроведување на студијата	Развој на нацрт план за имплементација, вклучувајќи дизајн на студија, варијабли, временска рамка, скрининг прашања за избор на испитаници и етички протокол	МК	Прва недела на декември 2016
	Обезбедување поддршка за развој на планот за имплементација на МК	НВО	
	Финализирање на планот за имплементација со коментари од УНИЦЕФ	МК	Средина на дек 2016
Резултат 2: Развиени и одобрени алатки за собирање податоци	Развој на алатки за прибирање податоци	МК	Ср. дек 2016
	Пред-тестирање на алатките за податоци	НВО	Крај на дек 2016
	Финализација на алатките за податоци	МК	Сред. јан 2017
Резултат3: Развиен и одобрен репрезентативен примерок	Развој на репрезентативен примерок	МК	Сред. јан 2017
	Обезбедување поддршка и сугестии за МК за развој на репрезентативен примерок	НВО	
	Поднесување на почетен извештај до УНИЦЕФ	МК	Крај јан 2017
Резултат 4: Поддршка за националниот истражувачки тим	Обезбедување водство и поддршка за преглед (листа на документи споделена со МК до 18 ное. Водство како да биде структуриран и воден прегледот дадено од МК – преку Скајп или е-пошта)	МК	Во текот на дек 2016, јан и фев 2017
	Спроведување на преглед на документи	НВО	
	Обука за собирачи на податоци избрани од НВО и за внесување на податоци (прва мисија во земјата)	МК	13-17 фев 2017
	Спроведување интервјуа со клучни чинители (втора мисија во земјата)	МК	27-31 март 2017
	Собирање на податоци	НВО	фев-март 2017
	Онлајн поддршка на НВО за обезбедување на квалитет во текот на собирањето податоци, собирање на квантитативни и квалитативни податоци, фази на внесување и анализа на податоци	МК	
Резултат5: Преглед и сугестии за нацртот и финалниот извештај	Обука за анализа на податоци (квантитативни и квалитативни), презентација на податоци и пишување на извештаи (прва мисија во земјата)	МК	13-17 фев 2017
	Обезбедување упатства и повратни информации за содржината и приказот на податоците во извештајот (втора мисија во земјата и онлајн поддршка)	МК	Март-мај 2017
	Подготовка на нацрт-извештај за студијата	НВО	Сред. јуни 2017
	Ревизија на нацрт-извештајот и обезбедување повратни информации за финализирање на извештајот кој се доставува до УНИЦЕФ	МК	Крај на јун 2017
	Инкорпорирање на коментари од МК	НВО	Сред. јуни 2017
	Финализирање на извештајот врз основа на коментарите дадени од УНИЦЕФ	МК	Крај јули 2017
Презентација и промоција на извештајот	Превод, валидација, дизајн и печатење	НВО	Сред. сеп 2017
	Промотивни настани (конференција и четири локални настани)		До крајот на окт 2017

Сепак, иако првите четири фази од проектот беа завршени навреме, поради непредвидени околности, спроведувањето на последната фаза беше одложено за шест месеци. Главниот фактор за тоа беше тоа што добивањето на службена согласност од Државното јавно обвинителство за спроведување на интервјуа со јавни обвинители кои работат на случаи со насилство врз деца траеше многу подолго отколку што беше очекувано (многу подолго од дозволата за било кој од другите сектори вклучени во примарното истражување), а беше добиена дури во септември 2017 година. Ова доцнење само по себе се должи на непредвидени околности; односно поради промена на политичката ситуација во земјата и процесот на избор на нов Јавен обвинител. Оттука, завршните фази на проектот (изготвувањето, одговорите и презентацијата на финалниот извештај) беа завршени на почетокот на 2018 година.

УЧЕСНИЦИ

Стручни работници во системот за заштита на деца

Целокупна стратегија за одредување примерок и иницијална рамка

За најголемата група учесници кои требаше да бидат вклучени во оваа студија беше важно да се земе предвид општата популациона статистика за изработка на севкупна стратегија за одредување примерок со цел (i) наодите од оваа студија да може да се генерализираат на целото население; и (ii) да може да се испланираат локациите за земање податоци (за мрежата на истражувачи). Ова исто така беше важно бидејќи одредени сервиси може да се нерамномерно распоредени низ целата земја. Земјата е поделена на осум статистички региони; овие статистички региони немаат слична населеност, не само затоа што во главниот град на државата, Скопје, живее голем дел од населението на целата држава. Според последните официјални проценки кои му беа достапни на истражувачкиот тим пред да се спроведат првичните истражувања (Градско население, 2017; проценки на 31.12.15), населеноста во осумте статистички региони беше следна:

Табела 1: Население во осумте статистички региони

Статистички регион	Население	Статистички регион	Население
Вардарски	152,917	Пелагониски	230,771
Источен	176,877	Полошки	320,299
Југозападен	219,718	Североисточен	176,231
Југоисточен	173,552	Скопски	620,913

Исто така беше важно да се разгледа типот на стручни работници кои требаше да бидат вклучени во примерокот; поточно, се сметаше дека е пожелно да се разгледа професионалната практика на работниците во системот за заштита на децата во здравството, социјалната заштита, образованието, правосудството (судии и обвинители) и секторите за спроведување на законот.

Во однос на работниците од **здравствениот сектор**, според најновите информации од Лекарската комора на земјата што му беа достапни на истражувачкиот тим пред спроведувањето на примарното истражување, има 189 лекари од општа медицина; 203 од семејна медицина; 3,692 лекари вклучени во обезбедување примарна здравствена заштита; 59 лекари од училишна медицина; и 401 педијатри. Со оглед на специфичниот фокус на студијата, примерок (20 проценти) од последните две категории (лекари од училишна медицина и педијатри) беа поканети да учествуваат во индивидуалните

интервјуа - вкупно $((59 + 401) \times 0.2) = 92$ лекари. Во однос на работниците во **секторот за социјална заштита**, во земјата има триесет центри за социјална работа (ЦСР); и според Државниот завод за статистика (2015) во ЦСР биле вработени 267 социјални работници, 60 педагози, 80 психолози, 37 дефектолози, 50 социолози и 92 правници (вкупно 586, земајќи ги предвид сите центри). 20 проценти од 586-те стручни работници вработени во центрите за социјална работа беа поканети да учествуваат во индивидуалните интервјуа - $(586 \times 0.2, \text{ заокружено}) = 118$ вработени во ЦСР. ЦСР се меѓуопштински и не се еднакво распоредени во осумте статистички региони, ниту се еднакви по големина (на пр., ист број и тип на вработени). Беа користени следниве информации за локацијата на ЦСР во општините и статистичките региони:

Табела 2: Локација на центри за социјална работа

Статистички регион	Број на ЦСР	Општини со ЦСР во статистичкиот регион	Статистички регион	Број на ЦСР	Општини со ЦСР во статистичкиот регион
Вардарски	4	Велес, Кавадарци, Неготино, Свети Николе	Пелагониски	5	Битола, Демир Хисар, Крушево, Прилеп, Ресен
Источен	6	Берово, Винаца, Делчево, Кочани, Пробиштип, Штип	Полошки	2	Гостивар, Тетово
Југозападен	5	Дебар, Кичево, Охрид, Струга, Брод	Североисточен	3	Кратово, Крива Паланка, Куманово
Југоисточен	4	Валандово, Гевгелија, Радовиш, Струмица	Скопски	1	Град Скопје

При одредувањето на примерокот од стручните работници кои работат во **образовниот сектор**, беше важно да се внимава на географската локација на училиштата. Според Државниот завод за статистика (2015), општите (т.е. неспецијализирани) училишта се распоредени вака:

Табела 3: Број и локација на училишта

Статистички регион	Број на основни училишта	Број на средни училишта	Статистички регион	Број на основни училишта	Број на средни училишта
Вардарски	82	9	Пелагониски	175	17
Источен	93	13	Полошки	146	15
Југозападен	123	14	Североисточен	95	9
Југоисточен	118	8	Скопски	157	33

Оттука, има вкупно 989 основни училишта и 118 средни училишта. Покрај овие, во целата држава има 44 основни училишта за ученици со различни попречености (од кои 38 за оние со интелектуална попреченост; четири за деца со различни видови сензорни оштетувања; едно за воспитно занемарени ученици; и едно за деца со физичка попреченост) и 16 приватни средни училишта. Со оглед на големиот број на вработени, имаше потреба од селективност; според најновите информации што му беа достапни на истражувачкиот тим пред да се спроведе основното истражување, има 1,191 специјализирани членови на персоналот кои се или училишни психолози (има 315 од нив) или ја имаат истата улога во училиштата. Повторно, со оглед на фокусот на истражувањето, се чинеше разумно да се покани да учествува примерок од овие специјализирани членови на персоналот,

како и примерок од наставниците. Вкупно, примерок од 10 проценти од 1,191 специјализирани членови на персоналот (1,191 x 0.1, заокружено = 119), плус наставник/чка колега/шка од нејзиното/неговото училиште (119) беа поканети да учествуваат во индивидуалните интервјуа (со тоа, 238 вкупно образовни работници) од примерок од училишта распоредени според географска локација (види погоре); големина на училиште (т.е. број на запишани ученици); урбана / рурална средина; етнички состав на ученици; и социоекономски статус (според бројки за невработеност).

Во однос на вработените во **правниот сектор**, од судовите во повеќестепениот судски систем (во кои работат вкупно 640 судии), дванаесет основни судови имаат проширена надлежност и воспоставени Совети за деца, со вработени 42 судии кои работат конкретно на правда за деца, вклучувајќи случаи каде децата се во ризик или во конфликт со законот. Уште 20 судии се вработени во граѓанските судови. Дополнително, Апелациониот и Врховниот суд имаат 12 и 5 судии за малолетници, соодветно. Со оглед на фокусот на истражувањето, 42 судии од основните судови и 20 судии од граѓанските судови со проширена јурисдикција за деца и 17 судии за малолетници беа поканети да учествуваат во индивидуалните интервјуа. Исто така, 40 обвинители беа повикани да учествуваат во индивидуалните интервјуа.

Во однос на **спроведувањето на законот**, внатрешната систематизација на полициските сили ја вовеле позицијата на Инспектори за малолетничка деликвенција и семејно насилство (ИМДСН) кои работат со деца-жртви, деца во ризик и деца кои се во конфликт со законот. Според фокусот на истражувањето, сите 51 ИМДСН (од кои 20 се во Скопје (по ранг, еден началник, пет главни инспектори, четири самостојни инспектори, пет виши инспектори и пет инспектори), 4 во Штип и Кочани, 5 во Битола и Прилеп, 5 во Струмица, Гевгелија и Радовиш, 6 во Тетово и Гостивар, 5 во Охрид, Струга и Кичево, 4 во Куманово и 2 во Велес) беа поканети да учествуваат во индивидуалните интервјуа.

Забелешки за учесивојто и финалноо примерок

Во целина, следната табела ги сумира (i) бројот на стручни работници кои беа поканети да учествуваат во индивидуалните интервјуа спроведени од мрежата на истражувачи, во согласност со почетната рамка за одредување примерок; (ii) бројот кој всушност учествуваше во индивидуалните интервјуа спроведени од мрежата на истражувачи; и (iii) процентот (заокружен) на учесниците од секоја професионална категорија кои беа од женски пол. Има повеќе фактори за дискрепанцата меѓу бројот на оние кои беа поканети да учествуваат и оние кои всушност учествуваа во истражувањето. Прво, сите центри за социјална работа немаат комплетен тим на професионалци (што беше очекувано од истражувачкиот тим). Покрај тоа, бројот на судии кои работат во оваа конкретна област е помал од проценетиот број. Кога станува збор за потешкотии да се дојде до стручните работници од различните области, треба да се спомене дека добивањето на неопходното одобрение за интервјуирање на обвинителите се покажа како најголем предизвик. Првото барање за одобрување испратено до Јавното обвинителство беше одбиено, но откако се промени управното тело на оваа институција Мрежата доби одобрение за спроведување на истражувањето и интервјуата со обвинителите.

Табела 4: Број на учесници по сектори

Професионален сектор	Поканети (број)	Учествувале (број)
Здравство (лекари и педијатри)	92	88
Социјална заштита (стручни работници - социјални работници, педагози, психолози, дефектолози, социолози и правници - вработени во центрите за социјална работа (ЦСР))	118	69
Образование (училишни психолози или оние кои имаат иста улога и наставници)	238	203
Градинки	61	51
Судии (од основни и граѓански судови со проширена надлежност за деца и судии за малолетници)	79	45
Обвинители	40	14
Полиција (Инспектори за малолетничка деликвенција и семејно насилство)	51	36
ВКУПНО	679	506

Табела 5: Број на учесници по род

Професија / занимање	Жени	Мажи	Вкупно
Социјални работници	29	6	35
Правници	14	4	18
Психолози	65	8	73
Педагози	42	8	50
Дефектолози	5	3	8
Наставници	81	24	105
Судии	27	18	45
Јавни обвинители	10	4	14
Инспектори за малолетничка деликвенција и семејно насилство	27	9	36
Педијатри	38	15	53
Доктори по семејна медицина	26	9	35
Воспитувачи	11	/	11
Логопеди	1	/	1
Негуватели	5	/	5
Социолози	2	/	2

Во табелите 6 - 11 (подолу) претставени се демографските податоци за учесниците, вклучувајќи ги нивниот род и етничка припадност, како и одредени детали за нивното образовно ниво и времето кое го поминале во професијата, како и на сегашното работно место.

Табела 6: Род на учесници

Род	Број на примерок	Процент на примерок
Женски	384	79
Машки	121	21
Не сакам да кажам	1	0
ВКУПНО	506	100

Табела 7: Возраст на учесници

Возрасна категорија	25-34	35-44	45-54	55-64	над 65
Процент	13%	33%	22%	31%	1%

Табела 8: Етничка припадност на учесници

Македонска	88%	Влашка	1%
Албанска	8%	Друго (ве молиме наведете)	1%
Турска	2%		

Табела 9: Највисоко ниво на образование

Средно	1%
Високо (додипломски студии или еднакво)	85%
Високо (постдипломски студии или еднакво)	14%

Табела 10: Години искуство во нивните професии, како што е изјавено од учесниците

0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе
11%	15%	17%	13%	43%

Табела 11: Години искуство на сегашната позиција, како што е изјавено од учесниците

0 – 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе
23%	20%	18%	10%	28%

Стручни работници во институции за деца

Целосна сѝраиѝеѝија за одредување ѝриимерок

Во однос на стручните работници во институциите за деца, беше важно да се разгледаат (i) институции за деца со проблеми во однесувањето при Министерството за труд и социјална политика (25 мај и Ранка Милановиќ), во кои вкупно се вработени 13 стручни лица; (ii) воспитно-поправната установа за деца, во рамките на Министерството за правда, во моментот сместена во охридскиот затвор, во која работат околу петмина вработени; (iii) домот за деца без родители 11 Октомври, каде се вработени пет стручни работници; и (iv) СОС Детското село, во кое се вработени 13 стручни работници. Вкупно, примерок од 20 проценти од 35-те стручни работници вработени во овие институции за деца беа поканети да учествуваат ($(35 \times 0.2) = 7$ учесници) во индивидуалните интервјуа и фокус групи водени од одговорната НВО.

Забелешки за учесѝивоѝио и финалниоѝи ѝриимерок

Конечниот примерок од институциите за деца вклучи деветнаесет стручни работници од воспитно-поправните установи за деца (затворот за малолетници во Охрид и воспитно-поправниот дом во Тетово), институциите за деца со проблеми во однесувањето („Ранка Милановиќ“ и „25. мај“), домот за деца без родители („11 Октомври“), СОС Детското село, како и училиштата за деца со попреченост („Златан Сремец“ и „Иднина“). Училиштата за деца со попреченост не беа вклучени во првичниот план за одредување на примерок, но во консултација со УНИЦЕФ, тимот одлучи дека е важно да се испита состојбата на овие особено ранливи групи на деца. Во табелите 11 - 16 (подолу) дадени се податоци за возраста (според годината на раѓање), највисоко образовно ниво, образовна позадина, сегашна позиција и време кое го поминале во професијата во целост и на сегашната позиција.

Табела 12: Година на раѓање на учесници

1950 - 1954	1955 -1959	1960 -1964	1965 -1969	1970 -1974	1975 -1979	1980 - 1984
0	2	4	1	2	4	5

Табела 13: Највисоко ниво на образование кое учесниците рекле дека го завршиле

Средно	4
Додипломски студии (или еднакво)	12
Постдипломски студии (или еднакво, на пр., магистерски, докторат)	2

Табела 14: Образовна позадина

Психолог	1
Педагог	6
Дефектолог	2
Социјален работник	5
Без соодветно образование	4

Табела 15: Сегашна позиција

Психолог	1
Социјален работник	5
Педагог	5
Дефектолог	2
Воспитувач	1
Негувател	4

Табела 16: Години искуство во нивните професии, како што е изјавено од учесниците

0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе
2	3	4	6	3

Табела 17: Години искуство на сегашната позиција, како што е изјавено од учесниците

0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе
1	5	8	2	2

Идентификувани клучни чинители

Од 25. – 27. април 2017 година, Меѓународниот консултант спроведе интервјуа со дванаесет лица кои беа идентификувани како „клучни чинители“ од НВО и УНИЦЕФ партнерите во земјата. Единаесет од дванаесетте учесници изјавиле дека се идентификуваат како жени, а еден како маж; и единаесет од дванаесетте учесници изјавиле дека ја идентификуваат нивната етничка припадност македонска, а еден како ромска. Во табелите 18 - 22 (подолу) дадени се деталите за возрастните категории (според година на раѓање), највисоко образовно ниво, образовна позадина, сегашна позиција, како и времето кое го поминале во професијата и на сегашната позиција.

Табела 18: Година на раѓање на учесниците

1950 –1954	1955 -1959	1960 -1964	1965 -1969	1970 -1974	1975 -1979	1980 - 1984
1	4	2	1	3	0	1

Табела 19: Највисоко ниво на образование кое учесниците рекле дека го завршиле

Додипломски студии (или еднакво)	4
Додипломски студии (или еднакво) со правосуден испит (за влез во правната професија)	4
Постдипломски студии (или еднакво)	4

Табела 20: Професија, како што е одговорено од учесниците

Право	5
Психијатрија	2
Државна служба	1
Педагогија	1
Полиција	1
Социјална работа	1
Не е достапно	1

Табела 21: Години искуство во нивните професии, како што е изјавено од учесниците

Не е достапно	0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе
1		2		2	7

Поради гаранциите што им беа дадени на овие учесници околу анонимноста и доверливоста на личните податоци (види Прилог 1 (В)), нивните точни работни позиции нема да бидат документирани во овој извештај. Сепак, можно е (без никаков етички компромис) да се прикаже дека примерокот вклучува двајца психијатри за деца и адолесцентни; осум раководители, заменици раководители, раководители на оддели и виши и државни советници во различни владини институции (вклучувајќи ги Министерство за образование и наука; Министерство за внатрешни работи; Министерство за правда; Министерство за труд и социјална политика) и канцеларијата на Народниот правобранител; еден управник на програма за социјална грижа на деца и еден претседател на национален совет за клучен дел од имплементација на законодавство.

Табела 22: Години искуство на сегашната позиција, како што е изјавено од учесниците

0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе
1	4	3	1	3

МАТЕРИЈАЛИ

Стручни работници во системот за заштита на деца

Прво, за потврда на одредениот примерок и последователно толкување на резултатите, требаше да се добијат демографски детали за поединечните учесници, вклучувајќи ги деталите за нивното образование, професионална обука, професионално искуство и сегашна професионална позиција, преку осум почетни прашања. Потоа, со оглед на истражувачките прашањата кои се обработуваа во оваа студија, на учесниците им беа поставени девет дополнителни прашања, во три дела:

- професионален одговор на случаи на насилство врз деца;
- поддршка за вашата професионална улога; и
- прашања за родот и другите фактори на рамноправност.

Интервјуата најчесто траеја околу еден час и беа снимени на аудио снимка. Процедури за тестирање/пилотирање (спроведени од НВО) се одржаа неделата која почна на 23.01.17 и не беа потребни промени во распоредот. Дискусиите со учесниците во обуката за мрежата на истражувачи (14.02.17 - 16.02.17) резултираа со мала ревизија на една

од ставките од демографската категорија. Примерок од финалната верзија на распоредот за интервјуа е во прилог на овој извештај (Прилог 2 (А)), како и примерок од согласноста и информативни формулари за учесниците (Прилог 1 (А)). Верзиите на англиски беа преведени на македонски јазик од одговорната НВО, а преводот беше одобрен од УНИЦЕФ пред нивната употреба.

Вработени во институции за деца

Прво, за потврда на одредениот примерок и последователно толкување на резултатите, требаше да се добијат демографски детали за поединечните учесници, вклучувајќи ги деталите за нивното образование, професионална обука, професионално искуство и сегашна професионална улога. Потоа, со оглед на истражувачките прашања кои се обработуваа во оваа студија, беа вклучени следниве упатства за интервјуа:

- како практичарите ја разбираат појавата на насилство врз деца;
- какви се нивните професионални искуства со (i) работењето според постоечките протоколи и упатства; (ii) механизмите за мониторинг и надзор на давателите на услуги поврзани со идентификација, пријавување и упатување; (iii) идентификацијата на прашања поврзани со родот и прашањата на рамноправност поврзани со идентификација, пријавување и упатување на случаи; и (iv) меѓусекторската соработка во однос на насилството врз децата во целина, како и насилството врз децата во системот за заштита на децата;
- со оглед на горенаведеното, што е она што го сметаат за „добра“ или „најдобра“ пракса во случаите на насилство врз децата воопшто и насилство врз децата во системот за заштита на децата, во (i) нивните професионални улоги; и (ii) нивната професија;
- влијанието кое работата со случаите на насилство врз децата воопшто и насилството врз децата во системот за заштита на децата го има врз нив, психолошки, општествено и професионално; и

- што друго, според нивното професионално мислење, може и треба да се воспостави за поддршка на нивната работа и за развој на сервисите во кои тие работат.

Интервјуата најчесто траеја околу еден час и беа снимени на аудио снимка. Процедури за тестирање/пилотирање (спроведени од НВО) се одржаа неделата која почна на 23.01.17 и не беа потребни промени во распоредот. Дискусиите со учесниците во обуката за мрежата на истражувачи (14.02.17 - 16.02.17) резултираа со мала ревизија на една од ставките од демографската категорија. Примерок од финалната верзија на распоредот за интервјуа е во прилог на овој извештај (Прилог 2 (Б)), како и примерок од согласноста и информативни формулари за учесниците (Прилог 1 (Б)). Верзиите на англиски беа преведени на македонски јазик од одговорната НВО, а преводот беше одобрен од УНИЦЕФ пред нивната употреба.

Интервјуа со идентификувани клучни чинители

Прво, за потврда на одредениот примерок и последователно толкување на резултатите, требаше да се добијат демографски детали за поединечните учесници, вклучувајќи ги деталите за нивното образование, професионална обука, професионално искуство и сегашна професионална улога. Потоа, со оглед на истражувачките прашања кои се обработуваа во оваа студија, беа вклучени следниве упатства за интервјуа:

- како учесниците ја разбираат појавата на насилство врз деца;
- колку учесниците сметаат дека националните мерки против насилство врз деца воопшто и насилство врз деца во системот за заштита на децата се ефективни;
- што мислат учесниците за влијанието на прашањата за родот и другите прашања на рамноправност во идентификацијата, пријавувањето и упатувањето на случаи на насилство врз деца воопшто и случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата, и како тие случаи се превени-

раат и решаваат;

- кои сметаат дека се „добри“ или „најдобри“ практики во сличаите на насилство врз деца воопшто и насилство врз деца во системот за заштита на децата во земјата.

Овие индивидуални интервјуа траеја околу 50 минути и беа снимени. Примерок од финалната верзија на распоредот за интервјуа е во прилог на овој извештај (Прилог 2 (B)), како и примерок од согласноста и информативни формулари за учесниците (Прилог 1 (B)).

ПРОЦЕДУРИ

Стручни работници во системот за заштита на деца

Информативни обрасци и обрасци за согласност на англиски јазик (види Прилог 1 (A)) беа подготвени од страна на Меѓународниот консултант за одговорната НВО која ги преведе на македонски јазик (преводот беше проверен и од УНИЦЕФ во земјата), а откако беа финализирани и одобрени, обрасците беа испратени за одобрување до Бирото за образование во Министерството за образование, Министерството за внатрешни работи и до Министерството за труд и социјална политика. Овие институции се одговорни за детските градинки, основните и средните училишта, полициските станици и центрите за социјална работа, а во согласност со процедурите, задолжително е да се информираат и да дадат согласност за секоја активност, вклучувајќи ги и лицата ангажирани во овие институции. Барање за согласност за спроведување на истражувањето беше испратено и до сите судови и до Јавното обвинителство. Генерално, комуникацијата со сите институции беше на задоволително ниво; сепак, најголемиот предизвик за пристап до учесниците беше во позитивниот пристап во Јавното обвинителство. Во овој случај, причината поради која не добивме позитивен одговор од самиот почеток лежеше најмногу во политичката ситуација во земјата; конкретно, во тековната постапка за промена на Државниот јавен обвинител. По добивањето

на потребната согласност, проектните истражувачи контактираа со стручните работници во системот за заштита на децата и ги спроведоа интервјуата. Интервјуата се спроведуваа во периодот од април до септември 2017 г. Повеќето од оние кои беа поканети да учествуваат се согласија на аудио снимање на интервјуто, а сите учесници потпишаа образец за согласност. Просечното времетраење на интервјуата беше, како што се очекуваше, еден час (види погоре, дел „Учесници“, под-дел „Стручни работници во системот за заштита на децата“). При спроведување на интервјуата се појави уште еден предизвик во врска со давањето согласност за учество во интервјуата од страна на работниците во здравствениот сектор. Поточно, Министерството за здравство не може да ги обврзе вработените да учествуваат во таквите истражувања, бидејќи нивните установи се регистрирани како приватни здравствени клиници. Сепак, успеваме да го надминеме овој предизвик преку идентификување на здравствени работници кои веќе беа вклучени во активностите на невладиниот сектор и помогнаа во обезбедувањето на согласност од учесниците кои беа идентификувани како важни за вклучување во истражувањето.

Вработени во институции за деца

Информативни обрасци и обрасци за согласност на англиски јазик (види Прилог 1 (B)) беа подготвени од страна на Меѓународниот консултант за одговорната НВО која ги преведе на македонски јазик (преводот беше проверен и од УНИЦЕФ во земјата), а откако беа финализирани и одобрени беа испратени до (i) институциите за деца со проблеми во однесувањето во рамките на Министерството за труд и социјална политика; (ii) поправната установа за деца, под Министерството за правда, која во моментот е сместена во Охрид; (iii) домот за деца без родители „11 Октомври“; и (iv) СОС Детското село.

По добивањето на позитивни одговори од надлежните министерства, беше ревидиран вкупниот број ангажирани стручни лица во институциите за деца, а одлуките

околу интервјуирањето беа направени од страна на националните консултанти, во консултација со канцеларијата на УНИЦЕФ и Меѓународниот консултант. Вкупно, беа спроведени деветнаесет индивидуални интервјуа со стручни работници (психолози, педагози и социјални работници) од горенаведените институции. Интервјуата ги спроведоа националните консултанти и се одвиваа на работното место на учесниците во периодот од јули до септември 2017 г. Времетраењето на секое интервју беше приближно еден час. Сите учесници потпишаа согласност за учество во истражувањето, но сите од нив не дадоа дозвола за аудио снимање на интервјуто.

Идентификувани клучни чинители

Групата на клучни чинители беше идентификувана од страна на одговорната НВО, во соработка со претставници на УНИЦЕФ во земјата. Серија интервјуа беа закажани од страна на одговорната НВО кои Меѓународниот консултант ги спроведе на различни локации во Скопје – најчесто на работното место на учесниците, но во одредени случаи (кога спроведувањето на интервјуто на работното место на учесникот не беше практично или соодветно) во просториите на одговорната НВО. Овие интервјуа беа спроведени од 25. април (вторник) до 27. април 2017 г. (четврток).

Информативни обрасци и обрасци за согласност на англиски јазик (види Прилог 1 (В)) беа подготвени од страна на Меѓународниот консултант за одговорната НВО која ги преведе на македонски јазик (преводот беше проверен и од УНИЦЕФ во земјата), а откако беа финализирани и одобрени беа дадени на потенцијалните клучни чинители пред интервјуто. Аспектот на „согласност“ во овие формулари беше извршен на почетокот на интервјуата; односно, откако испитаниците имаа можност да дадат какви било коментари или прашања до истражувачот.

Интервјуата со идентификуваните клучни чинители ги водеше Меѓународниот консултант на англиски јазик (бидејќи тој не го зборува македонскиот) и во десет од

дванаесет интервјуа испитаниците ги даваа нивните одговори на македонски јазик (двајца учесници избраа да одговараат на англиски). Затоа, беше потребно да се ангажираат преведувачи/толкувачи, г-ѓа Злата Брајовиќ и г-ѓа Маја Чичкова, кои ги ангажираше одговорната НВО. Бидејќи квалитативните аспекти на примарното истражување генерираат податоци што во суштина претставуваат збир на конструирани значења помеѓу интервјуерот и соговорникот, важноста на преведувачите како дел од овој процес на взаемна конструкција на значењето не треба да се потцени. За дискусија за методолошките импликации од употребата на преведувачи во квалитативни истражувања - што беше неопходна мерка во оваа студија, со оглед на не-македонското говорно подрачје на меѓународниот консултант, погледнете ги прегледите на Edwards (1998) и Squires (2009). Интервјуата беа снимани (за што учесниците дадоа согласност; види Прилог 1 (В)), а Меѓународниот консултант правеше кратки белешки (за единаесет од дванаесетте испитаници кои одговараа на македонски јазик) врз основа на неговото разбирање на толкувањата од македонски на англиски јазик дадени од преведувачите/толкувачите за време на интервјуата.

Интервјуата се очекуваше да траат околу четириесет минути, а ова очекување им беше соопштено на потенцијалните испитаници во информативната фаза (види Прилог 1 (В)). Во пракса, интервјуата беа прилично подолги, почнувајќи од 40 мин 0 сек до 63 мин 24 сек (со просечна должина од 51 мин 21 сек и средна должина од 50 мин 45 сек). Оваа дискрепанца, која, како што може да видиме, беше од околу 25 проценти, може да се припише на погрешната проценка на Меѓународниот консултант за времето потребно за спроведување на интервјуа со толкување во живо; за среќа, учесниците немаа забелешки иако извинување беше дадено и прифатено во секој случај. Вкупно, (види „Учесници“, погоре), беа спроведени дванаесет интервјуа; четиринаесет беа закажани, но интервјуата кои иницијално беа закажани за 28. април 2017 г. (петок) не можеа да бидат одржани од практични проблеми на дос-

тапност на луѓето поради случувањата во Парламентот претходната вечер (четврток, 27. април 2017 г.; види Testorides, 2017).

ЕТИЧКИ АСПЕКТИ

Бидејќи оваа студија се работеше под налог на УНИЦЕФ, како дел од планот за работа со Владата, беше од суштинско значење сите методолошки аспекти на студијата да бидат во целосна согласност со Процедурата за етички стандарди во истражување, евалуација, собирање и анализа на податоци на УНИЦЕФ (UNICEF, 2015). УНИЦЕФ имаше целосна одговорност за раководењето со оваа студија; исто така, одговорната НВО и Меѓународниот консултант беа ангажирани под овие процедури. Важно беше истражувачкиот тим постојано да им на ум дека иако директни учесници во примарното истражување беа стручни работници (а меѓу нив и некои постари и поискусни професионалци), прашањето за насилство врз деца е, и секогаш ќе биде, емотивно прашање за многумина, и ситуацијата вклучува загриженост во врска со законитоста и правилната постапка. Од самиот почеток на студијата (т.е. подготовката на планот за имплементација од страна на Меѓународниот консултант, во соработка со НВО и во консултација со УНИЦЕФ) се презедоа мерки за сигурност дека методологијата на студијата е во согласност со Процедурата за етички стандарди во истражување, евалуација, собирање и анализа на податоци на УНИЦЕФ. На пример, вклучени беа скрининг прашањата при изборот на истражувачи од страна на НВО; беа наведени мерки за посебната грижа во врска со добивањето, ракувањето, чувањето и пренесувањето на податоците од страна на интервјуерите / истражувачките асистенти до надзорниот тим; и одредби во однос на потенцијалното психолошко влијание на студијата на интервјуерите / истражувачките асистенти, како и надгледување на нивната работа од страна на одговорната НВО. Понатаму, етичките принципи на добра пракса, како што се приватноста и доверливоста, беа експлицитно земени предвид при дизајнирањето и користењето на инструментите за собирање податоци. На пример, вакви мерки се преземаа во фазите на собирање на пода-

тоци (направени трајно анонимни во најраната можна точка во фазата на обработка), анализа (учеснички броеви / псевдоними се употребуваа за групи податоци), чување (листозите заклучени на сигурно и се уништуваат пет години по студијата; компјутерски информации се чуваат со најмалку две нивоа на енкрипција и, исто така, се уништуваат пет години по студијата), пристап (ограничен на најмалиот можен број луѓе) и дисеминација (податоците може да се презентираат групно, а не индивидуално) итн. Исто така, во обуката на мрежата на истражувачи, половина ден (од целото времетраење на обуката до два и пол дена) беше посветен на дискусија за истражувачката етика, и посебно за Процедурата за етички стандарди во истражување, евалуација, собирање и анализа на податоци на УНИЦЕФ.

Во неговата професионална улога на овластен психолог (во Британското психолошко друштво) и овластен научник (во Британскиот (научен) совет), како и професор асистент (на Тринити колеџ Даблин, Ирска); работата на Меѓународниот консултант мора да биде во согласност со Кодексите за етичко однесување на тие организации (Британско психолошко друштво, 2018; Научен совет, 2018; Тринити колеџ Даблин, 2018). По читањето на Процедурата за етички стандарди во истражување, евалуација, собирање и анализа на податоци на УНИЦЕФ, Меѓународниот консултант не сметаше дека има контрадикторност помеѓу овие етички кодекси и практики со процедурите на УНИЦЕФ и беше во можност да потврди дека за целите на оваа студија и за времетраењето на консултантската позиција, тој со задоволство се придржуваше до Процедурата за етички стандарди при истражување, евалуација, собирање и анализа на податоци на УНИЦЕФ.

На крај, сакаме да бидеме апсолутно транспарентни во врска со фактот дека третиот автор на овој извештај, кон средина на проектот, го промени работното место од позиција во невладината организација одговорна за спроведување на овој проект (Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство) на позиција во едно од министерствата чии претставници учествуваа и го поддржаа овој проект.

Сакаме да биде забележано дека учеството на оваа авторка беше само во почетните фази на проектот (дизајн, почетен преглед и обуки); а откако го промени работното место немаше никакво учество во собирањето, анализата, толкувањето на податоците, како и во добивањето на препораките дадени во извештајот и пишувањето на финалните верзии од овој извештај.

ОБРАБОТКА НА ПОДАТОЦИ И АНАЛИЗА

Стручни работници во системот за заштита на деца

Како што беше забележано погоре (види „Материјали“), се користеше полуструктуриран формат за интервју (види Прилог 2 (А)) за собирање на податоци од стручни работници. Податоците беа собрани од мрежа од осумнаесет обучени истражувачи кои ги интервјуираа стручните работници. Националните консултанти подготвија два обрасци за известување; еден со „отворени“ прашања и еден со демографски и други прашања кои се одговараа со Ликертова скала. Вториот образец беше кодиран според можните одговори на квантитативните прашања. Во образецот за известување за отворените прашања имаше и дел за забелешки од истражувачите за време на интервјуата. Упатствата за пополнување на формуларите за известување беа дадени на почетокот на процесот на собирање податоци.

За анализа на квантитативните податоци (на пр., демографските карактеристики на учесниците и прашањата од Ликертова скала) се користеше софтвер за статистичка анализа на податоци (SPSS), а за анализа на квалитативните податоци („отворени“ прашања) беше користен софтвер кој дозволува споредби на такви податоци (Atlas.ti). Земајќи го предвид големиот број на интервјуа кои беа спроведени, беше формиран тим од шест лица за внесување на податоците. Националните консултанти развија почетна структура на кодови, користејќи ги седумте целосни истражувачки прашања како основа и групирајќи ги си-

те одговори на „отворените“ прашања во полуструктурираните прашалници според нивната важност за главните истражувачки прашања. Користејќи ја оваа првична верзија на структурата на кодови, членовите на тимот за внес на податоци кодираа мали делови од извештаите од интервјуата, потоа дискутираа за дискрепанците, доаѓајќи до согласност и развивајќи ја финалната структура на кодови преку процес на преговарање. Структурата на кодови потоа беше внесена во Atlas.ti, со тоа што секој код претставуваше една тема и можни одговори. Во процесот на развивање на финалната структура на кодови, експерт за софтверот Atlas.ti беше ангажиран со цел да им помогне на националните консултанти и тимот за внес на податоци, како и да помогне во однос на техничките прашања.

Вработени во институции за деца

Националните консултанти ги спроведоа интервјуата со деветнаесет вработени лица во осум институции за деца користејќи подготвени инструкции за оваа цел (Прилог 2 (Б)). Целта на оваа група интервјуа беше да се добијат информации за нивното разбирање на проблемот на насилство врз деца, како и нивната запознаеност со постоечките протоколи за справување со случаи на насилство врз деца со фокус на меѓусекторската соработка. Друго важно прашање беше користењето на индивидуални стратегии за справување и ефективност во работата.

Идентификувани клучни чинители

Структурата на интервјуата спроведени со идентификуваните клучни чинители, како и специфичното формулирање на упатствата кои ги користеше Меѓународниот консултант во нивното спроведување (види погоре, „Материјали“, исто така, Прилог 2 (В)) го отсликува експлицитниот обид да се собираат податоци релевантни за истражувачките прашањата поставени во оваа студија како целина во оваа фаза (поточно, ИП6 и ИП7; види погоре, „Вовед“, дел „Истражувачки прашања опфатени со студијата“). Структурата и упатствата, исто така, се одразија и на методолошки обид за

комплементарност и стратешко продолжување на податоците собрани во претходните две фази (т.е. интервјуата спроведени од страна на мрежата истражувачи со стручни работници во системот за заштита на децата и податоците собрани од страна на одговорната НВО од лица вработени во институции за деца; види погоре, „Вовед“, дел „Фази на собирање податоци“). Оваа експлицитна структура и конкретната формулација на упатствата утврди дека севкупните теми кои ќе произлезат од овој сет на интервјуа во голема мера ќе бидат под влијание на претходните разбирања на истражувачкиот тим, а тоа се одрази на начинот на кој резултатите се презентирани (види подолу, „Наоди“, дел „Идентификувани клучни чинители“). Податоците беа анализирани (и презентирани) од страна на Меѓународниот консултант според прилично основна микро-тематска анализа, врз основа на буквална транскрипција на толкувањата кои му беа дадени од преведувачите/толкувачите на англиски јазик (кога учесниците одговараа на македонски јазик) и буквална транскрипција на одговорите на учесниците (кога учесниците одговараа на англиски јазик).

Бидејќи главната цел на студијата (види погоре, „Вовед“, дел „Главни цели на студијата“) е „да даде препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и за подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата“, а таквите препораки и следат во овој извештај (види подолу, „Препораки“), одговорите на клучните чинители, во оваа обработка на податоци, се разгледуваа слично на резултати од експертска консултативна група. Така, иако интервјуата беа спроведени со поединци, наодите се презентирани во наратив кој ги одразува сличностите, но исто така ги истакнува разликите во ставовите на клучните чинители. Оваа мерка е преземена со цел да се олесни формулирањето на препораките за клучните чинители (види „Препораки“, дел „Препораки за клучни чинители“) од исказите кои клучните чинители ги дадоа во овој аспект на истражувањето – оттука, оваа посебна група на препораки може да се смета (и како такви се земени во овој извештај) како експер-

тски препораки помеѓу еднакви.

ПРОЦЕС НА ПРЕГЛЕД

За презентација на наодите и дискусија за нацрт верзијата на овој финален извештај на проектот, вклучувајќи ги и препораките, беа организирани три валидациски средби со претставници од релевантни засегнати страни. Првата средба се одржа на 14. март 2018 г.; директорите од центрите за социјална работа, претставници од Заводот за социјални дејности, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за внатрешни работи и раководителите на Секторите за социјални работи беа поканети и присуствуваа на средбата. Втората средба, на која присуствуваа претставници од Министерство за здравство, Министерство за образование, Биро за развој на образованието и Завод за ментално здравје се одржа на 15. март 2018 г. Третата средба, на која присуствуваа претставници од секторот за правда (т.е. Министерство за правда, Академија на судии и јавни обвинители и Народниот правобранител), се одржа на 16. март 2018 г. Сите учесници на трите средби ги потврдија и се согласија со презентираниите наоди. Даде-ните сугестии се вклучени во финалната верзија на извештајот.

МЕТОДОЛОШКИ ОГРАНИЧУВАЊА

Со оглед на фактот дека насилството врз децата, како што е случај во многу земји, е повеќе или помалку „табу“ тема во земјата, и постоењето на недостаток на разбирање на проблемот кај стручните работници, голем предизвик за истражувачите беше добивањето комплетни одговори за време на интервјуата. Во методологијата што беше планирана, беа вклучени пет сектори: социјални услуги, здравство, образование, полиција и правда. Се појавија проблеми во врска со добивањето согласност од Јавното обвинителство за спроведување на интервјуа со јавните обвинители. Во тој момент политичката ситуација во земјата беше нестабилна; на власт дојде нова влада, а со тоа започна и процесот на менување

на државниот јавен обвинител. Со тоа, дозволата беше добиена во септември 2017 г., што влијаеше за значително одложување на последните фази на проектот. Понатаму, откривме дека подготвеноста на работниците во здравствениот сектор (се фокусиравме на педијатри и лекари по семејна

медицина) да учествуваат во интервјуата беше поограничена отколку што беше случај со другите сектори. Ова беше поради тоа што лекарите се регистрирани и работат како приватни здравствени установи, па Министерството за здравство не може да има влијание врз нивното учество.

A photograph of a person with curly hair, wearing a light-colored top, leaning against the trunk of a tree. The image is overlaid with a semi-transparent blue filter. The text is positioned on the right side of the image.

ГЛАВНИ РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА ЗА НАОДЈИТЕ

ГЛАВНИ РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА ЗА НАОДИТЕ

СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА

ОПШТИ НАОДИ

Дефинирање на насилство и насилство врз деца

Во однос на тоа како стручните работници го дефинираа насилството врз децата се појавија различни гледишта: (i) физичко насилство; (ii) емоционално насилство; (iii) домашно насилство; (iv) вербално насилство; (v) запоставување; (vi) сексуално насилство; и (vii) врсничко насилство. Не беа забележани меѓусекторски разлики во начинот на дефинирање на насилството врз децата. Единствената забележителна разлика е кај некои од здравствените работници/чки кои користеа пократки изјави и реченици. Најчесто дефинициите се кажани од стручните работници прво со општ исказ, а потоа со категоризација на различните видови насилство, наведувајќи неколку примери за насилство, а потоа укажувајќи на причините за насилство и насилно однесување. Секоја од горенаведените седум категории на насилство врз деца кои

се појавија во дефинициите на стручните работници се подетално разгледани подолу; иако овде се одделно разгледани, сепак меѓу нив има одредени преклопувања. Покрај тоа, дефинициите на учесниците обично вклучуваа повеќе од една од горенаведените седум категории на насилство врз деца.

Физичко насилство

Стручните работници во сите градови потврдија дека физичкото насилство почесто се случува во рамките на системот за заштита на децата отколку надвор од него. Врз основа на тоа, нивното разбирање за насилството е како физички напад врз детето од страна на врсници, наставници, роднини, па дури и родители (во домашна средина). Стручните работници од секторот на едукација (вклучително наставници) и социјалните работници изјавија дека физичко насилство најчесто се јавува во подоцнежните фази на детството. Жените почесто го препознаваат физичкото насилство како општ проблем отколку мажите, како и дека е поверојатно да се случи и да се пријави во поголемите градови. Типични изјави вклучуваат:

Вршењето на физички притисок врз грubo лице како и се осиданато што му смета на грубице или му нанесува некоја повреда до сметам за насилство. (ID 6/1, основно училиште, Прилеп).

Употреба на физичка сила (клоцање, шамар, буткање); шерање на работта, што би му наштетило на здравјето и др. (ID 30/8; MBP, Скопје).

Емоционално/психичко насилство и заповестување (пасивно насилство)

Многу од испитаниците, во дефинициите кои ги дадоа во нивните одговори, изјавија дека емоционално или психичко насилство е присутно во системот за заштита на децата. Речиси сите жени испитанички и речиси сите од секторот на образование и секторот на социјална работа ги вклучиле овие видови насилство во нивните одговори. Типични изјави вклучуваат:

Секоја активност насочена кон гешето, поради што се плаши, се загрижува или се повлекува, е еден вид психолошко насилство. (ID 30/15, зградина, Скопје).

Насилството врз децата е секоја закана за живото, здравје, интелектуалност и емоции на децата, и злоупотреба на мислите, ставовите или телото. (ID 7/26; ЦСР, Валандово).

Домашно насилство

Многу од испитаниците изјавија дека едно од раните искуства кои децата го имаат со насилство е домашното насилство. Изјавите беа дека тоа се случува во кругот на семејството, каде што децата може да бидат сведоци на ситуации или настани меѓу родителите; понатаму, дека овој процес може да има понатамошни последици врз развојот на децата. Сите учесници изразија загриженост за домашното насилство. Типични изјави вклучуваат:

Најчесто насилството се врши во семејството, а тоа покасно се рефлектира и на останатите членови, најчесто врз децата. (ID 11/7; суд, Берово).

Исшо така насилството е кога има кавџи во домот и децата се постојано сведок на тоа. (ID 30/12; основно училиште, Чаир, Скопје).

Вербално и врсничко насилство

Помеѓу видовите на насилство, следните видови насилство кои тие ги издвоија како постоечки во институциите и системот за заштита на децата се вербално и врсничко насилство. Беше укажано дека вербалното насилство постои кај повозрасните врсници во основните училишта (на возраст од 12 години и над таа возраст), и во средните училишта, особено кога има мешани етнички групи или во одредени места во северозападниот регион. Од друга страна, други испитаници рекоа дека вербалното и врсничкото насилство се „нормални“ појави кај децата. Типични изјави вклучуваат:

Насилството може да биде резултат на конфликти или недоразбирање помеѓу две или повеќе деца. (ID 3/18; основно училиште, Кичево).

Насилството [врз децата] од возрасен или од друг кон дете или млада особа која не е полнолетна. (ID 30/12; основно училиште, Чаир, Скопје).

Сексуално насилство

Одреден дел од учесниците го наведоа сексуалното насилство во нивните дефиниции за насилство врз децата. Ова препознавање на сексуалното насилство е вообичаено во дефинициите дадени од стручни работници во правниот сектор и секторот за спроведување на законите (на пр., инспектори, судии и обвинители). Овие учесници го издвоија сексуалното насилство како форма која се врши од страна на возрасна личност врз дете. Типични изјави вклучуваат:

Насилството врз децата прејскавува малтретирање, намерно користење на сила или моќ на едно лице или група врз друго (дете) со цел да се добие или изнуди нешто. Тоа може да се јави во повеќе форми како [...] сексуално. (ID 29/04; основно училиште, Неѓошино).

Насилството прејскавува секое малтретирање врз малолетник. Најизразено е сексуалното насилство и насилство преку интернет (порнографија заради недоволна заштита). (ID 3/21; инспектор за малолетничка деликвенција и семејно насилство, Госпичар).

Процедури за справување со случаи на насилство врз деца и насилство врз деца во системот за заштита на децата

Системи за пријавување

Во однос на постапките за справување со случаи на насилство врз деца, одговорите на учесниците беа групирани околу следните теми: пријавување во институциите; истрага; доверливост; знаења и професионален пристап кон случаи на насилство врз деца.

Голем дел од испитаниците рекоа дека првично самото дете или девојче жртва би пријавило дека доживеало некој вид на насилство (вербална, физичка, психичка, психо-социјална или сексуална форма на насилство) Општо земено, стручните работници од секторот образование (вклучително наставници во основни и средни училишта) го дадоа овој одговор, на пр.:

Во училиштето најчесто учениците пријавуваат доколку насилството од ученик на ученик се случи за време на одмор или околу училиштето. (ID 20/07; основно училиште, Тешово).

Мислам дека децата што се жртви ќе го пријават насилството, бидејќи сега децата се учат за своите права и знаат на кого да пријават. (ID 20/03; основно училиште, Брвеница).

Потоа, родителите се оние кои се смета дека би пријавиле случај на насилство врз (нивните) деца. Испитаниците кои работат во секторот образование, центрите за социјална работа, докторите и секторот правда појаснија дека тоа може да се случи во случаи кога насилството се случило во домот – на пример, кога едниот родител сторител на домашно насилство - или во случаи кога постои сомнеж за насилство во училишната средина (од страна на врсниците или наставник), на пр.:

Најчесто деца доаѓаат до уапсување од медицински лекар или заради уочување на родителот на промени во однесувањето на децето или родителот има тешкотии во воспитувањето на децето или децето пројавува одредена психосоматика. Во тие случаи до дијагностика најчесто се утврдува дека станува збор за резултат од физичко насилство родител-дете, насилство меѓу родителите, лоши интерперсонални односи во семејството, агајтивни проблеми во училиштето. Најчесто оди до дијагноза Ф-91, проблеми во однесување. (ID 7/6, болница, Бишоп).

Следниот најчест одговор од стручните работници беше дека наставниците пријавуваат случаи на насилство врз деца, заедно со стручниот тим во училиштето, како и центрите за социјална работа, без разлика дали насилството се случило во училиштето или во домот, и дали се работи за вербално или физичко насилство. Дел од стручните работници објаснија дека одредени категории насилство се спречуваат за време на наставата, а таквите случувања меѓу учениците се обесхрабруваат преку разговори и дискусии, на пр.:

Ако наставникот сведочи на насилство, тогаш се обидува да го реши, разговара со децата, а потоа и со директорот и стручниот тим. (ID 6/21, основно училиште, Прилеп).

Дел од стручните работници истакнаа дека во многу наврати врсниците се исто така оние кои го пријавуваат насилството врз децата, најчесто она кое се случува во училишната средина. Таквото пријавување од страна на врсниците се смета дека е најчесто во случаи на вербално насилство, на пр.:

Во училиштето најчесто учениците пријавуваат доколку насилството од ученик на ученик се случи за време на одмор или околу училиштето, учениците пријавуваат до професорите, а тие до директорот и педагошката

тима служба, а доколку има потреба се повикува социјален работник. (ID 20/07; ОУ, Тешово).

Во текот на истражувањето беше забележано дека одреден дел од стручните работници не дадоа соодветен одговор на ова прашање. Некои изјавија дека не знаат кои пријавува случаи на насилство врз деца, други, дека не доживеале случаи на насилство врз деца во нивниот работен век. Овој вид на (не)одговор најмногу се забележува кај испитаниците од источниот дел на земјата, на пр.:

Не знам, не сме имале такаов случај. (ID 7/26; ЦСР, Валандово).

Учесниците дадоа неколку различни типови на одговори кога беа прашани за случаи на насилство врз деца во рамките на институциите и системот за заштита на децата. Тие генерално рекоа дека е апсолутно нормално да се пријави било каква форма на насилство, без оглед на локацијата, првично на полицијата, на пр.:

Оној кој е најважна потреба да го пријави насилството во полицијата. (ID 20/10; основно училиште, Брвеница).

Пријавува жртва на насилството до Полиција и Центарот за социјални работи, но може да поднесе и некој друг што ќе забележи насилството. Може да пријави и Полицијата кога ќе забележи насилството и кога ќе процени дека живото на жртва е загрозен. (ID 20/10; основно училиште, Божице).

Друг тип на одговори во однос на ова прашање беше дека многу случаи прво се пријавуваат во центрите за социјална работа. Овој одговор беше најчест кај докторите, а исто така и кај некои од наставниците, вработените во центрите за социјална работа и судиите, на пр.:

Нашето училиште ги користи механизмите на заштита, но доколку идентификува случај на насилство во училиштето или надвор од него во кое се инволвираат нашите ученици, училиштето ги активира стручните служби за заштита на децата, се известува ЦСР и тоа е процедура која што ја следи нашето училиште. (ID 28/5; средно училиште, Кавадарци).

Слично, стручните работници во училиштата најчесто одговараа дека случаите на насилство врз деца генерално прво се пријавуваат кај психолозите или педагозите во

училиштата или кај наставниците, на пр.:
Ние, како професионалци во училишта, може да откриеме такви случаи. Овие случаи ги откриваме преку намалено внимание кај учениците за време на часови, или описувајќи го на учениците од часовите. Отикако ќе го забележиме тоа, децата се отворат и самите зборуваат за тоа. (ID 27/04; средно училиште, Гевгелија).

Обично на класните раководители, на стручните соработници, на наставници во кои учениците имаат доверба и се чувствуваат ослободени да разговараат за проблемот. (ID 7/16; средно училиште, Бишопа).

Понекогаш се случува и наставниците да го пријават насилството во стручната служба доколку не можат сами да се справат. (ID 6/17; основно училиште, Прилеп).

Нашите наоди укажуваат дека, во многу случаи, самите деца пријавуваат дека биле жртва на насилство, општо и во системот за заштита на децата. Се чини дека можноста за насилство од било кој тип меѓу децата во системот за заштита на децата (односно, врсничко насилство) обично се среќава со пасивност од страна на стручните работници; учесниците изјавија дека децата се оставени да ги користат нивните вештини и моќ за решавање на меѓусебните проблеми или се очекува да пријават насилство директно до наставниците или до стручната служба. Овој наод е релевантен во смисла на разбирање на сложеноста на професионалните одговори на насилството врз децата во системот за заштита на децата и покажува дека насилството во такви околности е барем донекаде прифатено.

Отпочнување на истражни постапки во случаи на насилство врз деца во институциите и системот за заштита на деца

Општо земено, одговорите на учесниците во поглед на ова прашање го одразуваат мислењето дека врз таквите истражни постапки може да влијаат професионалното искуство и знаење на стручните работници. Под-темите кои се појавија во анализата на одговорите на учесниците во овој дел се однесуваат на истрагите на центрите за социјална работа; истрагите на полицијата; истрагите на јавните обвинители; и стручните работници во образовниот сектор;

колку добро се информирани стручните работници во врска со истражните постапки во рамките на нивните сопствени сектори; и дали случаите се внесуваат во одредени регистри или на друг начин. Општо земено, испитаниците кои се вработени во центрите за социјална работа, стручните лица од училиштата (заедно со училишните психолози) и стручните работници од здравствениот сектор најчесто одговорија дека истражните постапки во случаи на насилство врз деца треба да се вршат првенствено од центрите за социјална работа. Сепак, и покрај тоа, истите испитаници појаснија дека, вообичаено, една институција не може и не треба да се очекува да имплементира такви истражни постапки сама; во многу случаи, тие имаат потреба барем да се консултираат со полицијата, а понекогаш и со обвинителството, на пр.:

Отикако ќе биде идентификуван случајот, поинаку истражуваме ние, стручниот тим од ЦСР. (ID 26/05; ЦСР, Валандово).

Доколку случајот дојде до нас, ние како институција ја преземеме улогата на истражители во постапката и ги применуваме мерките за ресоцијализација; сè се займува. (ID 3/20; ЦСР, Кичево).

Во случај на сериозна опасност кон жртвата, ЦСР повикува полиција и бара нивна асистенција/интервенција. Стручниот тим, односно најмалку двајца истражници од стручниот тим, излегуваат на лице место. (ID 24/08; ЦСР, Крайово).

Испитаниците вработени во судовите (на пр. судии), правните служби, лекарите и инспекторите од Министерството за внатрешни работи често одговараа дека истражните постапки во врска со насилство ги води полицијата и нејзините различни оддели. Ова е особено доколку жртвата на насилство првично го пријавила насилството во полиција, на пр.:

Кога жртвата ќе го пријави својот случај во полиција, полицијата го известува јавното обвинителство, а тие го истражуваат случајот и комуницираат со Центарот за социјална работа. (ID 20/22; суд, Тетово).

Истражува Полицијата преку своите механизми и овластувања кои ги имаат. Тие доаѓаат во институцијата каде што е направено насилството врз децата, истражува, прибира докази, разговара со жртвата, насилникот и поинаку донесува одлука. Треба секогаш

да се заведуваат случаите и да се решаваат, но мислам дека има некои случаи кои се истриваат, но тоа не треба да биде така. (ID, 20/24; суд, Тешиво).

Понајаму истражува Полицијата во договор со ЦСР. Ако се работи за деца, тие покриваат постојатки и ги повикуваат на разговор родителите. Тимски разгледуваат дали да се одземе родителската право/старателство. (ID 26/07; болница, Валандово).

Учесниците вработени во судовите и правните служби (т.е. судии и јавни обвинители) често одговараат дека формалните истраги треба да ги спроведуваат луѓе од нивната професија, на пр.:

Прејходно, со постојатка верзија на кривичниот закон која не е во сила од 2013 година, истражата ја водеше судијата, а истражите се базираа на барањето на јавното обвинителство, кое дејствуваше според пријава на жртван или полицијата. Со новиот кривичен законик, сите истраги се вршат околу собирање на докази за некоја форма на насилство врз децата; тоа е под водство на јавното обвинителство. Во овој случај, судот постојатка соодветно. (ID 6/18; суд, Прилеп).

Ако дојде до суд, постојатката ја води судијата. Докогаш, ја водат Министарството за внатрешни работи и јавните обвинители; ако е кривично дело или го прекршува правото, тогаш истражата ја презема единствено Министарството за внатрешни работи. (ID 29/10; суд, Нежино).

Сепак, учесниците одговорија дека доколку случајот на насилство врз дете се случи во училиште, тогаш истражната постапка генерално се води заедно со стручната служба во училиштата. Учесниците појаснија дека ова се случува главно кога случаите на насилство не се толку екстремни; инаку, особено кога случаите се од комплексен карактер, центрите за социјална работа и полицијата се вклучени во истрагата, на пр.:

Според мене, случајот го истражува ЦСР. Доколку станува збор за насилство кое не е толку сериозно (на пример, вербално насилство од учениците) случајот го истражува стручната служба. Досега се имам соочено со еден случај на омаловажување на личност. Тоа за мене не е истривно и разговарав со учениците. Исто така, на ваквите случаи работи и стручната служба, која преку работилници им ги прејставува проблемите. Овие работилници имаат ефект во однесувањето на учениците. (ID 26/01, основно училиште, Јосифово).

Во однос на тоа дали тие веруваат дека стручните работници се соодветно информирани за пријавувањето и истражните постапки во случаи на насилство врз деца, одговорите на учесниците се разликуваат според тоа (i) каде се случило насилството (во училиштата, домашна средина или во социјална средина); (ii) кој го пријавил насилството; и (iii) каде е направена пријавата, на пр.:

Кога насилството врз децата се пријавува од страна на родител, се известува и центрирот за социјални работи за да биде целосно зајазена постојатката. Се повикуваат сите страни кои што се вклучени во насилното однесување. Се истражува случајот и доколку има потреба се известува и обвинителството. Бидејќи децата се малолетни не се прават пријави, се известуваат само известувања за случаите. (ID 7/1; полиција, Бишопла).

Ние сами ги решаваме проблемите. Јас се состанувам со родителите кои се жалеа на проблем, ги сослушам и потоа разговарам и со другата страна. Доколку има потреба се состануваат и двете страни во мое присуство и се разговара за конкретниот проблем. Ако се усанови дека проблемот е доводливачки, јас разговарам и барам од вработениот да го подобри и поправи односот. Постои можност за една жалба, а потоа се оди на дисциплинска. А доколку некое од децата каже дека било изложено на некаков вид на насилство, јас разговарам со родителите и го следам случајот. (ID 7/6; жртван, Бишопла).

Доколку се работи за насилство врз деца или старо лице се известува индивидуален план во кој стручниот работник е должен по него да постојатка. Нивна обврска е да направат постојатка во домој, но насилникот во секој случај мора да биде одстранет. (ID 12/2; ЦСР, Делчево).

Исто така, во податоците собрани од учесниците, може да се забележи дека самите стручни работници не се доволно информирани за постапките во случаите на насилство врз деца. Ова особено се забележува кај здравствените работници, како и кај некои стручни работници во средните училишта, на пр.:

Не сум сигурна, но прејставувам дека прво треба да се побара помош од социјален работник, па дури и од нас, не знам како оди постојатката понајаму... не знам дали има одземање на децата, одземање на старателство. (ID 7/5; доктор, Бишопла).

Претпоставувам институцијата каде што е пријавено насилството го истражува случајот до одреден дел, а потоа го предава на друга институција, како на пр. од центар за социјална работа до судот. (ID 6/7; ОУ, Прилеп).

Дел од учесниците во студијата изразија очекување дека кога случаите на насилство не се сложени по природа, тогаш тие нема да бидат регистрирани, ниту понатаму да бидат истражени. Ова беше чест одговор меѓу стручните работници од образовниот сектор, каде што случаите на вербално насилство не се регистрираат, ниту пак се пријавуваат понатаму. Забележливо е дека образовниот сектор има, до одреден степен, сопствен формат за регистрирање на случаи на насилство или предизвикувачко однесување на учениците. Спротивно на тоа, учесниците од центрите за социјална работа или припадниците на полицијата се осврнаа на важноста на правилно заведените документи и отворање на датотеки за сторители, на пр.:

Секоја пријава се документира и се ошвора досие. (ID 30/3; ЦСР, Скопје).

Се анкетираат лица, се обавува разговор со оштетеното дете и се зема записник за пријава. (ID 30/5; МВР, Скопје).

[...] зависно од степенот на вербалниот или физичкиот напад се одлучува дали ќе се документира/извести случајот. (ID 26/04; основно училиште, Валандово).

Веруваме дека нашите наоди во овој случај обезбедија неколку релевантни примери во целокупната дискусија за тоа како треба да се истражи насилството врз децата општо и насилството врз децата во системот за заштита на децата. Наодите од нашите интервјуа укажуваат на тоа дека истражните постапки значително се разликуваат по секторите, како и според тоа каде се случило насилството, колку е сериозно или колку се смета дека е сериозно, како и дали се очекува дека постапката ќе продолжи понатаму или не. Покрај тоа, се забележува дека недостасуваат процедури и упатства за професионалците во образовниот и здравствениот сектор (или барем знаењата на професионалците за таквите упатства).

Прашања за пријавување, споделување документација и упатување

Каде и кому се упатуваат случаи на насилство врз деца

Испитаниците исто така беа прашани каде (т.е. кому) би ги испратиле пријавите за случаи на насилство врз деца кои ги примиле во текот на својата работа; односно, да дадат коментар за нивното искуство со процедурите за споделување информации помеѓу институциите. Во анализата на одговорите на испитаниците на овие прашања во интервјуата, најчестите теми што се појавија беа: (i) испраќање извештаи до Министерството за внатрешни работи, центрите за социјална работа и јавните обвинителства; (ii) прашања за доверливост со документацијата на случаите; и, (iii) различно ниво на познавање на постапките за споделување на информации во случаи на насилство врз деца.

На институционално ниво, учесниците генерално рекоа дека извештаите за случаи на насилство врз деца главно се испраќаат до центрите за социјална работа и до Јавното обвинителство. Овој одговор најчесто го дадоа учесниците од образовниот сектор (наставници и стручна служба), како и инспекторите за малолетничка деликвенција, на пр.:

Го информираме (формално или по телефон) Центарот за социјална работа, каде што го претпоставуваме случајот. Записникот и внатрешните белешки ги чуваме во соопствена полициска евиденција, но ако се открие случај на насилство, ги следиме истражувачите за кривични дела и ги испраќаме до Јавното обвинителство. (ID 7/17; МВР, Битола).

Полицискиот инспектор има законска обврска да го извести центарот за социјална работа за случаите на насилство врз деца, исто така и јавното обвинителство и одредена документација се испраќа до овие две институции. (ID 6/23; МВР, Прилеп)

[Пријавуваме] секогаш до надлежно ЈО и ЦСР. Понекогаш и до училиштето доколку треба да се помогне на детето, ако треба да се премести детето во друго училиште. Според Закон за правда за деца секогаш е вклучен инспектор за деца и надлежен инспектор од ошсек. (ID 16/9, МВР, Штип).

Сепак, треба да се забележи дека одреден број одговори од учесниците вработени во образовниот сектор укажуваа на тоа дека тие не пријавуваат или не ги упатуваат пријавите надвор од училиштето, на пр.:

Не, не ги испраќаме никаде, освен ако не дојдат (од ЦСР) на увид во училиштето. Имаме посебни протоколи за учениците во кои ги чуваме. (ID 7/12; средно училиште, Бишопла). Извештаите се чуваат кај педагогот. Ние немаме такви процедури и правила. (ID 14/06; основно училиште, Кочани).

Одговорите на учесниците укажуваа на различни перцепции во однос на прашањето за доверливост кај вработените во различните сектори, на пр.:

Се чуваат во предметот. Има стандардна процедура проишана од МТСП. Сите случаи се доверливи. (ID 02/06; ЦСР, Стружа).

Досиеата и евиденциите се чуваат заклучени во шкаф, а канцеларијата се заклучува, кога референтот излегува од истата, како и на крајот на работното време. (ID 20/11; ЦСР, Тешово).

Мислам дека овие институции имаат внајрешни процедури и правила за соодружување на информации со цел да се зачува доверливоста на децата и другите страни. Секој човек се снима според одредени правила и не се открива неговите идентитети. Кога ги соодружуваат извештаите, мислам дека доверливоста се чува во тие институции, бидејќи се вработени луѓе кои се образовани за ваков вид на работа. (ID 201/16; педијатар, Тешово).

Имињата на децата во ваквите извештаи не се пишуваат целосно, стојат само иницијали. (ID 9/2; МВР, Демир Хисар).

Имам, преку законот што имам читано, сите тие документи треба да се чуваат најмалку една година, а постоа се уништуваат. (ID 24/3; суд, Крајово).

Доверливоста се обезбедува со тоа што секоја сесија е заворена или тајна, а само родителите можат да бидат присутни, заедно со Центриите за социјална работа и Јавните обвинители. (ID 12/21; суд, Госпивар).

Како што беше напоменато претходно, нашите наоди овде укажаа дека постапките за известување се разликуваат во различните сектори. Постои евидентен недостаток на комуникација во секторите за образование и здравство, во смисла на пријавување на случаи на насилство кои се забележани за време на нивната работа.

Многу одговори на учесниците за време на интервјуата укажуваа на тоа дека професионалците не се запознаени со вредноста на доверливоста, ниту пак се сигурни кога да ја користат.

Познавања на процедури за соодружување информации

Од учесниците исто така беше побарано да го опишат нивното искуство со процедурите кои се користат при размена на информации во врска со случаите на насилство врз деца: оние што се користат во нивната работа на директна услуга и оние кои се користат во меѓуинституционалната соработка во врска со случаи на насилство врз деца. Имаше многу варијации помеѓу учесниците околу овие прашања, но сепак, нивна перцепција е дека процедурите за меѓуинституционална соработка во голема мера се поддржани и посредувани преку законска рамка, на пр.:

Судот има обврска да ги известува само најважните институции како што е центарот за социјални работи. Во малолетничката политика во судот се повикуваат претставници од центарот за социјални работи и тие даваат предлози за изрекување мерки и санкции. За одлуките кои ги носи судот се известува центарот за социјални работи бидејќи тие ги извршуваат мерките или го следат нивното извршување. Центарот е должен да не известува што се случува со случајот, со дејствието и евентуално ако е исполнета целта треба да не известат да се сопре со извршувањето на мерките и тоа што ние постигнуваме. Мерките се изрекуваат во траење од една до пет години, а колку ќе траат зависи од резултатите на ресоцијализацијата на децата. (ID 6/18; суд, Прилеп)

Постојат правила за соодружување на информации, особено со Центарот за социјална работа. Тоа е во согласност со законот проишав семејното насилство. Ние сме професионалци и не ги прекршуваме овие информации. (ID 28/7; МВР, Кавадарци).

Постојатките се во законот за правда и кривичниот законик. (ID 12/21; суд, Госпивар).

Забележливо е дека значителен број на учесници вклучени во оваа студија или не можеа да дадат точен одговор на овие прашања, или одговорија дека не знаат за соодветните постапки во такви случаи. Ова беше особено очигледно во одговорите на учесниците вработени во образовниот и здравствениот сектор, на пр.:

Сиџе извешџаи џи чувам јас. Дури ни колешкиџе, социолоџоџи и џедаџоџоџи не смеаџи да џи видаџи и посеџа никој не ми џи џобарал на увид. Можеби иднаџа џодина коџа ќе имаџе инџеџрална евалуација, веројаџно ќе ми џи џобарааџи инсџекџориџе. Јас смеџам дека не џреба да им џи дадам, но не знам, ќе видиме. 2(ID 7/13; средно училиџе, Биџола).

Немаџе џосебни џравилници и џроцедури за сџоделување на информациџи меџу инсџиџуциџе. Најчесто ние им џраќаџе извешџување, џ.е оние кои џреба да се исџраџаџи. (ID 28/04; СОУ, Кавадарци).

Нашите наоди овде укажуваат на тоа дека има значителен број празнини во знаењето кај учесниците во однос на споделувањето информации меџу релевантните сектори кога има случај на насилство. Нашите наоди, исто така, укажуваат на фактот дека иако мултисекторскиот пристап се смета за најсоодветна мерка на ниво на законодавство и креирање политики, се покажа исклучително тешко да се имплементира во постојната практика. Понатаму, нашите наоди покажуваат дека потребите на образовниот и здравствениот сектор во врска со знаењата и перцепциите за насилство кај децата се особено итни и ова бара посебна обука и сеопфатна сензибилизација на стручните работници од овие сектори.

Шџо џреџсџавува џрофесионален џрисџаџ?

Во однос на анализата на одговорите на испитаниците за ова прашање, подтемите кои се појавија вклучуваат безбедност, чувствителност, приватност, емпатија, официјална покана, телефонски повик и почитување на презумпција на невиност. Во целина, одговорите на учесниците укажуваа на постоење на разни индивидуални перцепции за тоа како ќе им се обратат на децата кои биле престапници и како ќе им пристапат на семејствата на тие деца. Меџу учесниците вработени во образовниот сектор и центрите за социјална работа, често се забележува потребата за безбедност (за информациите и чувството на безбедност на детето), на пр.:

Во овие џроцедури нашиоџ дел е да џо зашџиџиме деџеџо, да џо оџсџраниме деџеџо од сџџуацијаџа на ризик. За сџориџелоџи џосџојаџи друџи мерки; Минисџерсџивоџо за внаџрешни рабoџи рабoџи со цел да обезбеди сигурносџи. Судовиџе и Јавноџо обвинџелсџиво се џриќаџи за законскиџи мерки

и санкџии. Коџа сџориџелоџи е деџе, џоџаш џаа одџворносџи џриџаџа на Ценџароџи за социјална рабoџа и Јавноџо обвинџителсџиво, кои заедно со судовиџе џи анализирааџи џричиниџе. (ID 4/21; ЦСР, Госџивар).

Се џрисџаџува со џолема џриќа и внимание; ова е мноџу џешќа џема и деџеџо мора да сџекне доверба во нас за да можеме да му џо-моџнеме. (ID, 9/3; основно училиџе, Демир Хисар).

Треба да има оџворен разџовор и искреносџи за да може деџеџо да ни ја каже висџинаџа. (ID 16/4; ЦСР, Валандово).

Присџаџуваме внимателно - закономџи џрегвидува дека рочиџиџаџа џреба да бидаџи во џрисусџиво на џсихолоџ, џедаџоџ, Ценџароџи за социјална рабoџа, и ние се обидуваме да не ја џовџориме џосџаџкаџа за да не џо џрау-маџизираме деџеџо џонаџаму. (ID 18/19; ЈО, Сџрумица).

Следниот најчесто споменуван аспект од страна на испитаниците вработени во образовниот сектор и полицијата беше чувствителност и потребата од емпатија и чувствителност во работата со децата жртви на насилство, на пр.:

Со децаџа разџовараме внимателно, за да не ја џовредиме нивнаџа личносџи; им џо објаснуваме случајоџи внимателно и им џомаџаме да џи надминаџи недоразбирањаџа џиџо џроизлеџувааџи од конфликтџоџи. (ID 05/01; основно училиџе, Македонски Брод).

Нашиоџ џрисџаџ е мноџу сериозен и џубезен. Посвеџуваме мноџу внимание на џоа како џрисџаџуваме кон рабoџиџе, бидеџќи деџеџо е деџе. (ID 25/21; докџор, Госџивар).

Друг често споменуван аспект од страна на испитаниците општо беше потребата од приватност во обавување на разговорите; ова се смета за пожелно при работа со деца-жртви и со деца-насилници, на пр.:

Во случаиџе коџа деџеџо се џовиќува во Ценџароџи за социјална рабoџа или коџа деџеџо жрџива се џреџира во Ценџароџи за социјална рабoџа, разџовороџи се одржува во џосебна џросџорија. (ID 24/08; ЦСР, Краџово).

Одреден број на учесници го истакнаа користењето на официјален пристап при започнување на комуникација со децата и нивните родители, по пошта или по телефон, на пр.:

Поканаџа се уџаџува на родиџелиџе/сџараџелиџе и обично разџовороџи е во Ценџароџи за социјална рабoџа. Поџоа исџраќаџе џокана до адвоќаџоџи за деџеџо. (ID 6/28; МВР, Кавадарци).

Прво, со исмо ги контактираме родителите и разговараме дали родителите се заознани со случајот на насилство - прапуваме како дејство се однесува дома. Кога дејство е сториел, го решаваме случајот внатрешно, а потоа ги повикуваме родителите. (14/21; средно училиште, Гостивар).

Потребата да се почитува презумпцијата на невиност беше посочена особено меѓу учесниците кои се јавни обвинители и инспектори, а особено во случај кога дете е вршител на насилство, на пр.:

Ако сториелот е дејство, тогаш треба да му се обезбеди адвокат и секој што треба да се најрави многу внимателно и со почитување на законските правила. Постојат и мерки за ресоцијализација. (18/9; ЈО, Струмица).

Дали постојат разлики во пристапот според видот на насилството што се испитува?

Според испитаниците, може да има основни разлики во пристапот, според видот на насилството за кое се води истрага. На пример, некои рекоа дека може да има разлики во пристапот ако се истражува сексуално насилство. Ова е особено истакнато кај испитаниците вработени во центрите за социјална работа, инспекторите и јавните обвинители, на пр.:

Доколку дејство е жртва на сексуална злоупотреба, пристапот кон дејство е многу различен од случај на физичко насилство. (17/17; МВР, Бишопла).

Кога зборуваме за сексуална злоупотреба, прво, што е многу специфично, бидејќи мора да се идентификува дали е случај со фантасијата на дејство - измислување приказни - или навистина се случило. Кога ќе се докаже дека навистина се случило, тогаш работата е поинтересна. Од психијатриски аспект, ние работиме длабоко и долгорочно, со цел да се избегнат понапредни последици за живото на дејство. (17/20; Центар за ментално здравје, Бишопла).

Други испитаници, вклучително и стручните работници од образовниот и здравствениот сектор, рекоа дека постојат разлики во начинот на третирање на децата-жртви и деца-вршители на физичко насилство, на пр.:

Со физичко насилство имаме медицинска документација, а имаме и сведоци, каде што случајот може да се докаже. (20/10; суд, Крива Паланка).

Ако постои физичко насилство, ги повикуваме родителите да им кажеме дека нивното дејство постојат насилно. (16/9; основно училиште, Прилеп).

Дел од испитаниците, од сите професионални сектори, истакнаа дека нема и не треба да има разлика во пристапот, без оглед на видот на насилство кое се испитува, на пр.:

Мислам дека не можеме да раздвоиме физичко од психичко насилство - ако постои физичко насилство, тогаш постои и психолошка злоупотреба на дејство. Така, мислам дека процедурата треба да биде иста за двата вида на насилство. Ако во иднина се соочам со насилство врз дејство, веројатно ќе го третирам иста. (16/10; Здравствен дом, Прилеп).

Во криминалното одделение дејствуваме по кривични пријави, а што има свои средства и начини на извршување; нема разлика во пристапувањето, без разлика дали случајот е психичко или физичко насилство. Нема разлика, и не е дозволено да се пристапува поинаку, бидејќи постојат иста што се користат се оние утврдени со закон. (16/18; суд, Прилеп).

Помал број на испитаници се осврнаа на потребата од постапки за проценка на ризикот кои треба да се преземат во овие случаи, пред да му се пристапи на детето, на пр.:

Во зависност од возрастта и проценка што се прави, ги утврдуваме начините на работа и пристапот. Прво, им се обраќаме на децата со разговор, а потоа ги правиме пресметките и прегледите. Во случај кога дејство е сториел, во зависност од ситуацијата, ги утврдуваме неопходните мерки за пристап; разговараме и наоѓаме начин да го „дојдеме“ дејство, според когнитивните теории за однесувањето. (27/01; ЦСР, Гевгелија).

Кој ја носи одлуката во однос на пристапот кој се презема?

Учесниците исто така беа прашани за тоа кој ги донесува одлуките во однос на видот на пристап кој се презема. Речиси сите одговори упатуваа на тимски одлуки кои се носат или од страна на стручната служба во училиштата или од страна на стручните тимови во центрите за социјална работа, на пр.:

Одлуката за пристапување се носи заедно со тимот. Секој член на тимот дејствува врз основа на знаење од неговоиот домен. (29/05; ЦСР, Нежино).

Одлукаџа се носи џимски. Исио џака, џо вклучуваме и раководиџелоџи на класоџи на деџеџио кое извршило насилсџиво. (ID 26/02; основно училиџиџе, Јосифово).

Прашања за уџаџување на случаи на насилсџиво врз деџа

Ставовите на испитаниците се разликуваа во однос на она што се случува и што треба да се случи откако ќе биде идентификуван случај на насилство врз дете кој бара понатамошно дејствување. Голем дел од испитаниците рекоа дека има стандардни процедури на упатување, освен ако случајот не е идентификуван како особено тежок или доколку треба професионална помош преку мултисекторски пристап. Испитаниците споменаа дека многу често случаите интерно се разгледуваат во основните и средните училишта. Повеќето испитаници, особено оние од образовниот и здравствениот сектор, рекоа дека најголем дел од случаите кои се упатуваат одат во центрите за социјална работа или дека центарот за социјална работа и полицијата може да се консултираат по телефон.

Во повеќеџио случаи, џи решаваме во училиџиџаџа. Преџходно имавме случај во кој џо вклучивме Ценџароџи за социјална рабоџа, бидејќи деџеџио беше оџсуџно. (ID 4/27; основно училиџиџе, Миравци).

Ако има жрџва, џо џовикувам Ценџароџи за социјална рабоџа; членовиџе на семејсџивоџо се џовикувааџи во Ценџароџи за социјална рабоџа за советување. Ако деџеџио е сџорисел, џоџаш џо џраќаме на џсихолоџ - можеме да џобараме и ренџген снимки иџн. (ID 14/27; докџор, Гевџелија).

Сепак, неколку од испитаниците кои беа лекари ја истакнаа важноста на упатување на случаи на насилство кај лекари или специјалисти, на пр.:

Ги исџраќаме деџаџа жрџви на насилсџиво или сексуално насилсџиво во болница, со цел да џи иџврдиме џовредииџе. (ID 7/17; докџор, Биџола).

Проценка на зачестеноста на насилството врз децата во системот за заштита на децата

Учесниците, особено оние вработени во образовниот сектор, генерално сметаа дека случаите на насилство се ретки во системот за заштита на децата и во институциите за детска заштита. Видот на насилство што најчесто се споменуваше, а исто така се смета дека е најчест, е физичко насилство меѓу децата врсници, на пр.:

Во рамкиџе на сисџемоџи на социјална заџиџиџа за деџаџа Chesџо џосџио насилсџиво меѓу врсници; но во моеџо рабоџно искусџиво, не сииџе случаи се џријавени и заџишани. (ID 29/06; докџор, Неџоџино).

Треба да се забележи дека испитаниците најчесто мислеле дека годишно ваквите случаи на насилство врз деца (т.е. она што се случува во рамките на системот за заштита на децата) се случува три или четири пати, иако овие проценки се чини дека зависат од географскиот регион. Во источниот дел на земјата испитаниците често одговараа дека насилство врз децата во системот за заштита на децата никогаш не се случило. Сепак, во едно средно училиште во западниот дел на земјата забележани се неколку случаи на насилство од наставник врз дете, а некои од овие случаи биле упатени до соодветните служби и институции. Слично, испитаниците од северозападниот регион почесто одговарале дека насилството врз деца е многу честа појава. Нивните проценки се движеа од околу тричетири случаи месечно до три или повеќе случаи неделно, на пр.:

Случаиџе на насилсџиво може да има секојдневно. Кој извесџува и кој не извесџува е друџо џрашање. (ID 20/01; средно училиџиџе, Теџово).

Образовна позадина и специфична обука

Најголем дел од испитаниците наведоа дека посетувале специфични курсеви и програми за обука на тема насилство за време на нивниот работен век. Во повеќето случаи, специфичната обука се однесувала на теми како што се семејно насилство; што е насилство; работа со жртви на насилство;

идентификација на насилство; и врсничко насилство и негови жртви. Испитаниците кои работат како наставници, полициски службеници, во социјалните служби и судиите често наведуваа дека обуките биле организирани од национални и меѓународни организации. Сепак, одреден дел од испитаниците рекоа дека никогаш не посетувале специфична обука за насилство врз деца во текот на нивниот работен век. Овој одреден процент вклучува учесници кои се наставници во средни училишта, стручни лица во градинки, судии и лекари, на пр.: Ние во средните училишта сме хендикепирани во однос на специфични обуки. Гледам дека постојано се канат основните училишта, но ние досега воопшто не сме биле поканети. (ID 3/18; средно училиште, Кичево).

Сè уште немам поседувано обука за насилство врз деца. Би сакал да поседувам и би било од помош за мојата професионална работа. (ID 29/07; доктор, Неѓошино).

Не сум поседувал било какви обуки на тема насилство; како професионалец, во мојата работа, мислам дека ми треба таква обука и би било корисно. (ID 6/11; суд, Прилеп).

Влијанието на работата со случаи на насилство врз деца врз животот на испитаниците

Учесниците беа запрашани дали работењето со случаи на насилство врз деца влијаело на нивните животи. Има различни одговори: некои рекоа дека има влијание, и тоа професионално, социјално или психолошко. Други рекоа дека нема влијание, а тоа го припишаа на долгото работно искуство, посетувањето на специфични обуки, употребата на соодветни стратешки вештини во работата со такви случаи, или на одреден тип на личност. Во однос на оние кои рекоа дека има психолошко влијание на нивните животи (што беше најзастапено кај вработените во образовниот сектор и кај испитаничките):

Да, има психолошко влијание. Секое насилство го доживувам лично, ми предизвикува анксиозност, како ќе се рефлектира понајпату кон работата на училиштето и самиот ученик. Не е убаво никој што да го види или да се вмеша во негово решавање. По службена должност морам да го решам случајот иако јас не изрекувам педагошки мерки, што го прави директорот, но присутна сум цело

време и го водам случајот. Немам поседувано некои обуки или тренинзи за да може работата да не ми влијае психолошки или социјално. Се обидувам што што се случува во училиштето да не го носам дома, но се случува. Со штокој на години се станувам поопорна, ме дојира, но има некоја бариера. (ID 7/15; ОУ, Тешово).

Не ми е убаво, се чувствувам изреволтирано, сакам да помогнам и да го решам проблемот. Нашата професија не завршува тука во 15.00 часот, си ја носиме и дома. Така да што ме преокуира цело време, дур не го изнајдам решението. (ID 7/22; ОУ, Могила).

Не влијае, бидејќи јас сум изградена личност. Земајќи ја предвид мојата стручна подготовка, сум се среќавала со многу тешки случаи и сториле на кривични дела. Моето образование помогнало да се исклучи влијанието на стресната ситуација би ја предизвикал настани. Истото така имам поседувано и обуки за управување во тешки ситуации. Сепак, за било каков проблем при работата, јас контактираам со стручната служба. (ID 28/5; средно училиште, Кавадарци).

Механизми за следење и супервизија

Учесниците беа прашани за постоењето на механизми за следење и супервизија во нивната работа со децата општо, како и во системите за заштита на децата. Во анализата на нивните одговори на овие прашања произлегоа две главни (и спротивни) подтеми: (i) постои следење и мониторинг; и (ii) нема следење. Одговорите дадени од страна на учесниците во сите сектори се карактеризираа со тоа што концептот и значењето на следењето и супервизијата им се нејасни, како и чија е одговорноста за преземање на овие механизми и колку често. Одреден дел од одговорите се однесуваа на гледиштето дека постои следење во системот за заштита на децата општо и во правниот систем, но најчесто механизмите за следење и супервизија се сметаа дека го имаат истото значење, на пр.:

24/7 не следи. Сè ти рачуна – кога си го уключил компјутерот, кога си го исклучил, дали навремено си наишол некоја одлука, дали навремено си го земал во работа предметот... Значи буквално сè. И приписок прави. Ама не ја следи суштината, само форма следи. (ID 7/7, суд, Бишоп).

Мнозинството од учесниците кои се социјални работници рекоа дека следењето и супервизијата на сите вработени во цен-

трите за социјална работа се спроведува преку систем за внатрешно известување, на пр.:

Нашата стручна работа ја следи Заводот за социјални дејности, ги проверуваат досејата, дали ги применуваме процедуриште и стандардиште, дали ги има сите документи што се потребни, дали соодветно постапуваме во однос на нашите стручни профили индивидуално, во однос на процедурата и мерките дали ги спроведуваме сите техники што ни се на располагање и дали соодветно сме ги примениле и процениле. Известуваме квартално до нив. Пошто не следат преку ЛИРИКУС, преку истражката на раководителот (но тие не секогаш знаат до кај сме точно). (ID 7/10; ЦСР, Бишола).

Познавање на јавните политики и интерните протоколи

Во однос на анализата на одговорите на учесниците во интервјуата во врска со нивното познавање на јавните политики, се појавија неколку подтеми. Кај испитаниците од сите сектори најчесто споменати јавни политики и протоколи за справување со насилство врз деца беа законските рамки, како што се националните закони, стратегии, протоколи и интерни правила и протоколи. Што се однесува до разбирањето на главните законски рамки за справување со насилство врз деца, одговорите на испитаниците вработени во центрите за социјална работа се однесуваа на: закон за семејство, закон за детска правда; закон за социјална заштита; закон против семејно насилство; национални стратегии; и, кривичен законик. Многу мал број стручни работници во секторот за социјални услуги покажаа познавање на стандардните оперативни процедури за социјалните работници и нивната практична примена, на пр.:

При професионално постапување во случај на насилство врз децата се водат согласно Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, Законот за социјална заштита, како и стандардните оперативни процедури за постапување при случај на семејно насилство. (ID 26/05; ЦСР, Валандово).

Учесниците вработени во правосудниот сектор и полицијата најчесто одговараа дека главни рамки кои се однесуваат на нивната работа во справувањето со случаите на насилство врз деца е кривичниот

законик, потоа законот за социјална заштита, законот против семејното насилство и законот за детска правда. Испитаниците од овие сектори обично одговараа дека го користеле законот за полиција и протоколите за меѓусекторска соработка при заедничко работење со центрите за социјална работа и јавните обвинителства за случаи на насилство врз деца. Многумина од испитаниците рекоа дека ја ценат меѓусекторската соработка на секое ниво, но дека во одредени случаи таа (i) не оди глатко; или (ii) воопшто не постои (поради недостаток на персонал, капацитети или координација). Вакви примери беа забележани речиси во секој географски регион. Вообичаените одговори вклучуваат:

Законот за права на децата и процесните закони кои што ги имаме иако тие не прават разлика кога станува збор за деца жртви, иако велат дека треба да се обрне повеќе внимание, може да се цени како оштрена околноста, посторого да се казни сторителот. Во законот за права на децата е малку поразработено. (ID 7/7; суд, Бишола).

Од нивните одговори произлезе дека испитаниците вработени во образовниот сектор, а особено наставниците, не се значително или доволно запознаени со законската рамка во однос на справување со случаи на насилство врз деца. Како што видовме, многу од случаите се заведуваат интерно, а се пријавуваат до раководството на училиштето, на пр.:

Нема такво нешто, јас си правам формулари за моја лична потреба, што го подготвувам, се архивира, се става печат, го подготвувам и директорот, но што се прави во согласност со тој што го пријавува случајот, без негова согласност не може. Не се раководат по ниту еден формален закон, не ги знам процедуриште. (ID 20/14; ОУ, Брвеница).

Улогата на Народниот правобранител

Учесниците во интервјуата исто така беа прашани за нивните познавања на улогата на Народниот правобранител. Според одговорите, во најголем дел тие не се свесни или не се запознаени со улогата на Народниот правобранител во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата (повеќето учесници објаснија дека никогаш немале контакт ниту соработува-

ле со Народниот правобранител во случаи на насилство врз деца). Покрај тоа, одговорите на испитаниците во сите сектори покажаа недоволно општо познавање на улогата и надлежностите на Народниот правобранител, на пр.:

Немам конкретен одговор. Поскопи попреба од програмата за да се пренесе целосно познавање на улогата на Народниот правобранител. (ID 12/7; СУ, Делчево).

Не сум информиран дали и колку често Народниот правобранител е вклучен во случаи на насилство врз деца. Не сум сигурен за неговата улога. Мислам дека треба да преземе мерки во смисла на организирање на сторишело. (ID 7/4; Зрадинка, Бишкола).

Немам прецизни податоци за Народниот правобранител, но претпоставувам дека е вклучен. Не можам да зборувам за квалитетот на неговата работа; досега не сме соработувале со него. (ID 3/8; ОУ, Кичево).

Гледишта за влијанието на факторите на еднаквост во случаи на насилство врз деца

Учесниците во интервјуата беа запрашани за тоа какво влијание, доколку има, сметаат дека факторите на еднаквост имаат во однос на тоа како се третираат случаите на насилство врз деца воопшто и насилство врз деца во системот за заштита на децата. Додека некои од учесниците во интервјуата ги коментираат факторите на етничка припадност, религија, сексуална ориентација или попреченост, други тврдеа дека таквите фактори на еднаквост немаат никакво влијание. Факторите на етничка припадност и религија најчесто ги споменаа учесниците кои живеат во поголемите градови, како Битола, Гостивар, Прилеп, Скопје и Тетово. Поконкретно, влијанието на етничките разлики во случаите на насилство врз деца и начинот на нивното решавање беше споменато во однос на ромската популација, на пр.:

Поскојак различни ставови кон различни етнички групи. Тука имаме Роми и тие се стереотипизирани. Но, покрај тоа, не мислам дека тие се третираат поинаку. (ID 7/2; ОУ, Бишкола).

Од мое искуство, можам да кажам дека има повеќе жртви на сексуална злоупотреба кај Ромите. (ID 6/22; ЦСР, Прилеп).

Етничката припадност има големо влијание, поради општествените проблеми во земјата. (ID 30/5; МВР, Скопје).

Религијата има влијание, по комунизмот. Ова се скриени чувства; тие доаѓаат до израз секогаш кога има некој насилан. (ID 9/21; доктор, Гостивар).

Попреченоста често се споменуваше во врска со вербалното насилство од страна на врстниците, на пр.:

Има деца со попреченост како жртви на насилство или малтретирање. (ID 14/21; средно училиште, Гостивар).

Искако така, забележливо е дека учениците со попреченост се изложени на насилство од страна на врстниците - постои малтретирање. (ID 6/44; ОУ, Прилеп).

Сексуалната ориентација не беше често споменувана од страна на учесниците; сепак, некои од социјалните работници и наставниците дискутираа за општите гледишта во општеството за сексуалната ориентација, на пр.:

Сексуалната ориентација може да влијае врз појавата на насилство меѓу децата, бидејќи ставовите и очекувањата во нашата средина се конзервативни. Се уште нема чувствителност, во однос на овој тит на разлика. (ID 20/11; ЦСР, Тетово).

Како фактор на еднаквост, родот беше посочуван почесто, во однос на различните родителски и општествени очекувања и ставови кон момчињата и девојчињата, на пр.:

Родот има влијание. Од машките деца се очекува да не се плашат, да не плачат и да бидат похрабри. Девојчињата се очекува да бидат понежни, да помагаат во домаќинствата и да бидат преливи - и кога ќе станаат во брак, да не ги напуштаат сојузниците, бидејќи постои стигма. (ID 30/3; ЦСР, Скопје).

Во голем дел, сепак, постои традиционален модел на образование на децата. Постојат различни културни шеми во образованието кон девојките и момчињата. Девојките се нежни, а момчињата треба да бидат силни. (ID 7/6; болница, Бишкола).

Девојчињата се воспитувани да се воздржуваат од агресија и насилство, а за момчињата постојат очекувања дека во одредени ситуации треба да се покаже насилство. (ID 6/3; средно училиште, Прилеп).

Во семејствата и средините каде што постојат родова нерамношежа, постојат насилство кај децата. Ова се должи на различни ставови и очекувања кон момчињата и девојчињата - предрасуди, стереотипи - од родителите, а исто така и од околината. Во такви средини, обично насилството се пренесува на следната генерација и е прифатено како позитивен модел на однесување. (ID 20/11; ЦСР, Тешово).

Сепак, останатите испитаници (особено оние кои се вработени во градинките) истакнаа дека родот нема влијание врз тоа како се разгледуваат и третираат случаите на насилство врз деца, на пр.:

Мислам дека родот не треба да има влијание овде; во градинката децата се премногу мали за да размислуваат на тој начин. Ако продолжиме со овој начин на образование подоцна нема да имаме насилство за род. (ID 2/21; градинка, Скопје).

Родот не е фактор што влијае на случаите на насилство врз децата, бидејќи децата не се моќни. (ID 7/11; суд, Бишопска).

Како што е наведено погоре, дел од испитаниците тврдеа дека факторите на еднаквост, всушност, не влијаат врз тоа како се разгледуваат и третираат случаите на насилство врз деца. Ова важи за мал број вработени во образовниот сектор, особено во некои од помалите градови (на пример, Берово, Кичево, Крива Паланка, Валандово и Винаца). Тие испитаници мислеа и тврдеа дека децата жртви на насилство се третираат на ист начин, во согласност со правните и моралните процедури и протоколи воспоставени во системот.

Нашите наоди овде укажуваат дека меѓусебното насилство постои и кај момчињата и кај девојчињата. За жал, нема индикации за зголемена перцепција меѓу девојчињата дека одредени форми на однесување претставуваат насилство и дека поради тоа се неприфатливи. Од нашите сознанија, се чини дека постојат бројни начини на кои насилните акти меѓу децата се под влијание на социјализацијата на сексуалната улога. Кај момчињата, употребата на насилство се чини дека е формирана првенствено преку таканаречениот модел на улога од традиционалните машки стереотипи, а многу момчиња можат да научат дека моќта и контролата во рамки на вршничките групи, во најмала рака, се вреднуваат до одреден степен.

Перспективи за добри и најдобри практики во случаи на насилство врз деца

Учесниците во интервјуата беа прашани за тоа што според нив претставува добра и најдобра пракса во справувањето со случаите на насилство врз деца воопшто и во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата. Дадени беа неколку типа на одговори: (i) советување, кое треба да го обезбедат вработените во секторите (односно секторите образование и социјални услуги) кои се искусни во овој вид на работна практика; (ii) индивидуална работа со децата, вршниците и родителите на жртвата или сторителот; (iii) меѓусекторската соработка се смета за добра пракса, особено во справувањето со сложените случаи на насилство врз деца; (iv) едукација, со работилници организирани за деца и родители на тема насилство и зголемување на свеста за потребата од превенција на насилството; и (v) мерки за ресоцијализација за децата кои извршиле насилство или биле жртви на насилство. Вообичаени одговори вклучуваат:

Мислам дека најдобрата пракса и ефект во случаите на насилство врз децата е преку постојано работење на вакви случаи и консултирана соработка со стручните тимови во училиштето каде што е заштитено децето. (ID 27/01; ЦСР, Гевгелија).

Соработка со родителите - превентивно информирање дека постојат вакви феномени и дека одговорните треба да бидат санкционирани - тоа не треба да биде нормална практика. Ние сме против тоа семејствата да станат заштитени кругови. (ID 30/2; градинка, Скопје).

Секако дека постојат добри практики, во секојдневниот живот на децата во процесот на ресоцијализација. Треба повеќе да работиме на превентивните мерки со цел да се избегнат ваквите случаи, но со меѓусекторска соработка во процесот, бидејќи само тоа дава резултати. (ID 3/19; ЦСР, Кичево).

Прејораки

Во однос на добри и најдобри практики во справувањето со случаите на насилство врз деца воопшто и случаите на насилство врз децата во системот за заштита на децата, учесниците во интервјуата беа охрабрани да ги кажат нивните размислувања за препораки. Анализата на нивните одговори

во овој поглед откри два типа препораки - препораки за стручните работници и препораки за институциите.

Во однос на првите:

- Едукација и обуки за стручните работници во секој од секторите на тема насилство;
- Континуиран професионален развој за вработените во образовниот сектор, полицијата и социјалните служби;
- Обезбедување психосоцијална поддршка за стручните работници кои работат со насилство врз деца;
- Регионална професионална размена на искуства;
- Работилници на тема решавање на конфликти;
- Градење капацитети за сите сектори, вклучувајќи и зголемување на работната сила; и
- Подобрувања во мултисекторската соработка.

Во однос на препораките кои учесниците ги дадоа за институциите:

- Да се воведат или подобрат практиките на вмрежување;
- Да се обезбедат материјални и технички ресурси;
- Треба да се обезбедат посебни простории за жртвите во полициските станици, судовите и центрите за социјална работа;
- Да се започнат повеќе проектни иницијативи за запирање на насилството;
- Да се обезбедат засолништа за жртвите;
- Да се воспостават и екипираат СОС-линии;
- Да се подготват и имплементираат нови и подобрени протоколи;
- Поголема соработка со невладините организации и медиумите;
- Подобрени или зголемени казни за сторителите;
- Законодавството да се спроведува во пракса;
- Подобрувања во законот за детска заштита;
- Подобрена тимска работа; и
- Воведување на протоколи за начинот на справување со насилство врз деца.

Забелешки за интервјуата од страна на членовите на професионалната мрежа на истражувачи

За време на собирањето податоци, некои од членовите на професионалната мрежа на истражувачи известија дека се соочиле со учесници кои очигледно не сакале да дадат соодветни одговори на интервјуата - т.е. да ги споделат своите гледишта и искуства со случаи на насилство врз деца од нивното работно искуство. Голем дел од овие учесници се вработените во образовниот (и поретко во здравствениот) сектор, или живеат во помалите градови. Во такви случаи, учесниците честопати сметале дека немаат многу време да обрнат внимание ако се случило насилство за време на наставата, или само би го игнорирале ако насилството е „само“ вербално; тие нагласиле дека се зафатени со нивната административна работа и наставата. Во однос на меѓусекторските споредби, овој наод е донекаде усогласен со она што го посочија претходните наоди; односно дека постои помалку идентификација и упатување од страна на образовните и здравствениите работници отколку што постои во другите сектори. Во други случаи, учесниците изгледало дека се чувствуваат или рекле дека се чувствуваат несигурно пред истражувачот; ова се должи на позицијата на истражувачот и резултира со тоа што испитаникот очигледно се обидува да го импресионира тимот со најдобри одговори, на пр.:

Како да го кажам ова? Не можам да речам дека има некои видови насилство. Насилството може да се реши со дискусија. Ние го ирегууваме дејството дека тој или таа не треба да се однесуваат така. (ID 6/1; ОУ, Прилеп).

Постојат некои процедури кои се применуваат, и на крајот на денот, тоа треба да се реши - да се казни сторителот. (ID 24/05; ОУ, Крайово).

Мислам дека Шимовиќ во Центриќе за социјална работа се едуцираат и тие треба да им ирскајат на случаите на насилство на најдобар начин во секоја ситуација. (средно училиште, Скопје).

Во други случаи за време на собирањето податоци, некои членови на професионалната мрежа на истражувачи изјавија дека се соочиле со испитаници кои очигледно

немаат знаење во однос на постапките за справување со случаи на насилство врз деца, на пр.:

Не знам, во групни институции - внатрешни, Народен правобраништел. Можеби Биројо за образование треба да биде вклучено. Не ги знам неговите одговорности. (ID 7/19; ОУ, Бишкола).

Не знам каде да уапшувам вакви случаи кои имаат потреба од најнајмошни испитувања. Мислам дека тоа треба да биде некој психолог во нашата институција, кој ќе забележи знаци на насилство што ние како лекари сме го пропусиле. Не знам дали во оваа институција се прави записник за случаи на насилство врз деца. (ID 6/10; здравствена установа, Прилеп).

СПЕЦИФИЧНИ НАОДИ ПО СЕКТОРИ

Здравствени работници

Генерално, вработените во здравствениот сектор покажаа многу ограничено знаење за насилството врз децата воопшто и насилството врз децата во институциите; ова е очигледно од кусите одговори кои ги даваа здравствените работници за време на интервјуирањето. Најголем дел од одговорите покажаа недостаток на соодветни знаења за системот на заштита на децата, процедурите и дури и познавање на правната рамка. Ова беше забележано и во големите и во малите градови; нема значителни разлики во одговорите на испитаниците во овој поглед.

Не знам каде да уапшувам вакви случаи кои имаат потреба од најнајмошни испитувања. Мислам дека тоа треба да биде некој психолог во нашата институција, кој ќе забележи знаци на насилство што ние како лекари сме го пропусиле. Не знам дали во оваа институција се прави записник за случаи на насилство врз деца. (ID 6/10; здравствена установа, Прилеп).

Здравствените работници генерално го сметале феноменот на насилство врз децата како нешто што се случува во домот (во контекст на семејно насилство) или се сомневале во насилство во училишната средина, извршено од вршници или наставници.

Често децата доаѓаат тука омикако ќе бидат уапшени од семејниот лекар, или ако родителот забележи промени во однесувањето

на децето, или родителот има проблеми со воспитувањето на децето, или ако децето покажува некој психосоматски проблем. Во тие случаи, то дијагнозама, сфаќаме дека ова се случаи кои се резултат на физичко насилство – од родител на дете, насилство меѓу родителите, лоши интерперсонални односи во семејството, административни проблеми во училиштето - најчесто се дијагностицира Ф-91, проблеми со однесувањето. (ID 7/6; болница, Бишкола).

Дополнително, ставовите на здравствениите работници за истражната постапка за насилство врз деца е дека треба првенствено да се спроведува од центрите за социјална работа:

Понајаму, полицијата испитува во согласност со ЦСР. Ако е поврзано со дете, тогаш ја зајочнуваат постапката и го повикуваат родителот на разговор. Тимот е присушен и одлучува дали децето да се одземе од родителско стварителство или не. (ID 26/07; болница, Валангово).

Еден испитаник од Општата болница во Тетово вака го објасни прашањето за доверливост:

Мислам дека тие институции имаат интерни процедури и правилници за споделување на информации, за да се зачува доверливоста на децата и вмешаните лица. Секое лице се води според одреден код и не се открива неговото идентитет. Кога се споделуваат извештаите сметам дека се зачувува доверливоста и во тие институции работат лица кои се обучени за ова работа и знаат како треба да се постапат. (ID 201/16; недијатар, Тетово).

Социјални работници

Забележавме дека одреден број на стручни работници од центрите за социјална работа не дадоа соодветни одговори во однос на постапките за пријавување на случаи на насилство врз деца. Некои од нив рекоа дека не знаат кој ги пријавува ваквите случаи, па дури и дека немало случаи на насилство во текот на нивното работно искуство. Вакви одговори беа забележани во источниот дел од земјата и во малите градови, на пр.:

Не знам, не сме имале такаков случај. (ID 7/26, ЦСР, Валангово).

Беше забележано дека во прв степен, истражните постапки за насилство врз децата треба првенствено да ги вршат центрите

за социјална работа.

Од како ќе се идентификува случајот, тогаш истражуваме: стручниот тим од ЦСР. (ID 26/05; ЦСР, Валандово).

Ако дојде случајот до кај нас, ние како институција ја превземеме улогата на истражувачи во истата барем во социјалниот дел и превземеме мерки за ресоцијализација, а се што што се евидентира. (ID 3/20, ЦСР; Кичево).

Сепак, многу испитаници објаснија дека, вообичаено, една институција не може сама да ја спроведе постапката. Дополнително, имаше различни гледишта во однос на прашањето на безбедноста во професионалниот пристап. На пример, еден испитаник во еден од поголемите градови објасни:

Во овие ситуации, нашата улога е да го заштитиме дејството, да го извадиме од ризичната ситуација. За сториелот има и други мерки; Министерството за внатрешни работи работи треба да обезбеди безбедност. Судот и Јавното обвинителство работат со законски мерки и санкции. Кога сториелот е решен, тогаш има улога пријател на центриште за социјална работа и на Јавното обвинителство; заедно со судот, причините се анализираат. (ID 4/21, ЦСР, Госивар)

Во однос на приватноста во севкупниот пристап, некои стручни работници зборуваа за водење разговор со детето жртва заедно со детето кое извршило одредена форма на насилство. Сепак:

Во случај на воведување на дејството во ЦСР или обраќање на дејство-жртва во ЦСР, разговорот е во посебна историја. (ID24/08, ЦСР, Kratovo).

Наставници и други практичари од образование

Многу стручни работници од образовниот сектор од основните и средните училишта рекоа дека ако насилството се случило во училишна средина, детето кое е жртва на насилство прво го пријавува насилството - на пример, како цел на одреден вид насилство, т.е. вербално, физичко, психосоцијално или сексуално.

Во училиштата, претежно, учениците пријавуваат насилство ако насилството е од ученик на ученик и се случило за време на одморот во училиштето. (ID, 20/07; ОУ, Тешово).

Следниот чекор за стручните работници во образовниот сектор треба да биде пријавување на случаите на насилство врз деца (заедно со стручниот тим во училиштето и центрите за социјална работа), без оглед на природата на насилството или дали насилството се случило во училиштето или во домот. Сепак, стручните работници од образовниот сектор објаснија дека обидите да се регулираат некои случаи на насилство често се прават во текот на наставата или во разговор со учениците, на пр.:

Доколку наставникот е сведок на насилството, односно се случило во негово присуство, тогаш тој се обидува да го реши и да разговара со учениците, со класниот раководител и со стручната служба. (ID 6/21; ОУ, Прилеп).

Генерално, наставниците рекоа дека ги пријавуваат случаите на насилство врз деца во институциите и системот за заштита на децата, а тоа го упатија во стручната служба во училиштата.

Нашето училиште ги користи механизмите за заштита, но ако се идентификува случај на насилство надвор од училиштето каде што се вклучени нашите деца или ученици, тогаш училиштето ја воведува стручната служба за заштита на децата, известуваме до ЦСР. Тоа е процедурата што нашето училиште ја следи. (ID 28/5; средно училиште, Кавадарци).

Слично, особено во помалите градови, работените во стручната служба во училиштата рекоа дека случаите на насилство најпрво им се пријавуваат на психолозите или педагозите во училиштата или на наставниците:

Најчесто ние, стручните работници, при посејта на час откриваме вакви случаи. Овие случаи ги дејектираме преку намалено внимание на учениците за време на наставата или нередовност, отсуство на следење од истата. Од како ќе го забележиме ова, децата сами откриваат што стои позади што. (ID 27/04; средно училиште, Гевгелија).

Оттука, стручните работници од образовниот сектор се чини дека имаат свои гледишта за третирање на децата како сторители и жртви. Пред тоа, одлуките за пристапот што треба да се преземат во случаи на насилство врз деца во голема мера се носат интерно, на пр.:

Одлуката се носи во училишниот тим. Тука стага и раководителот на одделението на

дејствието што го извршило насилството. (ID 26/02; ОУ, Јосифово).

Ако постои физичко насилство, ги повикуваме родителите да им кажеме дека нивното дејство се однесувало насилно. (ID 6/9; ОУ, Прилеп).

Судии

Најголем дел од забелешките на испитаниците од судскиот сектор, односно судиите, се однесуваа на истражните постапки. Судиите посочија дека самата полициска служба и нејзините различни оддели спроведуваат истражни постапки во случаи на насилство, доколку жртвата го пријави случајот до полицијата, на пр.:

Кога жртвата ќе пријави до Полиција, онаму Полицијата го известува Јавното обвинителство кое истражува за случајот и комуницира заедно со Центарот за социјални работи. (ID 20/22; суд, Тетово).

Сепак, еден од испитаниците во еден мал град забележа дека ако случајот се испрати директно до судот, тогаш судиите ја водат постапката:

Ако се процесира во Основниот суд, судијата ја води истражката. Доколку истражуваат организациите за мир (МВР и ОЈО), ако е кривично дело, доколку станува збор за прекршок, тогаш истражува само МВР. (ID 29/10; суд, Нешино).

Во однос на гледиштата околу професионалниот пристап кон случаите на насилство врз деца, во смисла на доверливост, одговорите беа прилично непрецизни, на пр.:

Прочитајте дека во рамките на законите сите документи треба да се чуваат најмалку една година; после тоа, тие мора да бидат уништени. (ID 24/3; суд, Крайово).

Доверливост се обезбедува така што секое рочиште е јавно, само родител може да присуствува и ЦСР и ОЈО. (ID 12/21; суд, Гостивар).

Судиите ги опишаа процедурите за споделување на информации меѓу нивните колеги и меѓу институциите со кои соработуваат за насилство врз деца. Се чини дека голем дел од одговорите добиени во овој поглед во најголем дел се однесуваа на правните рамки за размена на информации, на пр.:

Судот има задача да ги информира само одговорните институции како што е Центарот за социјална работа. Кога постои случај е за малолетници, во судот се присушни претставници од Центарот за социјална работа и даваат предлози за примена на јарични казни и други мерки. Центриите за социјална работа се информирани за одлуките што ги донесуваат судовите, бидејќи ги спроведуваат мерките и ги следат неговите одлуки. ЦСР е обврзан да не известува за тоа што се случува со случајот со дејствието и ако целта е исполнета тогаш ЦСР мора да не известува дека примената на мерките е зајрена; и тогаш постојат согласности. Мерките се од една до пет години, но колку долго тие ќе траат зависи од резултатите од ресоцијализацијата на дејствието. (ID 6/18; суд, Прилеп).

Повеќето судии рекоа дека не посетувале обука или едукација за насилство врз деца. Ова особено се забележува во помалите градови, иако еден испитаник од поголем град го одговори ова прашање прилично јасно:

Не сум посетувал никаква обука на тема насилство. Како професионалец во овој тип на работа, мислам дека ми е потребна таква обука бидејќи би била корисна. (ID 6/11; суд, Прилеп)

Кога беа прашани во однос на следење и супервизија, од добиените одговори се чини дека концептот за овие прашања за судиите не е јасен: што значи тоа, кој е одговорен за спроведување на вакви механизми и колку често таквите мерки треба да се спроведуваат од страна на релевантните чинители. Одреден број на одговори во врска со ова беа дека постои систем на следење во системот за заштита на децата, како и во рамките на правниот систем воопшто. Се чини дека, меѓу повеќето од овие испитаници, механизмите за следење и супервизија се сметаат за едно и исто (ова важи и за малите и за поголемите градови). Како што појасни еден судија:

24/7 не следат. Се се брои - кога ќе го вклучите или исклучите комјутерот; дали некоја одлука е донесена на време; дали случајот се презема на време. Буквално сè. Пошто имаме приписок. Тоа не ја следи главната суштина на субјектот - само се следи образецот. (ID 7/7; суд, Бишопска).

Од добиените одговори може да се заклучи дека знаењето за јавните и внатрешните политики исто така не е јасно. Многу од судиите се осврнаа на постоењето на не-

колку законски рамки, но Кривичниот законик го наведуваа како прв.

Јавни обвинители

Кога беа запрашани за нивните постапки во случаи на насилство врз деца, повеќето јавни обвинители упатуваа на потребата да се постапува внимателно и праведно, особено во ситуации кога дете е вршител на насилството, на пр.:

Ако сторишелош е дете тогаш ние треба официјално да обезбедиме адвокати и да бидеме многу внимателни во почитувањето на владеењето на правото. Постојат мерки за ресоцијализација. (ID 18/9; Јавно обвинителство, Сирумица).

Порано то стариот закон за кривична постапка кој пресметана да се применува од 2013 година, истражата ја водеше судот, истражниот судија, и истражниот дејствија беа врз основа на барање на јавното обвинителство кое постапува то пријава од граѓанин или то пријава од полиција. По новиот закон за кривична постапка, сите истражни дејствија за прибирање на докази за евентуално постоење на насилство врз децата е во надлежност на јавното обвинителство, јавниот обвинител ги прибира овие податоци. И само во овие случаи судот може да постапува. (ID 6/18; суд, Прилеп).

Полициски службеници

Од одговорите што ги добивме од полициските службеници, се чини дека нивната перцепција беше дека полицискиот сектор е главната институција во која се упатуваат или пријавуваат случаи на насилство врз деца. Нејзините оддели спроведуваат истражни постапки против насилство, особено ако жртвата на насилство првично го пријавила случајот во полиција. Ова исто така се однесува за сложените случаи, особено оние за кои е потребна интерсекторска соработка:

Ги истражуваме луѓето, зборуваме со жртвата и правиме записник за секоја пријава. (ID 30/5; ИМДСН, Скопје).

Како одговор на прашањето каде се испраќаат извештаите за насилство врз деца, испитаниците ги споделија своите искуства со процедурите за споделување на информации помеѓу институциите. Во најголем дел од одговорите беа наведени центрите

за социјална работа и јавните обвинителства, на пр.:

Се известува (писмено и усно) ЦСР, на кој му се презентира само случајот. Записниците и интервјуите белешки се чуваат во полициската станица, а доколку станува збор за утврдено насилство за кое треба да се преземе кривично-правен прогон се испраќаат и во ОЈО. (ID 7/17; ИМДСН, Бишопска).

Полицискиот инспектор има законска обврска да го информира ЦСР за случајот на насилство врз деца и да му достави на јавното обвинителство одредени документи. (ID 6/23; ИМДСН, Прилеп).

Има правила за споделување на информации, особено со ЦСР. Тоа е согласно законот за семејно насилство. Се водиме професионално да не се злоупотребуваат информациите. (ID 28/7; ИМДСН, Кавадарци).

Ваквата соработка беше забележана и во коментарите во врска со комуникацијата со децата и нивните родители, на пр.:

Поканата се укажува на родителите/старателите и обично разговорот е во Центарот за социјална работа. Пошто испраќаат покана до адвокатот кој го застапува детето. (ID 6/28; ИМДСН, Кавадарци).

СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО ИНСТИТУЦИИ ЗА ДЕЦА

Разбирање на насилство врз деца

Во нивните одговори на овие прашања, вработените во осумте институции за деца кои беа вклучени во овој дел од истражувањето го дефинираа терминот насилство на сличен начин со испитаниците од другиот дел на истражувањето. Може да се забележи дека таквите дефиниции се кажани со општи термини со кои се набројуваат или категоризираат различни видови насилство, обично со мал број примери за самото насилство, последиците од насилството или причините поради кои се случува насилството. Од нивните одговори, произлегува дека стручните лица од институциите не го препознаваат запоставувањето како форма на насилство. Како и во многу други случаи, терминот насилство не е соодветно дефиниран и очигледно не се препознава од страна на некои од стручните лица. Разбирањето на насилството на испитани-

ците обично вклучува насилни акти како физичко насилство, вознемирување и вербална агресија, на пр.:

Насилството е нешто што се случува во сите оштетени. Постојат различни форми и секое оштетување се занимава со овој проблем на поинаков начин (учесник Шри, Његаџоџ).

Секое однесување, дејство или зборови кои се навредливи и нейочувачки, кои се насочени кон друго лице, треба да се сметаат за насилство (учесник Девеџи, социјален работник).

Различни форми на насилство - вербално, физичко, психичко, сексуално... Свесна намера да ѝовреди друга личност (учесник два, воспитувач).

Повреда, не само физичка, туку вербална, ѝовреда на личност, не само она што е видно, туку и ѝовреда на чувствата на лицето (учесник осумнаесет, социјален работник).

Протоколи и водичи

Од нивните одговори во интервјуата, може да се заклучи дека испитаниците од овие институции не се доволно запознаени со протоколите и унифицираните национални водичи за справување со насилството врз децата. Многумина од испитаниците рекоа дека постојат внатрешни протоколи во институциите и дека случаите на насилство врз деца ги водат според овие интерни протоколи. Иако некои од нив споменаа дека посетувале обука за насилство врз деца, заедно со претставници од други институции (на пример, центрите за социјална работа), со цел да се зголеми нивното познавање на националните протоколи за справување со случаи на насилство, дури и овие испитаници сметаа дека има недостатоци во знаењата во овој поглед. Еден вработен сметаше дека постојните протоколи треба да се ревидираат и ажурираат, бидејќи содржат некои термини кои се строго ориентирани кон осудените лица (ова е случај во малолетничките затвори и воспитно-поправните установи за деца). Испитаник од СОС Детското село објасни дека покрај нивните интерни протоколи, тие применуваат и некои меѓународни протоколи, како Политиката за заштита на децата (СПП). Според овие протоколи и насоки, тие реагираат на секој случај на насилство, па дури и мали инциденти. Испитаникот рече:

Нулта толеранција за насилство е еден од нивните [на СОС Детското село] водечки принципи. (учесник Шри, Његаџоџ)

Понатаму, овој испитаник рече дека тие вложуваат многу напори за превенција, така што само во многу ретки случаи се случуваат сериозни инциденти на насилство. Сите испитаници рекоа дека врсничкото насилство, најчесто вербално по природа, е форма на насилство на која тие најчесто реагираат.

Механизми за супервизија во смисла на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство

Одговорите во врска со механизмите за супервизија откриваат дека постојат некои разлики меѓу институциите. За државните институции како малолетничките затвори и казнено-поправниот дом во Тетово, следење и супервизија се врши од страна на Агенцијата за санкции и Министерството за правда, додека кај другите, како што се институциите „11 Октомври“, „25 Мај“ и „Ранка Милановиќ“ следење и супервизија врши Институтот за социјални дејности и Министерство за труд и социјална политика. СОС Детското село има внатрешно следење и супервизија, а МТСП го врши мониторингот. Некои институции споменаа дека има систем на внатрешно следење кој го води Директорот.

Прашања за род и други фактори на еднаквост во однос на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство

Испитаниците воопшто не се осврнаа на прашањата за родот и еднаквоста; одговорите се многу општи по природа. Неколку испитаници рекоа дека прашањето за родот нема влијание во однос на идентификацијата, упатувањето и пријавувањето на случаи на насилство. Одреден број на испитаници изрази мислење дека ако детето е сведок на семејно насилство, постои веројатност во иднина и детето да врши слични дејства. Исто така, овие испитаници сметаат дека образованието и ставовите на родителите се релевантни во однос

на прашањата за родот и еднаквоста, на пр.:

Зависи од средината каде дејствието се развива. (учесник два, воспитувач)

Има влијание кога дејствието е сведок на семејно насилство, дејствието учи дека жениите „треба да бидат џејани“. (учесник еден, социјален работник)

Има влијание. Прејужно џоа се родителски образовни ставови и нивни очекувања. Влијанието на околната и општеството е помало [од она на родителите]. (учесник седум, џедаџоџ)

Меѓусекторска соработка

Одговорите во врска со меѓусекторската соработка се разликуваа. Испитаниците вработени во некои институции изразија мислења за генерално добрата соработка со ЦСР, иако во одредени случаи недостапува соработка или таа е побавна. Главно, забелешките за меѓусекторската соработка се однесуваа на личностите на поединците од институциите и нивната подготвеност (или неподготвеност) за соработка. Одговорите, исто така, упатуваа на професионалните тимови кои се занимаваат со прашањето за меѓусекторска соработка. Во СОС Детското село беше напоменато дека меѓусекторската соработка не е толку честа бидејќи случаите на насилство соодветно се спречуваат.

Влијание врз стручните работници

Испитаниците генерално одговорија дека работата со случаи на насилство врз деца нема значително влијание врз нивната работа или личност. Причините за тоа обично се однесуваа на искуството што го стекнале со текот на годините, на пр.:

На џочеток имаше психолошко влијание, но со џодините искуство веќе не. (учесник два, воспитувач)

Има психолошко влијание, но со искуството џито џо имаме, ние работиме професионално. Не е обезбедена џоддршка за справување со стресот. (учесник еден, социјален работник)

Сепак, неколку испитаници одговорија дека таквата работа има забележително психолошко влијание врз нив.

Има влијание, особено психолошко. Во СОС Дејското село имаме обука за механизми за справување со стресот. Освен џоа, корисам лични методи за справување со стресот и џн. (учесник три, џедаџоџ)

Психолошко влијание џостои, како и професионално, но џоа е џрегизвик и џригонесува за професионален развој. Стресот е џолем, особено во случаи на насилство. (учесник џејнаесет, неџуваџел)

Перспективи за добри практики

Неколку различни добри практики беа истакнати меѓу стручните работници, иако голем дел од нив не знаеја да објаснат какви било добри практики.

Навремената реакција на џерсоналот џо џревенира насилството. (учесник шест, џедаџоџ)

Принципот на „нулта џолеранција“ за насилство е добра џракса и има џолемо влијание за џревенција на насилството. (учесник три, џедаџоџ)

Препораки на учесниците во интервјуата за подобрување на системот за заштита и професионален развој

Еве неколку примери од одговори на испитаниците на прашањата поврзани со овој аспект од интервјуто:

Подобрена координација џоѓеѓу институциите џито ќе џо џодобри одговорот во справување со одредени случаи на насилство врз деца. (учесник седум, џедаџоџ)

Надминување на џроблемот со недостапноста на човечки капацитети. Воспитувањето џимови со професионалци кои ќе работат со децата жртви. (учесник еден, социјален работник)

Конбинирана обука за професионалци и редовни состаноци за размена на искуства. (учесник два, воспитувач)

Подобрени образовни џроѓрами, наставници, и организирано слободно време за децата во заштитите. (учесник тринаесет, психолоџ)

Проџоколиите треба да се ажурираат и да се развијат инструменти за џроценка на ризиците. (учесник девет, социјален работник)

ИДЕНТИФИКУВАНИ КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ

Разбирање на насилството врз децата

Во следниот дел ќе бидат документирани и анализирани одговорите на учесниците на следните прашања од интервјуте (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (B)): „Како би го објасниле феноменот на насилство врз деца на некој кој е лаик? Како би го дефинирале? Како одговарате кога некој ќе ве праша зошто се случува? Зошто мислите дека има случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата?“ Дванаесетте учесници чинители прво зборуваа општо за случаите на насилство врз деца. Шест од дванаесет клучни чинители ги започнаа нивните одговори со краток вовед дека проблемот на насилство врз деца е широк и мулти-факторски проблем, на пр.:

Нависшина ѝосшојајќи многу ѝрчини за шоа. (учесник еден)

Кога зборуваме за насилство врз деца, шоа е многу широк ѝоим, а ѝрчините може да бидат ѝовеќекрајни. (учесник два)

Има ѝовеќе фактори на ризик. (учесник дванаесет)

Шест од клучните чинители се осврнаа на присуството на насилство во потесното семејство на детето, односно присуството на домашно насилни и дисфункционални семејни врски и распаѓањето на браковите, како фактори на ризик:

Од нашата национална статистика можеме да видиме дека бројот на разводи е зголемен, а исто така и бројот на случаи на семејно насилство. Ова е ѝрчината зошто, кога го ѝодгојувавме законот, размислувавме кога едно дете е изложено на насилство - и не само директно насилство, туку и ако шој или шаа бил/а изложен/а на насилни односи во домот. (учесник еден)

Тоа зависи од децата и ситуацијата во која се наоѓаат - нивната средина, нивната околина. (учесник два)

Прво и најважно, кога зборуваме за насилство, шоа може да биде во семејството - недоспаѓањето на знаење кај родителите за работата со своите деца - на пример, ниско ниво

на образование; но исто така и материјална или финансиска ѝозагина во семејството, како и здравствената состојба на родителот и многу други кои, за жал, се ѝрисувани. (учесник ѝри)

Причините често може да се најдат во обичаите, традициите и културата - дури и на скриен начин, во методите за воспитување на децата. Затоа, не мислам дека ѝосшои едно дете кое е имуно на можността да биде жртва на насилство. Насилството се јавува на сите нивоа на ѝшшесшвениот живој, но исто така и во домашниот и семејниот живој. (учесник четвори)

Практиката ѝокажа дека кога се случува во семејството, шоа е резултат на дисфункционални семејни односи... Најчесто е кога родителите се во конфликт, каде што има дејресивна, конфликтна ѝтмосфера дома, а особено кога сшанува збор за развод. Една ѝрешина од разводите што ги имавме се многу конфликтни, многу ѝешки, а детето е жртва во оваа ситуација... шие се сведоци на секаков вид насилство и конфликт дома, а односот меѓу родителите е шолку нарушувачки; ѝошоа, кога ќе одлучат да се разведат, родителите ги корисат децата за да се одмаздуваат еден на друг ѝреку детето. (учесник девет)

Ако се нормални - да ги наречеме нормални - семејства во ѝшшесшвениот, каде што децата се ѝрешираат ѝравилно и нивните ѝрава се нависшина ценети, семејства каде родителите едноставно ќе ѝризнат дека иако се деца, шие имаат свои ѝрава и ѝнтереси... во овој случај, секое дете ќе се воспитува во средина која би била нормална средина, а исто така ќе се изгради со вредности - нависшина важни вредности. (учесник десет)

Во донекаде поврзана смисла, друг испитаник го изложи аргументот на емоционално недостапни родители и возрасни како потенцијално придонесувачки фактор:

Ако детето нема со кого да разговара за своите ѝроблеми, шоа обично сака да ѝпривлече внимание, ѝа ѝонекогаш ѝрави насилство за да ѝокаже дека има некој ѝроблем и дека му ѝрба ѝошо... Родителите, возрасните, немаат време да зборуваат со своите деца; за жал, денес ова сшанува сѐ ѝочесто. Тие може да се зафатени со работата, или ѝонекогаш не знаат како да го најраваат шоа. (учесник ѝеѝ)

Еден испитаник го изложи аргументот дека оние кои биле злоупотребени во минатото може да станат злоставувачи во иднина:

Една од овие ѝрчини е дека сшорителите на насилство, шие самите биле жртки на насилство. Значи шие го репродуцираат [nasilstvoto], можам да кажам, бидејќи многу од ѝшшражувачите што ги ѝрочитав, до сега, велат

дека се покажува - луѓето кои биле жртви на насилство или злоупотреба, некои од нив го репродуцираат тоа. (учесник 11)

И повторно, во донекаде поврзана смисла, односно одразувајќи ја основната идеја околу потенцијалната меѓугенерациска репродукција на моделите на насилство, друг учесник зборуваше за важноста на возрастите во општеството и нивниот потенцијал да делуваат како позитивен или негативен пример:

Треба да започнеме со возрастите - реедукација на возрастите. Не е случај само со нашата држава, тоа се случува и во глобални рамки. Возрасните се тие кои корисат збор на омраза. Тие го прикажуваат ова насилно и агресивно однесување, корисат несоодветен јазик и многу често децата се таму - и тие едноставно го копираат она што обично го прават возрастите... Така и тие стануваат насилни или агресивни - маѓисан круг. (учесник 12)

Четири други испитаници се осврнаа на влијанието на поголемите социјални и општествени фактори врз нивото на насилство врз децата. Тројца испитаници се осврнаа на влијанието на поголемите општествени фактори како негативен ефект, односно зголемување на веројатноста за насилство врз и меѓу децата; два од нив се однесуваа на ставовите кон девојките и жените:

Овде работам во областа на насилство врз жени, особено насилство врз девојчиња, истостајќи традицијата и стереотипните форми. Во некои општества, како што знаеме, ова е дозволено. Ако зборуваме за традиционални бракови, осакатувањето на традициите, кое е форма на насилство врз девојчињата, кое потекнува од тие стереотипи - ова е нешто што треба да се направи за девојчињата. Микросистемскиот одговор во земјата води кон насилство. (учесник 13)

Во некои од овие семејства, улогата на жената се уште е многу традиционална и тие го одобруваат шеќането на жената. Тие очекуваат жената да има традиционална улога, да биде послушна во семејството. Затоа верувам дека во изминалите десет до петнаесет години многу е направено во оваа област, особено кога станува збор за семејното насилство. Но, ирашањето не е ширено еднакво, бидејќи не можеме да кажеме дека ситуацијата е иста кога станува збор за поодалечените, или едноставно повеќе ру-

рални области, бидејќи очигледно истото недостајок на образование и очигледно недостајок на информации. (учесник 14)

Имаше и два коментари во врска со потенцијалните негативни ефекти на насилството врз децата од неодамнешната политичка нестабилност во земјата:

Верувам дека она што се случува во општеството, сите тие случувања, знаеме, во општеството, навистина придонесуваат кон појава на насилство. Исто како и сега - шеконските работи, што всушност се случува, и политичката ситуација во земјата⁹. (учесник 15)

Во последните неколку години имаше зголемување на насилството и насилството во општеството, како и во медиумите, меѓу највлијателните политички луѓе и меѓу највлијателните политички партии во земјата... Ова се ширеше надолу, од врвот до дното, знаеме, па дури и децата може да почувствуваат дека положбата на мој е многу важна, дека можеш да се идентификуваш со тоа и дека можеш да бидеш лидер, можеш да бидеш што сакаш. Исто така, социјалните нееднаквости кои стануваат реалност многу очигледни во нашето општество овозможува децата да станат дискриминирани меѓу себе... Секој ден гледам многу деца кои биле малтретираны и злоупотребувани од врстници; а од друга страна, гледам многу деца со надворешно однесување, агресивни: родителите не можат да го ограничат нивното однесување, па дури и училиштето не може да го стори тоа. (учесник 16)

Сепак, еден испитаник се осврна на променливите општествени вредности во текот на изминатите две или три децении што имаа позитивен ефект, односно зголемувањето на прагот на чувствителност кон насилството врз децата, како што се гледа во училишната пракса:

Пред околу дваесет години, одредени форми на насилство беа третираны како нормални појави; во овој поглед, можам да си оменам телесно казнување во училиштата - можеби шеќане на децата, шамари, можеби шеќане на косата, телесно казнување со сјај - сите овие работи беа третираны како нормални појави. Можеби ова се должи на некаков вид на неразбирање на феноменот на насилство врз децата; овие форми беа третираны како нормални, како дел од воспитно-образовниот процес, како некаква педагошка мерка... Од осамостојувањето на државата ситуацијата се промени и доведе до бројни промени во

⁹ За да се разбере овој коментар, треба да се има на ум дека ова интервју беше спроведено во четврток, 27. април 2017 година, само неколку часа пред нападот на македонскиот Парламент (види Тесторидес, 2017). Претходните денови имаше големи политички демонстрации во Скопје.

однос на законската регулатива, во однос на правото и промението во свесноста на институциите и свесноста на дел од семејствата, во врска со постоенето на такви форми на насилство. (учесник единаесет)

Еден испитаник го изнесе аргументот за недостатокот на спроведени законски санкции:

Постојат различни причини. Прво, несоодветната законска регулатива. Потоа, неспроведувањето на законот, постоенето на владеење на правото. Не постои систем за превенција и заштита. Недостаток на ефикасен систем за превенција. (учесник седум)

И повторно, на донекаде поврзан начин, друг испитаник зборуваше за неефективноста на институциите кои имаат одговорности за заштита на децата:

Има одредени страни, национални тела и институции кои прибегнуваат кон усвојување на одредени планови и стратегии, кои би биле за децата - но тие не се спроведуваат за добро на децата. И повторно, за жал, овие надлежни институции кои треба да обезбедат ставање крај на насилството врз децата едноставно се замолчени, знаеме. Тие не прават ништо за насилството врз децата, а тоа води кон еден вид на ланец, знаеме, како маѓејсан круж, само насилство што се случува. (учесник десет)

Дванаесетте испитаници чинители беа прашани дали имаат конкретни коментари за тоа зошто се случува насилството врз децата во системот за заштита на децата - односно, коментари во дополнение на она што веќе го кажаа општо за тоа зошто се случува насилството врз децата (види погоре). Единаесет од дванаесетте учесници имаа натамошни коментари во овој поглед. Седум од клучните чинители испитаници во нивните одговори се осврнаа на различни законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите кои се веќе воспоставени во системот за детска заштита во земјата, на пр.:

Воспоставивме национално координативно тело за заштита на децата, на највисоко ниво. Се состои од претставници од сите релевантни министерства - невладини организации и меѓународни организации, со цел да се обезбеди сеопфатна заштита на децата во секој на целиот процес. За да се подобри ова прашање за идентификација, беше обезбедена обука за сите професионалци кои работат во соодветните институции. Во 2012 година имавме кампања за идентифика-

ција на жртви на сексуална злоупотреба на деца. Целта беше да се зголеми свесноста на наставниците и сите вработени кои работат во училиштата; исто така, како да се пријавува тоа - како да се информираат центрите за социјална работа, и во случаи на тешка злоупотреба, како да се информира Министерството за внатрешни работи. (учесник два)

Еден од седумте испитаници кои се осврнаа на различните законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите, го изрази своето мислење дека решавањето на ова прашање лежи во конзистентна примена на постојните мерки:

Некои од причините што ги сомнам кога зборував за насилството врз децата во семејството, исто така, се присудни во системот за заштита на децата. Тоа зависи од сториелото на насилството и од мерките што треба да ги спроведува системот за да му се обезбеди заштита на децата. (учесник три)

Меѓутоа, четворица од седумте испитаници кои се осврнаа на различните законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите посочија дека практиката за детска заштита може да биде (или, во случајот на учесник девет, недвосмислено е) малку поинаква:

Нашите институции ги следи канцеларијата на Народниот правобраник, а стручниот надзор го обезбедува Институтот за социјални работи, кој има сектор за социјални инспекции... Сепак, тоа не значи дека сме задоволни од институционалната грижа. (учесник еден)

Законот и пројектите, сè што имаме во однос на документација, се навистина јасни и лесни за употреба. Но, факт е дека во пракса, овие принципи се поценети. Како член на Националниот совет за малолетничка деликвенција и како учесник во многу работни групи кои се релевантни за оваа тема, свесно сме дека децата се интервјуираат повеќе пати... Јасно е дека треба да се спроведе само еден разговор во присуство на претставник од Центарот за социјална работа, Министерството за внатрешни работи и јавниот обвинител. И во согласност со Законот за детска правда, судијата може да го повика децата на висторо слушавање. Меѓутоа, практиката открива дека имаме повеќекратни испитувања на деца, а во некои случаи децата се соочуваат и со сториелото на насилството. (учесник четвори)

Значи има врска и со законската регулатива - многу често имаме законски прописи кои во

теорија се добри, но можеби тоа не е случај во пракса - она што може да недостига се информации за практична имплементација. (учесник шест)

Поради дисфункционалноста на институциите во државата. Внимателно го одбрав овој термин „дисфункционалност“ - ист е како и за семејство. Можам да кажам дека не постои ниту една институција која е вклучена во системот за детска заштита која успева целосно да ги извршува своите надлежности, надлежностите што им се дадени, во согласност со различните протоколи, закони и слично. (учесник девет)

Еден од седумте учесници кои се осврнаа на различните законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите, го лоцираше проблемот во овој поглед во ставовите и активностите во одредени делови од општеството, како и во предизвиците во спроведувањето поради овие фактори:

Кога станува збор за институционалните аспекти, што ова застапување всушност е длабоко вкоренето. Зајато, можам само да зборувам за некои недоволни намери од страна на општеството, во смисла на промовирање на ова ниво на сензибилност, кога станува збор за руралните области... Можеме да разговараме за девојките, на многу од овие девојчиња не им е дозволено да одаат на училиште, не им е дозволено да се запишуваат во училиште, тие се занемарени, а покрај тоа, дури и кога им е дозволено да одаат на училиште, тие се повлечени од училиштата предвреме... Имаше зголемување на надлежностите на училишните инспектори и зголемување на надлежностите на инспекторите во инспекторатот, што доведе до поголемо вклучување на децата, поголема контрола, поголема грижа - сè што се огнесува на децата. (учесник единаесет)

Пет од клучните чинители учесници во интервјуата се осврнаа на недостаток на обуки или свесност во врска со нивните улоги од страна на вработените во системот за заштита на децата:

Можеби не зборуваме за директните форми на насилство кои постојат, туку и за индиректните форми на насилство. Можеби тоа е огнесувањето на службениите лица кои работат во овие институции, што всушност води до она што е познато како „секундарна викализација“. (учесник шест)

Постојат неколку фактори, неколку причини, бидејќи можеби рехабилитацијата, реинтеграцијата не е целосно завршена во институ-

циите - можеби тие не се придржуваат до најновите стандарди кои ја регулираат оваа област. Можеби затоа што овие луѓе не се следени до степен до кој треба да се следат во излегувањето од оваа институција. (учесник седум)

Веројатно недостигањето на образование од страна на стручните лица, без разлика дали се наставници или луѓе кои работат во згрижувачки центри. Тие сè уште се водени од традицијата, од обичај, а не од правните норми. Тие размислуваат за извршување на својата должност - обврска која треба да им биде професија; и можеби тие морале да ја преземат оваа улога, можеби не сакале да бидат во ова професија, но можеби тоа било едноставно присилно или наметнато. И тие мислат дека децата се таму за нив, а не дека тие се таму за децата. (учесник осум)

Лицата кои работат таму немаат доволно свесност. Јас веќе триесет години работам во сферата на менталното здравје на децата; не можам да го лекувам детето освен ако не успеам прво да ги воспоставиме овие психосоцијални интервенции заедно со овие институции - и тука сè е беспомошно. Се чувствувам многу беспомошно, а тоа е тешко, затоа што се обидувам да го заштитиме детето, и се чини дека сè оставени без никакви средства поради целата ситуација. Се обидувам да највам нешто, а свесни сè за секундарната викализација што се јавува во системот, и можам да ги видиме ефектите што ги има врз детето - а сепак, вие сè е беспомошни... [No] тоа не е секогаш така, не е секогаш така мрачно. (учесник девет)

Ако тие навистина, сериозно ги разбираат нивните должности и обврски, нивните задачи, и тоа дека тие се таму за интересите на децата, дека се таму за да ги воспитуваат, да се грижат за децата, тогаш нема да имаме јавни на насилство во овие институции. А зошто се јавуваат проблемите? Тие се случуваат затоа што имаме вработени кои дури и не ја разбираат позицијата на која се назначени. Тие се таму само да ги поминаат осумте работни часа, но не го гледаат како продолжение на она што нормално би го правеле во живојот. (учесник десет)

Конечно, двајца од клучните чинители учесници во интервјуата експлицитно се осврнаа на потребата од деинституционализација како заштитна мерка против феноменот на насилство врз децата во системот за заштита на децата:

Имаме и национална стратегија за деинституционализација, но за жал, ова е фокусирано само на работа со луѓе и деца со погрешност. (учесник еден)

Има многу малку институции во системот за заштита на децата кои се пријателски за

децаџа и за адолесценџиџе... Инсџиџуџиџе шџо џи имаме сџе ушџе се „некаде џомеџу“ - не се како шџо некоџаш биле во социјалистџичкиот сисџем, но ошџоџаш не се џромениле мноџу. Тие велат дека се „ошџворени“ инсџиџуџиџе - шџо значи дека не џи зашџвораат врашџиџе и не џи зашџвораат децаџа - но, од друџа сџрана, „ошџворена врашџа“ значи дека се целосно ошџворени, децаџа можат да излезаџ во џошлагдневниџе часови, да џросџачаџ на улица, шџо и да е - да џраваџ некои анџи-соџијални работџи, исџо шџака да крадаџ, да џраваџ шџо сакаат. И ова се вид на инсџиџуџиџе шџо се нарекуваат инсџиџуџиџе за зашџиџа на деца... Без доволен надзор, без доволен џерсонал, без доволна алокаџија на џари за оваа намена, без доволно монџторинџ и без доволно исџражување на резулџатиџе. (учесник дванаесетџ)

ЗА ЕФЕКТИВНОСТА НА ПОСТОЕЧКИТЕ МЕРКИ

Во следниот дел ќе се документираат и разгледуваат одговорите на учесниците во интервџуата на следните прашања (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (В)): „Во однос на случаи на насилство врз деца општо и случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата на национално ниво, што мислите за ефективноста на постоечките мерки? Можна ли е интерсекторска соработка? Доколку да, што ја олеснува таа соработка (законодавство, професионални протоколи и упатства, професионални односи и др.)? Доколку не, кои мислите дека се пречките за тоа (недостаток од законодавство, недостаток од професионални протоколи и упатства, недоволно разбирање на законодавството, професионалните протоколи и упатства, лоши професионални односи итн.)?“

Еден од дванаесетте клучни чинители учесници во интервџуто одговори дека можеби ќе бидат потребни и некои дополнителни измени во законодавството:

Можеби законската рамка шџеба џонашаму да се измени... Има џразнини во речиси сџе обласџи кои шџошџуку џи џосочив. Наџодем џроблем би бил недостџаџокош на владеење на џравошџо. (учесник седум)

Сепак, многу почесто учесниците во интервџуата се повикуваат на (како што направија

шестмина) разликата меѓу она што се смета за добар закон (т.е. што треба да се случува во принцип) и колку добро законите всушност се спроведуваат (односно, што се случува во пракса).

Ако зборуваме за законџи и сџрашџеџијаџа во докуменџиџе за џравнаџа сџрашџеџија - сосема сме добри. Меџушџо, ако зборуваме од џледна шџочка на имџлеменџаџија, има џовеќе џредизџиџи, а имџлеменџаџијаџа не е на очекуваното или саканото ниво. (учесник еден)

Барем во одделот во кој ние [Ministerstvoto] сме вклучени, можеме да видиме дека се џрименува [zakonodavstvoto]. Но, на национално ниво, целошџо законодавсџиво не се џрименува целосно. Зашџо можеме да видиме дека имаме некое ошџсџаџување од ова [nacionalno] џрашање за зашџиџа на децаџа - дека ние [kako nasija] не џо сџроведуваме целосно. (учесник шџри)

Добро, џосџои национален акционен џлан за деџски џрава, шџо е шџочно; џосџои закон за зашџиџа на децаџа, закони за основно и средно образование. Но, џенерално мислам дека сисџемот за зашџиџа на децаџа е добро заснован; џосџои добра основа, но шџеба да се надџради, се разбира, и да се џрилаџоди и адаџиџира на новиџе шџрендови - на џример, саџбер-насилсџивошџо, шџо е мноџу важно во џоследниве џодини. Сџоред националноџ закон, коџа едно деџе е жрџва или сџорџиџел на кривично дело, шџе шџеба да гадаџ исказ два или максимум шџри џаџи. Првиот џаџ е џрег џолицсџкиот службеник, а вториот џаџ е во судоџи; и во исклучџителни случаи, може да има шџрегџи или чеџврџи џаџи. Нашиџа орџанизација лобира за деџеџо да дава само еден исказ и шџој исказ да се корисџи во исџраџаџа - секое џовшџорување или сеџавање е виџимџизација, секундарна виџимџизација на деџеџо. (учесник џеџ)

Всушносџи џосџои форма шџо ја корисџиме за џриџавување на насилсџиво, а исџо шџака има и џрошџокол шџо џодџошџив само за УНИЦЕФ; шџо е џрошџокол за активносџа шџо шџеба да ја џреземаџ здравсџвениџе работџиџи. Сеџак, и џокрај овие форми и џрошџоколи и друџи слични докуменџи - и џокрај џосџојниџе и џосџоечџиџе - шџе едносџавно не се корисџаџи, не се дисџрибуџираат, нишџу се џрезенџираат џравилно. (учесник деветџ)

Теоретџски, имаме закони, но имџлеменџаџијаџа нависџина не се случува во џракса. Значи насилсџивошџо е забрането - забрането е сџоред џоренаведениџе закони - но во џракса, шџо не е санкџонирано, не е казнувано. [Во едно исџражување џред неколку годџни] џи џрашавме учениџиџе од основниџе училишџа да ни кажаџ џовеќе за насилсџивошџо... Сфаџивме дека децаџа не се охрабруваат да џриџавуваат насилсџиво; некои од нив дури и џо џледаат како нормален чин или нешџ

што што навистина има право да го прави во училиште, и мислам дека ако го пријават тие ќе бидат санкционирани, а не навистина (учесник десет)

Вложивме многу напори за законите и подзаконските акти, и од друга страна, во правените пројекти за меѓусекторска соработка во случаи на злоупотреба на деца. Но, овие пројекти до сега не се исполвени ефикасно. Има ограничени ресурси, особено во здравствениот сектор, но тие не функционираат добро. (учесник дванаесет)

Петмина од дванаесетте клучни чинители укажаа дека работата во оние области каде што е потребна меѓусекторска соработка во спроведување на законодавството или националните политики, или обезбедување на услуги, е важна и бара дополнително внимание:

Би сакал да споменам дека оние сервиси кои бараат меѓусекторска соработка се најтешки за спроведување. (учесник еден)
Свесни сме за потребата од подобрување на меѓусекторската соработка, бидејќи тоа е клучно за заштитата на децата. (учесник два)

[Има(е) проблеми со] меѓусекторската соработка која треба да постои меѓу институциите кои треба да се вклучени во заштитата на децата – во минатите години се зголемија обуките за вработените во Центарот за социјална работа за да се подобрат нивните професионални вештини и капацитети. (учесник четир)

Се сакавам пред 29 години... дури и во тоа време, соработката со образовниот систем, зборувам за основните и средните училишта, и центриите за социјална работа – соработката беше одлична, особено кога имавме деца кои беа жртви на насилство. Можеби во тоа време термините „меѓусекторска“ или „меѓуодделенска соработка“ не постојеа – можеби немавме пројекти, но работевме заедно за интересите на децата... Кога станува збор за оваа меѓусекторска соработка, верувам дека тоа постои и треба да постои, но она што мислам дека е уште порелевантно е единствен начин на делување не треба да се применува само на даден регион, ниту даден град, туку треба да биде во државата, на национално ниво. (учесник шест)

Дополнително, двајца од дванаесетте клучни чинители учесници во интервјуата ја истакнаа потребата од физички ресурси на безбедни куќи или засолништа за проценка и третман на деца-жртви на насилство:

Мораме да бидеме свесни за можноста од

повторно трауматизирање на децата, бидејќи ова е многу чувствителна област... Покрај зајакнувањето на капацитетите на стручните лица, што е потребно, потребни ни се ресурси - вклучувајќи финансирање на дододаточни служби за поддршка на жртвите. Стручните лица кои работат во центриите за социјална работа може да обезбедат иницијална психосоцијална поддршка, но нам ни се потребни специјализирани центри за советување, каде што на жртвите ќе им биде обезбедена помош за да можат да се вратат во нивниот нормален живот... Ни треба засолништа, безбедни куќи, каде што ќе можеме да згрижуваме и штирираме. Да, потребна им е социјална заштита, но во исто време потребна им е и здравствена заштита. Зашто треба оваа услуга да биде достапна. (учесник два)

Имаме само осум „пријатни соби“, како што ги нарекуваме, за интервјуирање на децата кои биле жртви на насилство - и тие се наоѓаат во полициските станици. Според информациите од извештајот што го добивме, тие се недоволни во споредба со бројот на деца кои се изложени на ризик. Во Центарот за социјална работа имаме три такви простории, но сега има само една. Имаше една таква соба во Скопје, но зградата беше урната. Тие треба да ги имаат сите соодветни аудио, визуелни и технички средства за да можат да ја исполнат својата цел. (учесник четир)

Конечно, двајца од дванаесетте чинители испитаници се осврнаа на ефектите од политиката волја (или недостигот од неа) врз координираното обезбедување на сервиси за деца-жртви на насилство:

Верувам дека во изминатите три години системот не функционира толку добро како што треба да функционира, а тоа може да е резултат на политичката ситуација. Не само во однос на ситуацијата на заштитата на децата од семејно насилство, туку генерално, во сите сфери на општеството... Ова е она што се случува - така одиме, три чекори напред, пет чекори назад! (учесник осум)

Преземавме многу иницијативи за да се здружиме, да седнеме заедно и да дискутираме, да разговараме за тоа што функционира и што не функционира. Но, тоа зависи од иницијативата на УНИЦЕФ, на некоја меѓународна организација, на СЗО - а тоа нашиот сектор, нашите институции не преземаат водство. Дури и нашето Министерство за труд и социјална политика презеде многу иницијативи за меѓусекторска соработка, но тогаш, знаеш, тоа трае една година; се менува човек на ниво на министер или заменик министер, кој е задолжен за оваа иницијатива, а потоа доаѓа друго лице кое не мора да продолжи - не е толку важно на агендата на одреден Министер. И самите министерства не соработуваат многу добро. (учесник дванаесет)

ВЛИЈАНИЕТО НА РОДОТ И ДРУГИТЕ ФАКТОРИ НА РАМНОПРАВНОСТ

Во следниот дел ќе се документираат и разгледуваат одговорите на учесниците во интервјуата на следните прашања (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (B)): „Како мислите дека прашањата на род и други фактори на еднаквост влијаат на идентификацијата, пријавувањето и упатувањето на случаи на насилство врз деца општо и случаи на насилство врз деца во системот за заштита на деца и како тие случаи се превенираат и решаваат?“

Петмина од дванаесетте клучни чинители учесници во интервјуата изјавија дека родовите и другите фактори на еднаквост не влијаат врз тоа како се идентификуваат и решаваат случаите на насилство врз деца, на пр.:

Не. Се осигурувам дека нема разлика. Секогаш дејствието е тоа кое се истретира, а најдобриот инстинкт на дејствието е најважниот нешто. (учесник два)

Не, не би рекол. Стручните лица ги истретираат сите деца исто. Досега не сме забележале никаква активност која била неправилно најравена поради една од овие основи. (учесник четворица)

Мислам, од моја гледна точка, тие [род и други фактори на еднаквост] не прават разлика - секое дејство е дејство. Ние како организација не сме забележале никакви разлики во истретивањето ако дејствието е Ромче или има поинаква сексуална ориентација, но можеби тие разлики [во сексуалната ориентација] се позабележливи кај возрасните. (учесник пет)

Тие пет испитаници го споменаа постоењето на законски рамки кои ја поткрепуваат гаранцијата за еднаквост во вакви случаи, на пр.:

Законови за социјална заштита има одредба за заштита од дискриминација врз основа на род, раса, боја на кожа, националност, етничка припадност, социјална, политичка, верска, културна, јазична, финансиска и социјална позадина, пофреност, неволна положба во однос на други корисници на социјална заштита. (учесник еден)

Еден од овие пет испитаници, исто така, се осврна и на конкретни активности од страна на Министерството за образование за за-

јакнување на овие закони преку развивање на комјунитарни протоколи во училиштата:

Прво, Министерството за образование изготви насоки - овие устави се однесуваат на антидискриминација во рамките на училиштата, а насоките им се достапни на училиштата. Уставите беа изготвени во соработка со невладините организации, особено оние кои работат со ранливи цели организации. Уставите им се достапни, училиштата можат да ги идентификуваат овие случаи на дискриминација... Значи, моето мислење е дека имаме силни ресурси и имаме надлежни стручни служби за да ги идентификуваме и да ги истретираме овие случаи. (учесник единаесет)

Сепак, и покрај тоа што напоменаа дека рамноправноста е наводно загарантирана во законската рамка, седуммина од дванаесетте клучни чинители испитаници изразија мислење дека искуството во пракса може да биде малку различно за одредени групи. Четворица од дванаесетте испитаници конкретно се осврнаа на случајот со етничките малцинства во земјата, при што двајца од нив укажуваа дека главните потешкотии се наоѓаат во овие заедници, на пр.:

Кога станува збор за другите заедници - да речеме, албанската заедница - навистина е тешко да се види каде зајираат обичаите и традицијата и зајочнува насилството. Истото важи и за ромското население. Не е дека судиите не се обидуваат да ги заштитат овие деца, но во некои случаи тие сакаат да се венчаат на четирнаесет години. Во некои случаи, тие се продаваат од страна на нивните родители, а тоа е нормална работа во тие заедници; и тоа значи дека навистина е тешко да се докаже како чин на насилство, и тн. (учесник девет)

Тие [Албанците и Ромите] живеат во средини што се поизворени - и затоа, на пример, нема пријави од соседи; средината во која живеат не го дозволува тоа. Значи, треба да ги поттикнеме граѓаните да пријавуваат случаи на насилство - без разлика дали тоа вклучува дејство кое е сосема здраво или дејство кое има некаква форма на пофреност... Главната причина за тоа е ниското образование на родителите, но и средината во која живеат. (учесник три)

Двајца други испитаници кои се осврнаа на случајот на етничките малцинства во земјата посочија дека главната тешкотија лежи во перцепциите на општеството во однос на овие малцинства, на пр.:

Кога сѐанува збор за децаџа од ромскаџа заедница, како ранлива џрупа на деца, џие се уџиџе не џи уживааџи исџиџе џрава. Значи, џо немаџе џој аџекџи на еднаквостџи. Сџоред наодџиџе џиџо џи имаџе, 90 џроцентџи од децаџа кои џиџачаџи на улициџе, џиџачиџе, се џриџадници на ромскаџо население и се изложени на секакво насилсџиво. Тие се изложени на џриџудна работаџа и екџилоаџиација, која, како џиџо знаџеџе, е забранаџа, сџоред меџународниџе декларациџи и сџандарди... За жал, државаџа не наџде соодвеџен инсџтрументџи за заџиџиџа на овие деца. (учесник десџи)

Мноџу работаџам со деца кои биле сексуално злоупотреџени. Ако деџе од ромскаџа џоуџлаџија е сексуално злоупотреџено, џоа наџредува мноџу, мноџу брзо. Ако деџе од друџа еџничка џриџадностџи е сексуално злосџавувано џоџаш, наџроџив, има оддолжување на целиџи џроџес. Обвинџиелсџивоџо мора да има мноџу, мноџу силни докази со цел да наџредува еден случај, а џо некоџаш и чекаџе со месеци да се развие случај. На нашиџе судии им е џолесно да кажаџи, да џроџласи некој за виновен, коџа џоа лице доаџа од ромскаџо малцинсџиво. Знаџеџе [овде, учесникаџи џочна да зборува со цроничен џоџ, како да е џреџа страна], „џоа е дел од нивнаџа кулџура, мноџу џолеми семејсџива кои живеаџи заедно во една џросџорија, децаџа се изложени на сексуалниџи живџи на родџиџелиџе, сведоџи се на џоа, а родџиџелиџе се разуздани коџа се џиџани и лесно може да се вклучаџи во сексуални акџивностџи со своџе деца“. (учесник дванаесџи)

Тројца од дванаесџе клучни чинители конкретно упатуваа на случајот со децата со попреченост. Двајца од нив укажаа дека проблемот е во недостаток на свесност и обука на оние кои работат со деца со попреченост, на пр.:

Кога сѐанува збор за џелесна џоџреченостџи - децаџа кои имаџи џроблеми со физичкиџи развој или друџи џроблеми - не сџиџе џреџиџавници кои доаџааџи од различни инсџиџуџици се соодвеџино обучени за работаџа со овие деца, знаџеџе, децаџа со џосебни џоџреби... Верувам дека не е џроблем џоа џиџо се џреџиџирааџи џоинаку - и џиџе не се џреџиџирааџи џоинаку, џиџу само заради џоџреченостџа, џреба да се основа џосебен џим. (учесник шџи)

Она џиџо е доџаа чеџиџо од џрофесионалџиџе во инсџиџуџиџиџе е некаков оџџор - оџџор џиџо џо џокажувааџи кон овие деца, децаџа со џоџреченостџи. Како џиџе да се обележани, на некој начин... Верувам дека овие деца со џоџреченостџи кои сѐанувааџи дел од редовниџо училиџиџе... џаџу имаџе насџавници, но насџавнициџе не се добро обучени да работаџа со овие деца со џоџреченостџи. И џаџу има мноџу малџреџирање, малџреџирање џиџо се случува во училиџиџеџо, и овие деца се едностџавно изложени на сџиџо ова. (учесник осум)

И друџиџи од џројцаџа учесници кои се освр-наа на децаџа со џоџреченостџи џосочи дека џроблемџи лежи во неџаџивниџе оџџесџивени сџавови кон луџеџо со џоџреченостџи: Децаџа со џоџреченостџи... за жал, свџиџа во оџџесџивџо не е на задоволиџелно ниво... Она џиџо џовеџе е џредвидено со законџи е инџеџраџија, а не инклуџија... Од една сџрана, имаџе случај на родџиџели кои џо џовикувааџи Народниџи џравобраниџел да џреџе мерки за овие деца со џоџреченостџи да бџдаџи дел од редовниџе училиџиџа. Но, од друџа сџрана, имаџе џаканаречени „нормални“ родџиџели кои ни се јавувааџи и барааџи џиџе деца да бџдаџи извадени од училиџиџаџа, бџдејќи овие деца „се мешааџи“ во образовниџе џроџеси во училиџиџеџо! (учесник десџи)

Конечно, еден од дванаесџе клучни чинители испитаници конкретно се освр-на на родот, велејќи дека девојчиџата се посебно загрозе-ни во однос на тоа како се идентификуваат и решаваат случаите на насилство врз деца и дека корените на ова може да се наџдат во опџтите ставови на опџтеството кон родовите улоги и одгледувањето на децата:

Она џиџо се случува на харџиџа и џиџо се случува во џракса е сосџа џоинакво, бџдејќи имало случаи каде џиџо девојкиџе кои биле жрџиви џреџрџеле џовеџе џреџледи, неколку џреџледи џроџив девојчиџаџа... секојдневно џо џледам скрџен џаџриархаџиџи, џа морам секојдневно да се борам со ова. Бџдејќи, освен ако не бџде џреџиџрана од сџрана на државаџа, џоа всуџностџи е џроџес кој џредизвикува мноџу, мноџу насилсџиво. Значи, не вџлам дека девојкиџе џреба да се фаворизирааџи, џиџу дека џреба да се џромовира еднаквостџа меџу момчиџаџа и девојчиџаџа - џреба да се џочне од мноџу рана возрастџи, од џрадинџиџе. Бџдејќи девојчиџаџа не мора секоџаш да бџдаџи облечени во розово, а момчиџаџа не мора да бџдаџи облечени во сино! (учесник седум)

ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ОПШТО

Во следниот дел ќе се документираат и разгледуваат одговорите на учесниците во интервјуата на следните прашања (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (В)): „Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца општо? Има ли нешто што сметате дека треба да се воспостави (закони, полити-

ки, протоколи, истражување)?“ Во нивните одговори на ова прашање, дванаесетте клучни чинители дадоа доста разновидни предлози. На пример, за еден учесник приоритет е деинституционализацијата:

Во однос на деинституционализација, говорена е национална стратегија. Мојата визија би била да нема повеќе институции за деца - за да имаме институции слични на Дејскојо село, кое дава одлични резултати и да може да се подобри зржувачките семејства и зржувањејо. Овој систем го имаме во земјава од 1960-тите и немаме проблеми да реинтегрираме зржени деца назад во општеството. (учесник еден)

Друг испитаник ја истакна националната потреба за законодавство поткрепено со истражување:

Прво, треба да го знаеме бројот и видовите на случаи на насилство врз децата. Потребна е анализа и проведување на ова истражување или анализа, треба да предложиме соодветно законодавство за да се спроведат на овој феномен на насилство врз децата. (учесник три)

Други испитаници се осврнаа на потребата од подобрувања во спроведувањето на законските процедури и нивното проследување со детските и семејните служби:

Најдобра пракса е да се има коефициент процес на зонење и докази во судовите - да се заврши случајот. За деца-жртви на насилство, за секаков вид насилство, за заголжителна рехабилитација или третман - услуги на советување, а подоцна, врсничка поддршка во училиштата, а исто така и работи со семејствата. Работи со семејствата со ненасилниот родител, или со двајцата родители, ако злоупотреба е наговор од семејството; или од една страна да се работи со ненасилниот родител и дејето, а од друга страна со насилниот родител, ако може - мислам, ако има доволно увид и доволно сила кај родителот да работи на надминување на ова насилно однесување. (учесник дванаесет)

Покрај овие индивидуални сугестии, постоеше согласност, односно беше заедничко во одговорите на четворица од дванаесетте испитаници, дека треба да има поголема свесност во општеството воопшто во однос на феноменот на насилство врз децата и дека процесот на едукација на пошироката јавност би бил корисен, на пр.:

Пред сè, треба да работиме на подигање на свесна кај населението, вклучувајќи ги и родителите, со цел да се зајакнат капацитетите за родителство - без разлика дали станува збор за комлексни семејства, семејства со еден родител, зржувачки семејства - со цел да се намали насилството што се случува во семејствата. Затоа, верувам дека со подигање на свесна на јавноста, ќе ги подобриме и работите во професионалните работи во оваа сфера... Како резултат на изворени семејства, тие остануваат оддалечени од центри за социјална работа, ги ставаат работите „под шех“... и во моментот придонесуваме за постоење на еден мажесан круг. (учесник четвори)

Моделот дека девојките треба да се принцези, а момчињата да покажуваат сила - ова треба да се откаже; овој модел инаку е генерира насилство. (учесник седум)

Ако ме прашувате за моите сонети и како ова насилство треба да се спречи и прекине - првенствено се однесува на едукација. Едукација на родители; едукација на децата, од најрана возраст... Ако уште како дете ги знам моите права, уште од рана возраст, дека случките како што се вовлекување на нечија коса, навреда или користење лош јазик не се нешто што треба да се толерира, туку да се пријави, без оглед на местото каде што се случува, - без разлика дали тоа е во семејството или во училиштето... И што ќе знам дека откако ќе го пријавам тоа, дека ќе биде соодветно постапено - тогаш ќе имаме намалување на насилството врз децата. Во спроведување, може да имаме многу закони, може да имаме многу стратегии со кои се забрануваат инцидентите на насилство врз децата, но само во теоретска смисла. (учесник десет)

Двајца од овие четворица чинители испитаници кои говорат за придобивките од поголемата свесност во општеството во целина, конкретно се осврнаа на олеснувањето на пријавувањето на насилството врз децата:

Исто така, треба да ја надминеме предрасудата дека пријавувањето на насилството е лошо; многу е полошо да се биде свесен за некој вид насилство и да се молчи за тоа. Тоа, исто така, се случува и со професионалните работи со деца - тие честопати мислат на последиците, вклучувајќи и јавување на суд или какви било други дејствија кои можеле да следат. (учесник четвори)

Другата идеална ситуација би била дека сите возрастни ќе бидат едуцирани да го пријават насилството и да го пријавуваат - да не молчат за тоа. Ако не зборуваат за насилство, тоа значи дека го поддржуваат - вие сите соучесник. (учесник пет)

Еден испитаник продолжи да говори за важноста на гласот на детето при пријавување на насилство:

Мислењето на дејството е многу важно. Честито, ние возрасните смејаме дека знаеме што е најдобро за дејството, но што не е секогаш случај. Велиме дека учесничката на децата е многу важно, но ние не секогаш го практикуваме тој начин. Ако кажеме дека дејскиот глас е важен, треба да создадеме механизми за слушање на тој глас. (учесник 15)

Во однос на широка вклученост, уште двајца од клучните чинители учесници во интервјуата се осврнаа на придобивките од поголемо ниво на вклученост на локалната самоуправа:

Целосно активирање на оштински совети. Намалување на малолетничката деликвенција [значи] сиречување на вмешаност во било каков вид на пороци или било каква криминална активност - сиречување на зависност, како зависност од дрога, зависност од цигари... квалитетно слободно време - учество во креирање и дизајнирање на образовниот процес, вклучување, учество во разни клубови по завршувањето на училиштето или различни активности, организирање на дебата - вклучување на овие деца во дебата. Децата треба да се вклучат во сите сфери на општествено живото. Тие се деца, но ние како возрасни, можеме многу да научиме од децата. Тие треба да бидат и наши насилственици. (учесник осум)

Училиштата во државата се децентрализирани, така што тие се во надлежност на советите, општините. Така може да се дискутира за извештаите и оценки за успехот на училиштето, а исто така можност за суѓешти во врска со одредени подобрувања кои можат да се направат во училишните политики, како и во системот. Ова е добар процес и јас би сакал да го видам пошироко - исто така, но не е широко прифатен. Размената на искуства во рамките на општините може да помогне во приемот на насилството. Значи треба да си омишаме дека сите овие општини се главно мултиетнички; во државата исто така чувствуваме на форми на насилство кои се предизвикани на етничка основа, бидејќи директно влијае и врз социјалната основа. Значи ова е од примарна важност за нас во рамките на Министерството и во рамките на општините; и медиумите треба да го нагласат ова. (учесник единаесет)

Тројца од клучните чинители учесници во интервјуата се осврнаа на прашања од професионалната пракса. Еден од нив дискутираше за стратешки назначувања и подобрување на мерките за откривање и

оценување:

Прво, ќе имаме квалификувани психолози кои работат во училиштата, кои ќе можат да идентификуваат дека одредено дете е жртва на некаква злоупотреба. Тогаш стручно лице ќе го информира Центарот за социјална работа, а потоа ќе се вклучат професионалци од Центарот за социјална работа за да ги сроведат неопходните процени. Ова ќе биде направено во рок од 24 часа. (учесник два)

Уште еден од тројцата чинители учесници во интервјуата кои се осврнаа на прашањата за професионална пракса истакна дека има потреба од обука меѓу професионалните практичари:

Ќе зајочнам со здравствени работници - го немаат потребното знаење и не се запознаени со оваа тема за да можат да преземаат каква било активност - никој не презема акција, така што нема да ги пријават насилството, ја дадат официјална белешка, или да ја зајочнат целата процедура... Се обидовме да сроведеме многу обуки во разни училишта, дејски жрадинки - исто така и обуки со здравствени работници, со социјалните работници, со полицијата - и се обидовме да го воведеме ова знаење [од меѓународни обуки, искуства и контакти] во земјата, но се чинеше дека е многу тешко. (учесник девет)

Во исто време, испитаникот од групата на клучни чинители кој се осврна на прашањата за професионална пракса не говореше за недостаток на знаења туку за потребата стручните работници да бидат посвесни за нивните лични и професионални одговорности:

Париите можат да ги решат проблемите, но не секогаш. Личната одговорност и институционалната одговорност можат да направат поголема разлика од парите. Ако морам да донесам одлука, да влијае на судбината на дејството, морам да го приемишам што е мое. Морам да размислам за што е тоа што правам за дејството - дали и јас ќе го сторам што е мое дете. И мислам дека овој општи пристап треба да функционира за сите професионалци - разбирање дека со вашата одлука, вие влијаате на судбината на дејството. (учесник пет)

Прашањето за подобрување на меѓусекторската соработка што претходно беше претставено во одговорите на клучните чинители (види одговори на второ прашање, односно прашањето што се однесува на ефективност на постоечките мерки, пого-

ре), беше поставено од двајца од дванаесетте клучни чинители:

Значи, кога сѐанува збор за насилство, насилството не претознава време или место каде што се случува. Па, кога има случај на насилство и оштрако ќе се извеси полицеаец, штогаш полицискиот службеник треба да дејствува... Кога имаме дејте, дејте кое е жртва или кое било подложено на траума, штогаш она што е навистина важно е да се собираат сите клучни засежни сѐрани на едно место, во исто време. Целта е да се обидеме да сѐречиме наоштатмошна викиимизација на дејте... Како што реков, заочнуваме со полицејата, имаме полициски службеник, а од другите институции имаме претставник од Центарот за социјални работи, знаеме, да разговара со дејте. И во случај на какви било здравствени последици, треба да имаме претставник од здравствениот сектор - можеби психолог. И можеби претставник од судот. Но, она што е навистина важно е да ги има сите засежни сѐрани на едно место, така што да нема одложување, за веднаш да се делува, бидејќи инаку штоа може да доведе до наоштатмошна викиимизација на дејте. (учесник шест)

Кога мислиме на овој мултисекторски пристап, изгледа како проблематично прашање, има многу слабости во системот, а сепак треба да биде на потребното ниво ако сакаме да постигне нешто. Институциите знаат што треба да прават, но недостигаат доверување и некаква координација. Иако чекорите и задачите се јасно означени во пројектите - сите се јасно утврдени. Така, на пример, имаме проблеми кога се очекува да одиме на суд - секој ги знае своите чекори, секој знае што треба да прави, но некако заглавуваат во својата сфера и не изгледа како да се обидуваат да поврзат сѐ. (учесник девет)

Беше даден и предлог во однос на идеалната локација на таквиот координиран мултисекторски одговор. Повторно, како што претходно беше случај во одговорите на второто прашање од интервјуто (што се однесува на ефикасноста на постојните мерки, види погоре), двајца од дванаесетте клучни чинители ја истакнаа потребата од физички ресурси на безбедни куќи или засолништа за проценка и третман на деца жртви на насилство:

Искусството од Хрватска ни покажа дека имаат специјализирани безбедни куќи за работи со деца кои се жртви на насилство, така што стручните лица не треба да размислуваат каде ќе се среќнаат со дејте. Куќите имаат многу убава атмосфера. Треба да има центри за советување со дејски психијатри и психолози и штоа треба да биде подолг претман - шука, кај нас, претманот

е обично покрашок кога работите се случуваат. (учесник четир)

Според мое мислење, би било добра идеја да има безбедна куќа, засолниште - знаеме на што мислиме - така што оштрако ќе ги имаме, би било добро дејте да се однесе таму, заедно со клучните засежни сѐрани, така што таму сите ќе може да се појрижат за сѐ. Заштоа што е важно дејте да не биде во полициска сѐаница; многу често сите може да бидат запласени веќе на влезот на полициската сѐаница, заштоа би било добро да се има оваа посебна куќа, со дејте и овие претставници. (учесник шест)

ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦА

Во следниот дел ќе се документираат и разгледуваат одговорите на учесниците во интервјутата на следните прашања (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (В)): „Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца во системот на заштита на деца (закони, политики, протоколи, истражување)?“

Четворица од дванаесетте клучни чинители учесници во интервјутата се осврнала на системските фактори, во однос на потребите за зајакнување на националната координација и меѓусекторската соработка.

Наш следен чекор ќе биде отворањето на овие социјални сервиси, како што споменав. Планираме да ги вклучиме социјалните солидарности или социјалните договори. Но, ова значи дека прво ќе треба да го подготвиме системот, да воведеме позитивни стандарди за сервиси и лиценци за невладиниот сектор, но и контрола на системот на сервиси. Ние веруваме дека на овој начин ќе го подобриме квалитетот на сервисите за директните корисници... Имаме добри практики, имаме многу знаење, ни треба само подобра организација. (учесник еден)

Сите доаѓаат од различни институции и сите имаме различни фази и различни начини на работи, но интересите треба да бидат исти - заедничките интереси треба да бидат заштитата на децата... Има голем број чинители, треба да работиме заедно, но имаме свои соодветни обврски и должности. Знае чие ова е она што јас би рекол е најдобрата практика - ако сите заедно работиме на едно место, нема да има одлагање, времето ќе се скрати и, се разбира, ќе биде помалку трауматично за дејте. (учесник шест)

Има национално координативно шело кое ги обединува силите, но би рекол дека е целосно неефикасно. Можеби треба да размислиме за друг модел на координација на илквиите национални активности... и најважно, постоене на политичка волја. Ако немаме влада, ако немаме министри, кои се погловени, кои сакаат да го направат шео, шео едноставно ќе поидне. (учесник седум)

Пред сè, треба да знаеме како да воспоставиме соодветни врски помеѓу различните сектори, како да се координираат и како да се преземе координирана акција. Ова е начинот на кој можеме да ја сиречиме секундарната вктивизација... Кога станува збор за случаи на сексуална злоупотреба, на пример, може да биде случај изјавата на деите да е единствениот доказ што го имаме на суд и затоа треба да бидеме соодветно координирани. Инаку, шео е како да зборуваме на различни јазици. (учесник девет)

Четворица од дванаесетте клучни чинители испитаници се осврна на факторите на ектирање. Двајца се осврна на факторите на преходна услуга, односно на потребата од внимателното избирање и вработување на персоналот за грижа за деца:

Центрите за социјална работа имаат многу компетенции, но шео не е секогаш придружено со добри процедури за регрутирање на сиручен кадар. (учесник еден)

Не само нивната биографија, туку и прег шео, до самите почетоци - да дознаат поеќе за семејната заднина на лицето кое се вработува, деискиот период. Затоа што не знаеме што се крие зад ова лице, зад шео личност... и ош како ќе бидат вработени во институцијата, шие може да продолжат со она што е направено во минатото. (учесник осум)

Ostanatite двајца од четворицата испитаници кои се осврна на факторите на кадровско ектирање како фактор на придонес ги наведоа вработените, односно практиката, основните ставови, мотивација и поттик на персоналот за грижа за децата:

Сиручните лица треба да ги зајакнат нивните капацитети, бидејќи понекогаш дури и можат да бидат сведоци на случај на некаква злоупотреба или насилство врз деите и може да го занемарат поради сирав од одмазда од родителите или од другите - можеби нема да го пријават бидејќи се илашат од некои последици. Ова е, всушност, најлош вид на вктивизација во рамките на системот за заштита на децата, затоа што шогаш деите нема друг кому да се обраат... деите продолжува да сирава од ваква вктивизација и злоупотреба. (учесник два)

Мислам дека деите треба да биде зржено, да го добие преиманото шео или шеој би го добил/а во семејството. Но, во пракса, случајот, ситуацијата е поинаква. Бидејќи ова се враќа на она што веќе го реков... дека вработените се шаму за работа, само за да ги завршат осумте часови, а не за децата. (учесник десет)

Еден од дванаесетте клучни чинители испитаници се осврна на потребата да се намали или да се замени потпирањето на поголемите институции за деца:

Јас всушност не ја почитувам институционалната заштита. Верувам дека институционалната заштита треба да биде последно средство кога сè друго ќе се испроба... Кога станува збор за институциите - зборуваме за големите институции, со голем број деца кои доаѓаат од различни семејства, со различно пошело, а некои имаат анти-социјално однесување - во овие случаи имаме многу врничко насилство. (учесник четире)

Истата испитаничка се осврна на предностите на малите домови за деца во споредба со поголемите институции за деца, а нејзините ставови беа поддржани (и проширени) во овој поглед со одговорот на друг испитаник:

Овој форум се покажа како многу добар. Таму има помеѓу нив и седум деца, па целата атмосфера е како семејство, а децата учествуваат во сите активности како семејство. Тие имаат професионална поддршка од педагози и психолози и одат на училиште, а слободно се движат во градош - прифатени се од соседството и од општинството. И шие покажуваат подобро однесување, не само во домовите, туку и во приврзаното однесување. (учесник четире)

Малите заедници се навистина подобри во поглед на грижата за децата од сирана на персоналот; исто така, пошвен персонал; повеќе пошвеност како во семејство... Мислам дека пошвојат ресурси - на пример, има толку многу сирдени кои учат социјална работа... шие може да се користат во раната или доцната... или во втората половина од нивното образование; редовно вклучени во илквиите активности и така [tie] би можеле да го градат својот професионален однос и професионално искуство - живејќи со овие деца. Треба да има некои професионалци кои ќе го водат ова, но многу поддршка може да дојде од сирдени, волонтери. (учесник дванаесет)

Еден од дванаесетте клучни чинители испитаници се осврна на потребата од преминарни истражувања за да се обезбеди основа за идните реформски мерки во

системот за заштита на децата:

Она што е најпогодно во моментот е база на податоци. База на податоци треба да се заснова на истражување... Она на што најмногу треба да работиме е мултисекторскиот пристап, изготвување национални политики насочени кон превенција - ова што така ќе резултира со програми за обука за форми на згрижување или едноставно истражување на децата на соодветен начин. (учесник единаесет)

Сејак, еден од дванаесетте клучни чинители учесници во интервјуата најмногу дека решението на ова прашање е во јоконзистентната примена на постојните мерки: Имаме легислатива - таа е достајна. Можеби треба да се подобри одредени сегментни, но најважно е образованието на населението и професионалните институции... и јоконзистентно спроведување на законските одредби. (учесник шри)

Еден од дванаесетте клучни чинители (учесник пет) не даде конкретен одговор на ова прашање бидејќи во едно од претходните прашања зборуваше на оваа тема.

НАВРАЌАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЧКИТЕ ПРАШАЊА

Откако ги изложивме и ги разгледавме главните резултати, сега може да видиме колку ефикасно (или неефикасно) сме ги одговориле истражувачките прашања.

ИП1. Што би требало, или би можело, да се случува во однос на постоечките законски, политички и практични рамки?

Преглед на „Законски и политички одредби во врска со насилството врз децата во земјата“ е даден во делот со тој наслов, во делот „Вовед“. Разгледувајќи ги заедно со информациите во делот за „Насилство врз деца во земјата“ и „Насилство врз деца во системот за заштита на децата во земјата“ во делот „Вовед“, имаме јасна слика за тоа кои законски, политички и практични рамки се поставени и зошто таквите мерки се спроведени.

ИП2. Како функционираат постојните законски, политички и практични рамки во

однос на информирање и насочување на професионалната пракса на работниците во системот за заштита на децата во определените сектори, поддржувајќи го мониторингот и надзорот (во смисла на достапност, најдобри практики и вклучување на Народниот правобранител) на таа професионална пракса?

ИП3. Како постојните законски, политички и практични рамки ја олеснуваат или претставуваат пречки за меѓусекторската соработка?

ИП4. Колку постојните законски, политички и практични рамки влијаат врз прашањата за родот и еднаквоста поврзани со случаите на насилство врз деца?

ИП5. Како практичарите во системот за заштита на децата го разбираат она што всушност се случува во нивната пракса (на пр., во однос на нивното разбирање и чувства за појавата на насилство врз деца, нивните лични искуства од нивната професионална пракса, нивните идеи за добра или најдобра пракса; психолошко, социјално и професионално влијание на нивната работа врз нив)?

Преку споредбата на примарното истражување со основните фази на истражувањето (види го делот „Главни резултати и дискусија за наодите“, погоре, дел за „Стручни работници во системот за заштита на децата“ и „Вработени во институции за деца“), дадовме краток преглед на искуствата стручните лица вработени во рамки на системот за заштита на деца (во здравствениот, социјалниот, образовниот, полицискиот и правниот сектор) во однос на нивната работа во областите на насилство врз деца и насилство врз децата во системот за заштита на децата. Бевме во можност да ги документираме, споредиме и коментираме нивните размисли и разбирање на насилството врз децата; нивните искуства за тоа како функционираат постојните законски, политички и практични рамки (или како не функционираат), во информирањето и водењето на професионалната пракса; нивните искуства (или недостатокот од искуства) со процедурите на мониторира-

ње и надзор; нивните искуства и размислувањата за тоа како прашањата на род и други фактори на рамноправност влијаат за насилство врз децата, како и добрите и најдобрите практики; нивните контакти (или недостатокот од контакти) со Народниот правобранител; нивните искуства во меѓусекторска соработка во такви случаи; и како работата влијае врз нив психички и социјално.

ИП6. Како клучните чинители во земјата ги разбираат (i) постоечките законски, политички и практични рамки, и (ii) професионалната пракса во системот за заштита на децата?

Преку споредбата на примарното истражување со идентификуваните клучни чинители (види го делот „Главни резултати и дискусија за наодите“, погоре, делот за „Идентификувани клучни чинители“), сметаме дека може да се извлече јасна слика во однос на ова прашање.

По горенаведените постигнувања, сметаме дека може да одговориме на финалното истражувачко прашање:

ИП7. Според одговорите на претходните прашања, може ли да се дадат препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и за подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата?

Одговорот на ова прашање ќе следи во делот подолу („Препораки“).

ПРЕПЛОРАКИ

ПРЕПОРАКИ

ОПШТИ ПРЕПОРАКИ

Врз основа на претходното претставување и дискусијата за наодите (види го тој дел, погоре), сметаме дека е соодветно да се дадат следниве општи препораки:

(i) треба да постојат конкретно дефинирани системи за управување со случаи во сите одговорни институции, фокусирајќи се на индивидуалните карактеристики на секој случај и индивидуалните потреби на секое дете кое е жртва на насилство;

(ii) внатрешните протоколи кои се спроведуваат во рамки на одговорните институции треба да се формулираат, имплементираат и оценуваат во согласност со националниот заеднички протокол за насилство врз деца;

(iii) треба да се направат подобрувања во механизмите за упатување, најпрво преку обезбедување на јасни инструкции за улогите и одговорностите на секој одговорен сектор;

(iv) треба да се направат подобрувања во меѓусекторската соработка, преку континуирана обука на одговорните професионалци, имплементација на систем на редовни работни состаноци на вклучените тимови и споделување на добри и најдобри практики за заштита на децата жртви на насилство;

(v) треба да има и развој на критериуми и воспоставување на специјализирани, стандардизирани сервиси за деца-жртви на насилство; и

(vi) треба да се развијат и применат секторски таргетирани програми за обука за справување со случаи на насилство врз деца за идните стручни работници кои сè уште се во образовниот процес (т.е. обука пред вработување), како и за стручните работници кои веќе се вработени и имаат практични знаења (т.е. обука за време на работа).

(viii) треба да се развие национален механизам за следење на институционалниот одговор при случаи на насилство врз деца, вклучувајќи формирање на специјализиран тим кој ќе ги разгледува сите активности преземени од институциите во такви случаи.

СПЕЦИФИЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ

Врз основа на претходното претставување и дискусијата за наодите (види го тој дел, погоре), сметаме дека е соодветно да се дадат следниве специфични препораки по сектори:

ПРЕПОРАКИ ЗА ЗДРАВСТВЕНИ РАБОТНИЦИ

(i) како прашање на итност, знаењата на работниците во здравствениот сектор во однос на идентификацијата на различните форми на насилство врз децата, соодветните постапки за пријавување и упатување и нивното познавање на институциите кои обезбедуваат услуги за заштита и третман на деца жртви на насилство треба да се подобрат. Тоа треба да се случи преку:

→ треба да се утврди минимален број часови поминати во обука поврзана со идентификација, пријавување, упатување и заштита на децата-жртви на насилство, а овој минимум треба да се спроведе како задолжителна мерка за да се добијат или

обноват лиценците за работа;

→ треба да се направи и имплементира систем на работилници за презентирање на постоечкото национално законодавство, протоколите и механизмите за заштита против насилство врз деца, пред вработување и во текот на работата.

→ Министерството за здравство треба да назначи лице кое е одговорно за информирање на раководителите на сите здравствени установи и сите други релевантни установи (на пр., Лекарската комора, Здружението на педијатри, Здружението на доктори за семејна медицина и сл.), навремено, за новите законски решенија (или измените на постоечкото законодавство), протоколи, упатства и други документи. Раководителите потоа ќе ги дистрибуираат овие информации до сите засегнати страни.

(ii) стручни работници од други сектори (како што се социјални работници, педагози, психолози и/или психотерапевти) треба да бидат ангажирани или вработени во сите здравствени установи, со цел да обезбедат поддршка за децата жртви на насилство и членовите на нивните семејства;

(iii) педијатри, семејни лекари, лекари во ургентни одделенија и медицински сестри треба да бидат обучени за идентификација на злоупотреба на деца и за протоколите за упатување и пријавување на злоупотреба на деца;

(iv) Министерството за здравство треба да ги идентификува професионалците (на пр., психијатри, психотерапевти и психолози) кои работат на полето на насилство врз деца и обезбедуваат можности (на пр., државни стипендии) да ги зголемат своите знаења за третманот на децата жртви на насилство и надминување на траумите; и

(v) сите работници во здравствениот сектор треба да бидат информирани и вклучени во мултисекторска соработка кога работат на случаи на насилство врз деца.

ПРЕПОРАКИ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАБОТНИЦИ

(i) треба да се формираат интердисциплинарни тимови на професионалци (на пример, психолози, социјални работници, педагози) со експлицитна намена за справување со случаи на насилство врз деца, во секој статистички регион на земјата. Се препорачува, како практична мерка, тимовите да се наоѓаат во центрите за социјална работа. Работата на овие интердисциплинарни тимови треба да вклучува:

- развој и имплементација на програми за обука за специфичното прашање за насилство врз децата, вклучувајќи обезбедување на почетна поддршка, интервенција во криза и одговор третирање на траумата;
- развој и имплементација на модел на поддршка на семејството чие дете е жртва на насилство;
- посета (од сите професионалци кои се членови на овие тимови) на посебни обуки за постојано подобрување на нивното знаење и практични вештини во работењето со деца-жртви на насилство и нивните семејства; и
- надзорот од поискусните колеги или ментори мора да биде достапен и организиран на редовна основа.

(ii) треба да се развијат програми за обука за идентификација, пријавување, упатување и заштита на деца-жртви на насилство и да се спроведуваат најмалку еднаш годишно за сите социјални работници; и

(iii) треба да се развие програма за професионален надзор на давателите на услуги, со цел да се спречи „прегорување“ [„burn out“] и други фактори кои ја намалуваат работната ефикасност и да им се овозможи на членовите на персоналот да научат нови и ефективни стратегии за справување со цел да се подобри нивната професионална и лична благосостојба.

ПРЕПОРАКИ ЗА НАСТАВНИЦИ И ДРУГ ОБРАЗОВЕН КАДАР

(i) треба да се зајакнат капацитетите на психолошко-педагошката служба во основните и средните училишта за разбирање на проблемот на насилство врз деца и нивните знаења за идентификација, упатување и поддршка на деца жртви на насилство преку:

- редовни обуки и работилници на теми поврзани со прашањето на насилство врз деца;
- специфична обука за поддршка на деца-жртви на насилство, организирана најмалку еднаш годишно; и
- надзорот од поискусните колеги или ментори мора да биде достапен и организиран на редовна основа.

(ii) специфични наставни содржини за прашањето на насилство врз деца треба да бидат вклучени во обуките за идните наставници;

(iii) Министерството за образование треба да назначи лице кое е одговорно за навремено информирање на раководителите на сите училишта и други образовни институции за новото национално законодавство (или измени на постојното законодавство), протоколи, упатства и други документи. Раководителите потоа ќе ги дистрибуираат овие информации до сите вработени; ќе организираат работилници; и ќе се осигураат дека секој ја разбира својата улога;

(iv) треба да се развијат и имплементираат превентивни програми специфични за прашањето на насилство врз децата на секое ниво на образовниот систем, вклучувајќи ги сите основни и средни училишта;

(v) наставниците и другите вработени во психолошко-педагошката служба треба да бидат информирани и вклучени во мулти-секторска соработка кога работат со случаи на насилство врз деца.

ПРЕПОРАКИ ЗА ПОЛИЦИСКИ СЛУЖБЕНИЦИ

(i) Како итно прашање, треба да се подобри знаењето на сите полициски службеници во однос на идентификацијата на различните форми на насилство врз децата; соодветните постапки за пријавување и упатување; и познавањето на институциите кои обезбедуваат услуги за заштита и третман на деца жртви на насилство. Тоа треба да биде преку учество во редовни работилници и обуки за овие теми;

(ii) треба да се развие програма за професионален надзор на полициските службеници, со цел да се спречи „прегорување“ [„burn out“] и други фактори кои ја намалуваат работната ефикасност и да им се овозможи на полициските службеници да научат нови и ефикасни стратегии за справување со цел да се подобри нивната професионална и лична благосостојба; и

(iii) психолошко советување за полициските службеници кои редовно работат на случаи на случаи на насилство врз деца треба да биде или задолжително или широко достапно.

ПРЕПОРАКИ ЗА ПЕРСОНАЛОТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ДЕЦА

(i) треба да се зајакнат капацитетите на вработените, преку вработување на доволен број стручни работници за работа со деца за спречување и заштита од насилство;

(ii) треба да се подобрат знаењата на вработените за различните форми на насилство, со експлицитен фокус на институционалното насилство и насилството кое произлегува од предрасуди и дискриминација;

(iii) треба да се развие програма за професионален надзор на вработените, со цел да се спречи „прегорување“ [„burn out“] и други фактори кои ја намалуваат работната ефикасност и да им се овозможи на вработените да научат нови и ефикасни стратегии за

справување со цел да се подобри нивната професионална и лична благосостојба;

(iv) треба да постои поголема вклученост на вработените во програмите за обука, работилниците и јавните дебати кои се однесуваат на прашањето на насилство врз деца, со цел да се запознаат со работата на другите релевантни институции и организации и да се олесни размената на добри и најдобри практики;

(v) програмите за ненасилно разрешување конфликти за децата сместени во институциите треба да се развијат и да се имплементираат во сите институции за деца; и
(vi) треба да се развие блиска соработка со невладините организации кои работат на насилство врз деца или слични теми (како што е семејното насилство), со цел добивање поддршка во нивната работа.

ПРЕПОРАКИ ЗА КЛУЧНИТЕ ЧИНИТЕЛИ

Како што беше претходно наведено (види дел „Методологија“, поддел „Обработка и анализа на податоци“), она што ќе се понуди во овој дел е збир на препораки за клучните чинители општо, врз основа на наодите добиени од интервјуата со дванаесет клучни чинители спроведени од страна на меѓународниот консултант (погледнете во делот „Методологија“, под-дел „Клучни чинители“). Секако, овие препораки, исто така, ќе послужат како дополнување на оние кои се веќе дадени во деловите „Општи препораки“ и „Специфични препораки за практичари“ (види погоре) во овој дел од извештајот.

Разбирање на насилството врз децата

Од наодите може да се види (погледнете го тој дел погоре) дека клучните чинители испитаници во истражувањето покажаа свесност за мулти-факторијалната природа на насилството врз децата и дадоа одговори кои го рефлектираа тоа разбирање. Семејните фактори беа споменати од страна на мнозинството од испитаниците - некои се осврнаа на присуството на насилство во

потесното семејство на детето, како што е сведочење или трпење семејно насилство. Дел од испитаниците се осврнаа на проблемите предизвикани од дисфункционалните семејни врски и распаѓањето на браковите и разводот, како и емоционалната недостапност на родителите и како тие можат (барем потенцијално) да бидат фактори на ризик за насилство врз децата. Тешко е да се види кои конкретни препораки може или би можеле да се направат тука, во однос на тоа испитаниците да го документираат своето знаење и да ги разберат тажните реалности во животот на многу деца, без разлика дали всушност тие деца ќе доживеат (или можеби ќе научат да извршуваат) насилство. Она што може да се заклучи е дека важноста на улогата на социјалната работа и другите видови на семејни услуги во справувањето и спречувањето на случаи на насилство врз децата не може во никој случај да се потцени.

Идејата за она што психолозите го нарекуваат „социјално учење“ на агресивно однесување, односно потенцијалната меѓугенерациска репродукција на моделите на насилство, е уште една тема која беше присутна. Возрасните во општеството, особено родителите, имаат посебна одговорност да размислуваат не само за она што децата го учат свесно, туку и за она што децата можат да го научат преку следење на однесувањето на возрасните. Некои од испитаниците кои се осврнаа на дисфункционалните семејни односи рекоа дека тие се поверојатни кога образовните нивоа, или можеби нивоата на свесност и знаење, се пониски кај одредени типови на семејства. Предлогот на испитаникот шест дека „Треба да започнеме со возрасните – повторната едукација на возрасните“ можеби треба да се разгледа како директна препорака. Влијанието на пошироките општествени модели на насилството врз децата исто така беше споменато од четворица од испитаниците. Традиционалните патријархални ставови кон девојките и жените се сметаа за проблематични; тоа би било потенцијална клучна област на фокус за секоја програма за подигање на свеста и едукација на родителите и возрасните која треба да се спроведе.

Она што можеби е потешко да се постави во рамки на директни препораки се двата коментари за потенцијалните негативни ефекти од неодамнешната политичка нестабилност во земјата. Меѓутоа, може да се тврди дека ако возрасните воопшто, а посебно родителите, треба да се едуцираат или на друг начин да им се подигне свеста за одредени карактеристики поврзани со насилството врз децата, тогаш тоа мора да важи и за оние возрасни кои се, или кои имаат намера да станат, политички лидери. Сигурно треба да се размислува околу можноста децата да научат за агресијата и насилството од возрасните, а особено од оние возрасни кои се моќни примери.

Додека еден испитаник се осврнa на променливите општествени вредности во текот на изминатите две или три децении кои имаат позитивни ефекти во однос на училишната практика, т.е. телесното казнување повеќе не е прифатено како нормално или корисно, коментарите во врска со недостатокот на применливи санкции и неэффективноста на институциите кои имаат одговорности за заштита на децата, не беа пријатни за читање. Како што беше наведено во делот „Наоди“, клучните чинители имаат одредени гледишта за тоа што може да се смета за „добра“ или „најдобра“ пракса во спречувањето и справувањето со насилството врз децата, а некои препораки врз основа на овие коментари ќе бидат дадени подолу.

Од наодите (види го тој дел погоре) може да се види дека поголемиот дел од клучните чинители кои дадоа конкретни коментари за случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата (седум од единаесет испитаници) во нивните одговори се повикаа на постоењето на законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите кои се веќе воспоставени во системот за заштита на децата во земјата. Меѓутоа, додека еден од седумтемина испитаници изрази мислење дека решавањето на ова прашање е во поконзистентна примена на постојните мерки, четворица го покренаа прашањето дали доброто законодавство и протоколите, како и постојните системи за следење и надзор, нужно обезбедуваат добра прак-

са, особено во институциите. „Секундарна виктимизација“ беше спомената од страна на еден од испитаниците кој како пример го даде постоењето (во некои сличаи) на практиката на повеќекратно интервјуирање на деца-жртви на насилство. Дополнително, уште еден од овие седум испитаници го покрена прашањето за тоа како подобрувањата во таквите системски мерки може да бидат ограничени во нивната ефикасност поради длабоко вкоренетите општествени модели на занемарување. Покрај овие сеопфатни системски прашања, недостатокот на обуки или на неопходната свесност за професионалната улога на вработените во системот за заштита на децата, беа споменати од четворица од единаесет испитаници кои дадоа конкретни коментари за насилството врз децата во системот за заштита на децата. Заедно, се чини дека од страна на повеќето испитаници клучни чинители беше идентификуван јаз помеѓу законодавството и протоколите (општо гледани позитивно) и спроведувањето на истите во пракса - со други зборови, помеѓу она што треба да се случи и она што всушност се случува. Се чини дека е невозможно да се разбере како универзалните права што им се гарантирани на сите деца според уставот би можеле да бидат применети од страна на вработените кои „...и не ја разбираат позицијата на која се назначени“ и „...таму се само за да ги поминат осумте работни часа“ (како што ги карактеризираше испитаникот број десет). Оттука, неопходно е да се сугерира јазот во свесноста и обуките конкретно наведени од страна на клучните чинители треба да бидат адресирани преку итно обезбедување на активности на национално ниво за обуки пред вработување, ангажирање (т.е. критериуми за вработување, јасност на очекувањата од професионалните улоги, надоместок) и нивоа на обука на работното место, како и подобрување на ефикасноста и одговорноста на мерките за следење и надзор во согласност со националното законодавство и протоколите.

Понатаму, постоењето на овој претходно споменат „јаз“ меѓу законодавството / политиките и праксата исто така се чинеше имплицитен во коментарите на двата испитаника кои експлицитно упатуваа на

потребата од деинституционализација како заштитна мерка против феноменот на насилство врз децата во системот за заштита на децата. Еден од овие испитаници се осврнa на националната стратегија за деинституционализација која, за жалн е фокусирана исклучиво на институциите за возрастни и децата со попреченост. Доколку навистина е така, тогаш доста е едноставно да се следи директната импликација на коментарот на овој испитаник и да се даде предлог дека треба да се размисли да се направат мерки за деинституционализација пошироко во различните сектори за обезбедување на неџа.

За ефективността на постоечките мерки

Од наодите (види го тој дел погоре) може да се види дека само еден од клучните чинители учесници во истражувањето го изразил ставот дека можеби ќе бидат потребни и некои дополнителни измени на националното законодавство (да се потсетиме (види го делот „Методологија“ погоре, под-делот за „Учесници“) дека петмина од овие дванаесет испитаници рекле дека професионално се занимаваат со право. Како што беше забележано во наодите (види погоре), она што се чини дека е многу почесто (шестмина од дванаесетте испитаници дадоа вакви коментари) е позитивно гледиште кон законската рамка, а дека проблеми од различна природа се појавуваат при имплементација на таквото законодавство, односно како се преведува правната теорија во професионалната пракса. Примерите што беа дадени вклучуваат и претпоставено намалување на бројот на испитувања на детето сторител или жртва на насилство; формулари и протоколи кои се развиени, а едноставно не се користат; разлики кои очигледно постојат во некои училишта меѓу забраната на насилство и 4казнувањето; и општи ограничувања во однос на ресурсите. Јасно е дека стручните работници треба да се поддржат во нивната работа. Се чини дека е соодветно да се сугерира дека оваа поддршка треба да биде дадена и пред вработувањето и во текот на работата. Најпрво, секако, ново-обучените и новоименуваните практичари треба да ги знаат законските и

политичките рамки кои ќе ја водат нивната идна работа. Исто така практиката на постојните стручни работници мора да се води; со оглед на релативно новите законски рамки и рамки на национални политики, се разбира дека голем број практичари ќе работат значителен број на години според нивното (можеби релативно) разбирање на постарите системи и практики. Накратко, постои јасна потреба за правилно координирани системи на обуки пред вработување и континуирана професионална обука во текот на работниот век за практичарите во системот за заштита на децата, со цел да се рефлектираат новите промени во законската рамка и рамката на националните политики и професионалната пракса да се усогласи со нив.

Она што (повторно) е потешко е директно да се извлечат препораки од коментарите за потенцијалните негативни ефекти врз насилството врз децата од неодамнешната политичка нестабилност во земјата, како и проблемите кои произлегуваат од постојаните промени во министрите (а со тоа и со приоритетите на министерствата). Сепак, двајца од учесниците зборуваат за потребата од безбедни куќи или засолништа во кои би се правела проценка и би се третирало детето жртва на насилство, а оваа конкретна и директна препорака (направена од искусни клучни чинители) сигурно треба да се разгледа подлабоко.

Петмина од учесниците се осврнаа на друг „јаз“, односно дека иако меѓусекторската соработка се смета за клучна за соодветна работа на сервисите за децата жртви на насилство, таа активност во областите каде што меѓусекторската соработка е потребна е на некој начин ранлива. Нивните препораки во овој поглед можеби можеби се карактеризираат со гледиштето и препораката дека треба да се посвети доследно внимание на одржување и подобрување на меѓусекторската соработка.

Влијанието на родот и другите фактори на еднаквост

Од наодите (види го тој дел погоре) може да се види дека клучните чинители беа свесни за, и често го наведуваат, постоењето на

законските рамки кои ја поддржуваат гаранцијата за еднаквост во однос на прашањата за родот и другите фактори на еднаквост во тоа како се идентификуваат случаите на насилство врз деца и како се спречуваат и решаваат. Значајно е тоа што ниеден учесник не зборуваше за потреба од дополнителни законски одредби. Сепак, треба да се забележи дека седуммина од клучните чинители зборуваа за тоа дека искуството во пракса за одредени групи може да биде поинакво, при што етничките малцинства (албанското и ромското население), децата со попреченост и девојките се идентификуваа како ранливи групи. Двајца испитаници се залагаа за понатамошни обуки за оние кои работат со деца со попреченост; сепак, гледиштето што произлезе во однос на општествените ставови кон луѓето од етничките малцинства, лицата со посебни потреби, родовите улоги и одгледувањето на децата потешко може да се постави во рамки на одредена препорака. Сепак, при изготвување на понатамошни протоколи и програми за обука за практичари во системот за заштита на децата, како и при едукација на општеството во целина (во однос на кампањите за подигнување на свеста и наставните планови), тие фактори секако треба да се земат предвид.

Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца општо

Додека во делот за наоди (види погоре) беше утврдено дека дванаесетте клучни чинители учесници во истражувањето дадоа доста разновидни сугестии во нивните одговори на ова интервју во врска со нивните проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца воопшто, во некои случаи беше можно да се види проширувањето и развојот на идеите кои тие ги предложија во нивните одговори во врска со ефективноста на постојните мерки. До извесен степен, ова беше сосема предвидливо и беше земено предвид при структурирањето и формулирањето на прашањата; сепак, кристализацијата на препораки за идните мерки од претходните идентификации на празнините во постојните мерки беше корисна. Во однос на сугестиите од страна на поединечни клучни

чинители - важноста на деинституционализацијата, улогата на истражувањето во одредувањето приоритети за делување (овој пат, конкретно се однесува на законодавството) и потребата да се следи спроведувањето на судските постапки и како тие се проследуваат со детски и семејни сервиси – сите се конкретни предлози од искусни клучни чинители и сите треба внимателно да се разгледаат.

Како што може да се види од делот за наоди (види погоре), постоеше одредена согласност за важноста на поголема свесност во општеството воопшто во однос на феноменот на насилство врз децата. Беа дадени директни предлози во врска со потребата од процес на едукација на пошироката јавност, со очекувани придобивки, вклучително и олеснување на пријавувањето на насилството врз децата (дадено како област каде што се потребни подобрувања). Во однос на обезбедување потенцијални можности за проширување на напорите во овој поглед (односно, од потесен фокус на давателите на професионални услуги кон општеството во целина) корисни беа предлозите на двајца од клучните чинители во врска со можните придобивки од поголема вклученост на локалните власти.

Повторно, некои од клучните чинители (тројца во оваа прилика) се осврнаа на прашања од професионалната пракса, како и на потребите за подобрувања во знаењата и чувството на професионална одговорност барем кај дел од вработените во системот за детска заштита. Прашањето за подобрување на меѓусекторската соработка кое исто така беше претставено претходно (во одговорите на второто прашање, односно она кое се однесува на ефективност на постојните мерки, погоре), беше поставено од страна на двајца од дванаесетте клучни чинители. Исто така, и потребата за безбедни куќи или засолништа во кои ќе може да се врши проценка и третман на децата жртви на насилство. Како што нагласив претходно, оваа директна препорака (дадена од страна на искусни клучни чинители) сигурно треба понатаму да се разгледа.

Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата

Во однос на давање препораки за „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата, еден учесник рече дека решението на ова прашање е во поконзистентна примена на постојните мерки. Сепак, нејзиниот одговор не беше типичен за другите клучни чинители во овој поглед; десетмина од единаесетте клучни чинители кои дадоа конкретен одговор на ова прашање (еден не одговори), ја изразија потребата вниманието да се посвети на факторите на организација, кадровско екипирање и сместување (честопати сите или дел од овие во комбинација). Четворица се осврнаа на потребата за зајакнување на националната координација и меѓусекторската соработка, при што двајца од нив ја поврзаа оваа потреба конкретно со намалување на штетните последици за децата жртви на насилство (траума и секундарна виктимизација), каде што овие системски проблеми преовладуваат и постојат. Четворица други учесници се осврнаа на факторите

на екипирање; потребата од испитување и промовирање на внимателна селекција и регрутирање на персоналот за детска грижа беа споменати од двајца од нив, а потребата да се посвети внимание на праксата и основните ставови и мотивации кај персоналот за грижа на деца беше споменат од двајца други испитаници. Двајца други учесници се осврнаа на потребата од замена на поголемите институции за деца со помали домови, експлицитно поврзувајќи го ова со докази за подобрени резултати за децата. Додека ова беше исто така еден предлог (а со тоа и статистички ретка појава како и гореспоменатиот учесник кој го изнесе своето гледиште дека она што постои, со мали промени, е веројатно е доволно), учесникот кој говореше за улогата на истражувањата во обезбедувањето на основа за идните реформски мерки, се чини дека изнесе важна поента.

РЕФЕРЕНЦИ

- Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'Much ado about nothing'? *Psychological Medicine*, 40: 717–729.
- British Psychological Society (2009). Code of Ethics and Conduct. Available on-line: http://www.bps.org.uk/system/files/Public%20files/bps_code_of_ethics_2009.pdf [Accessed April, 2018].
- Bronfenbrenner, U. (1977). Towards an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, July, 513-531.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bross, D.C. (2000). *World Perspectives on Child Abuse: The Fourth International Resource Book*. Denver, CO: Kempe Children's Center, University of Colorado School of Medicine.
- Byrne, J. (2016). Secure residential facilities failing the children and the staff. *Irish Examiner*, May 17th. Commission to Inquire into Child Abuse Vols. 1-5 (2009). Report of the Commission to Inquire into Child Abuse Vols. 1-5. Dublin: Stationery Office.
- Edwards, R. (1998). A critical examination of the use of interpreters in the qualitative research process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24:1, 197-208.
- European Committee for Social Rights (2016). *Activity Report 2016*. Strasbourg: Council of Europe.
- Farrington, D.P. & Ttofi, M.M. (2009). School-based programmes to reduce bullying and victimisation. *Campbell Systematic Reviews*, 2009:6. Available from www.campbellcollaboration.org
- Lynch, J.J. & Minton, S.J. (2016). Peer abuse and its contexts in industrial schools in Ireland. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 8(2): 76-85.
- Mc Guckin, C. & Minton, S.J. (2014). From theory to practice: two ecosystemic approaches and their applications to understanding school bullying. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 24(1): 36-48.
- Megjashi (2009). Perception of Children's Rights, Discrimination and Children's Exposure to Violence in Macedonia. Available on-line: http://www.canee.net/macedonia/perception_of_children_s_rights_discrimination_and_children_s_exposure_to_violence_in_macedonia [Accessed April, 2018].
- Menesini, E. & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health and Medicine*. Open Access: <http://dx.doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740>
- Merrell, K. W., Gueldner, B. A., Ross, S. W., & Isaava, D. M. (2008). How effective are school bullying intervention programs? A meta-analysis of intervention research. *School Psychology Quarterly*, 23(1): 26–42.
- Minton, S.J. (2010). Students' experiences of aggressive behaviour and bully / victim problems in Irish schools. *Irish Educational Studies*, 29(2): 131-152.
- Minton, S.J. (2012). *Using Psychology in the Classroom*. London: Sage Publications.
- Minton, S.J. (2014). Prejudice and effective anti-bullying intervention: evidence from the bullying of 'minorities'. *Nordic Psychology*, 66(2): 108-120.
- Minton, S.J. (2016). *Marginalisation and Aggression from Bullying to Genocide: Critical Educational and Psychological Perspectives*. Rotterdam: Sense.
- Minton, S.J. (2017). Why aren't we beating bullying? *The Psychologist*, 30 (March): 40-43.
- Minton, S.J. & O' Moore, A.M. (2004). *A Review of Scientifically Evaluated Good Practises of Preventing and Reducing Bullying at School in the EU Member States*. European Commission.
- Ministry of Health, Ministry of Education and Science, Ministry of Labor and Social Policy, (2012): *Multiple Indicator Cluster Survey (2011)*. Skopje: 114-129.
- National Indian Law Library (2017). Meriam Report: The Problem of Indian Administration (1928). Available on-line: <http://www.narf.org/nill/resources/meriam.html> [Accessed February, 2018].
- National Network to End Violence against Women and Domestic Violence (2017). Available on-line: <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk> [Accessed February, 2018].

Office of the Ombudsman (2012). Annual Report / National Preventive Mechanism under the Optional Protocol to the Convention Against Torture. Skopje: Office of the Ombudsman.

Olweus, D. (1991). Bully / victim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention programme. In D. Pepler & K. Rubin (eds.), *The Development and Treatment of Childhood Aggression*. Hillsdale, NJ: Lawrence Earlbaum Associates.

O' Moore, A.M. & Minton, S.J. (2004). *Dealing with Bullying in Schools: A Training Manual for Teachers, Parents and Other Professionals*. London: Sage.

O' Moore, A.M. & Minton, S.J. (2011). *Cyber-Bullying: The Irish Experience*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers.

Raleva, M.; Peshevska, D.J. & Sethi, D. (2013). *Survey of Adverse Childhood Experiences among Young People in the Former Yugoslav Republic of Macedonia*. Copenhagen: WHO Office for Europe.

Roland, E. & Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behaviour*, 27(6): 446-461.

Science Council (2018). Model Rules of Conduct for Registrants. Available on-line: <http://sciencecouncil.org/web/wp-content/uploads/2016/01/The-Science-Council-Model-Rules-of-Conduct-for-Registrants.pdf> [Accessed April, 2018].

Shannon, G. (2017). *Audit of the Exercise by An Garda Síochána of the Provisions of Section 12 of the Child Care Act 1991*. Dublin: An Garda Síochána.

Smith, P.K. (ed). (2003). *Violence in Schools: The Response in Europe*. London: Routledge.

Squires, A. (2009). Methodological challenges in cross-language qualitative research: A research review. *International Journal of Nursing Studies*, 46(2): 277-287.

Testorides, K. (2017). Protesters attack Macedonian lawmakers over leadership vote, dozens injured. *Chicago Tribune*, April 27th. Available on-line: <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/ct-macedonia-parliament-protests-20170427-story.html> [Accessed February, 2018].

Trinity College Dublin (2018). College Ethics Policy. Available on-line: <https://www.tcd.ie/about/policies/ethics-policy.php> [Accessed April, 2018].

UNICEF (2005). *Study on Institutional Response to Violence against Children*. Skopje: United Nations Children's Fund.

UNICEF (2014). *Hidden in Plain Sight: A Statistical Analysis of Violence against Children*. New York: United Nations Children's Fund Data and Analytics Section.

UNICEF (2018). *The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Child Protection Overview*. Available on-line: <https://www.unicef.org/tfymacedonia/protection.html> [Accessed April, 2018].

United Nations (2018a). *Convention on the Rights of the Child*. Available on-line: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> [Accessed April, 2018].

United Nations (2018b). *Status of Treaties: Convention on the Rights of the Child*. Available on-line: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11&chapter=4&lang=en [Accessed April, 2018].

United Nations Secretary-General (2006). *Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against Children*. Available on-line: http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/a_61_299_un_study_on_violence_against_children.pdf [Accessed April, 2018].

University of Cambridge (2003). *Generic Profile of Research Assistant*. Available on-line: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.admin.cam.ac.uk%2Foffices%2Fhr%2Freward%2Fpd33%2Fgeneric%2Fresearchassistant.pdf&date=2010-05-18> [Accessed April, 2018].

US Department of State (2016). Macedonia 2016 Human Rights Report. Available on-line: <https://www.state.gov/documents/organization/265658.pdf> [Accessed April, 2018].

Wolke, D., & Lereya, S. T. (2015). Long-term effects of bullying. *Archives of Disease in Childhood*, 100: 879–885.

World Health Organisation (1999), Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, March 29th - 31st. Geneva: World Health Organisation,

World Health Organisation (2002), World Report on Violence and Health. Geneva: World Health Organisation.

World Health Organisation (2014). Global Status Report on Violence Prevention. Geneva: World Health Organisation.

ПРИЛОГ 1 (А): ИНФОРМАТИВЕН ОБРАЗЕЦ ЗА СОГЛАСНОСТ ЗА УЧЕСНИЦИТЕ ВО ИНТЕРВЈУАТА СО СТРУЧНИТЕ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦА

Почитувани,

Моето име е (внесете име на истражувач) и јас сум (внесете институционална припадност / професионална акредитација на истражувач). Ви пишувам за формално да Ве поканам да учествувате во истражување кое се спроведува под надлежност на УНИЦЕФ (<https://www.unicef.org/macedonia>) од страна на Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство (<http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk>), во рамки на договорот за соработка воспоставен помеѓу УНИЦЕФ и Владата на РМ. Истражувањето се фокусира на (i) идентификување и проценка на институционалните механизми за превенција, идентификување, пријавување, упатување и заштита во случаи на насилство врз деца, во рамките на системот за заштита на децата; (ii) подготовка на препораки за зајакнување на системот за заштита на децата, како и подобрена заштита на децата жртви на некаква форма на насилство. Како професионалец кој е дел од системот за заштита на децата, поканети сте да учествувате во спроведување на индивидуално интервју, земајќи ја во предвид вашата експертиза во областа. Интервјуто ќе трае околу 40 минути. Ние би преферирале да го снимаме интервјуто, но доколку вие не се чувствувате комфортно во таа ситуација, ќе бидат правени пишани забелешки од разговорот.

Сакам да Ви се заблагодарам што ќе одвоите време да учествувате во ова истражување. Без вашето учество, спроведувањето на националната студија не би било возможно. Наодите од студијата ќе бидат користени (i) за да се разбере големината на проблемот поврзан со заштитата на децата од насилство, како и пропустите во легислативата и системот на заштита; (ii) да се помогне на Владата и граѓанските организации во развивање на долгогодишни планови за превенција, спречување и заштита од насилство; (iii) да се развие алатка за застапување со која насилството врз децата ќе се стане приоритет во владината агенда.

Би сакал/а да Ве уверам дека немаме предвидено никакви лични или професионални ризици поврзани со учеството во ова истражување. Истражувањето се спроведува целосно во согласност со процедурите на УНИЦЕФ за етички стандарди при истражување, евалуација, прибирање податоци и анализа. Сите информации до кои ќе се дојде при истражувањето, ќе бидат третирани со соодветна професионална етика, доверливост и анонимност; во ниеден момент нема да биде можно да се идентификуваат индивидуи врз основа на нивните одговори. Понатаму, сите податоци и снимени материјали ќе бидат чувани на безбедно место и достапни само на истражувачите. Снимените материјали ќе бидат избришани веднаш по завршување на истражувањето. Би сакале да ве потсетиме дека учеството во истражувањето е на доброволна основа и можете да се повлечете во било кое време, без да дадете објаснување за вашата одлука.

Доколку се согласувате да учествувате, би Ве замолил/а да ги одговорите следниве прашања и да го потпишете формуларот:

Заокружете го соодветниот одговор:

	Да	Не
Ги прочитав и ги разбираам информациите дадени во ова писмо.	☐	☐
Разбирам која е целта на проектот и за што ќе бидат користени наодите.	☐	☐
Целосно сум свесен/а за процедурите во рамки на ова истражување и за сите ризици поврзани со моето учество во студијата.	☐	☐
Свесен/а сум дека моето учество е доброволно, и дека може да се повлечам во било која фаза без никакво објаснување.	☐	☐
Се согласувам интервјуто да биде снимано.	☐	☐
Свесен/а сум дека податоците ќе бидат третираны со доверливост.	☐	☐
Се согласувам да учествувам во студијата.	☐	☐

Име и презиме/ потпис на испитаник

Датум

Име и презиме/ потпис на истражувач

Датум

Доколку имате прашања во врска со истражувањето, слободно обратете ни се на податоците за контакт дадени подолу.

Со почит,

(име на истражувач и контакт детали)

ПРИЛОГ 1 (Б): ИНФОРМАТИВЕН ОБРАЗЕЦ ЗА СОГЛАСНОСТ ЗА УЧЕСНИЦИТЕ ВО ИНТЕРВЈУАТА СО ВРАБОТЕНИТЕ ВО ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ДЕЦА

Почитувани,

Моето име е (внесете име на истражувач) и јас сум (внесете институционална припадност / професионална акредитација на истражувач). Ви пишувам за формално да Ве поканам да учествувате во истражување кое се спроведува под надлежност на УНИЦЕФ (<https://www.unicef.org/macedonia>) од страна на Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство (<http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk>), во рамки на договорот за соработка воспоставен помеѓу УНИЦЕФ и Владата на РМ. Истражувањето се фокусира на (i) идентификување и проценка на институционалните механизми за превенција, идентификување, пријавување, упатување и заштита во случаи на насилство врз деца, во рамките на системот за заштита на децата; (ii) подготовка на препораки за зајакнување на системот за заштита на децата, како и подобрена заштита на децата жртви на некаква форма на насилство. Како професионалец кој е дел од системот за заштита на децата, поканети сте да учествувате во спроведување на индивидуално интервју, земајќи ја во предвид вашата експертиза во областа. Интервјуто ќе трае околу 40 минути. Ние би преферирале да го снимаме интервјуто, но доколку вие не се чувствувате комфортно во таа ситуација, ќе бидат правени пишани забелешки од разговорот.

Сакам да Ви се заблагодарам што ќе одвоите време да учествувате во ова истражување. Без вашето учество, спроведувањето на националната студија не би било возможно. Наодите од студијата ќе бидат користени (i) за да се разбере големината на проблемот поврзан со заштитата на децата од насилство, како и пропустите во легислативата и системот на заштита; (ii) да се помогне на Владата и граѓанските организации во развивање на долгогодишни планови за превенција, спречување и заштита од насилство; (iii) да се развие алатка за застапување со која насилството врз децата ќе се стане приоритет во владината агенда.

Би сакал/а да Ве уверам дека немаме предвидено никакви лични или професионални ризици поврзани со учеството во ова истражување. Истражувањето се спроведува целосно во согласност со процедурите на УНИЦЕФ за етички стандарди при истражување, евалуација, прибирање податоци и анализа. Сите информации до кои ќе се дојде при истражувањето, ќе бидат третирали со соодветна професионална етика, доверливост и анонимност; во ниеден момент нема да биде можно да се идентификуваат индивидуи врз основа на нивните одговори. Понатаму, сите податоци и снимени материјали ќе бидат чувани на безбедно место и достапни само на истражувачите. Снимените материјали ќе бидат избришани веднаш по завршување на истражувањето. Би сакале да ве потсетиме дека учеството во истражувањето е на доброволна основа и можете да се повлечете во било кое време, без да дадете објаснување за вашата одлука.

Доколку се согласувате да учествувате, би Ве замолил/а да ги одговорите следниве прашања и да го потпишете формуларот:

Заокружете го соодветниот одговор:

	Да	Не
Ги прочитав и ги разбираам информациите дадени во ова писмо.	☐	☐
Разбирам која е целта на проектот и за што ќе бидат користени наодите.	☐	☐
Целосно сум свесен/а за процедурите во рамки на ова истражување и за сите ризици поврзани со моето учество во студијата.	☐	☐
Свесен/а сум дека моето учество е доброволно, и дека може да се повлечам во било која фаза без никакво објаснување.	☐	☐
Се согласувам интервјуто да биде снимано.	☐	☐
Свесен/а сум дека податоците ќе бидат третирани со доверливост.	☐	☐
Се согласувам да учествувам во студијата.	☐	☐

Име и презиме/ потпис на испитаник

Датум

Име и презиме/ потпис на истражувач

Датум

Доколку имате прашања во врска со истражувањето, слободно обратете ни се на податоците за контакт дадени подолу.

Со почит,
(име на истражувач и контакт детали)

ПРИЛОГ 1 (В): ИНФОРМАТИВЕН ОБРАЗЕЦ ЗА СОГЛАСНОСТ ЗА ИНТЕРВЈУАТА СО КЛУЧНИТЕ ЧИНТЕЛИ

Почитувани,

Јас сум професор Стивен Џејмс Минтон, овластен психолог во Британското психолошко друштво и меѓународен консултант во истражувањето кое се спроведува под надлежност на УНИЦЕФ (<https://www.unicef.org/macedonia>) од страна на Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство (<http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk>), во рамки на договорот за соработка воспоставен помеѓу УНИЦЕФ и Владата на РМ. Истражувањето се фокусира на (i) идентификување и проценка на институционалните механизми за превенција, идентификување, пријавување, упатување и заштита во случаи на насилство врз деца, во рамките на системот за заштита на децата; (ii) подготовка на препораки за зајакнување на системот за заштита на децата, како и подобрена заштита на децата жртви на некаква форма на насилство.

Најпрво, би сакал да Ви се заблагодарам за позитивниот одговор на поканата испратена од страна на Националната мрежа против насилство врз жените и семејното насилство за учество во оваа студија. Без учеството на претставниците како Вас, не би било можно истражување во оваа област. Наодите од студијата ќе се користат за (i) да се разбере обемот на проблемот поврзан со одговорот на насилството врз децата и идентификување на празнините на системот на политичко и институционално ниво; (ii) да им помогне на властите и на невладините организации да направат долгорочни планови за превенција одговор и заштита од насилство; и (iii) изработка на алатка за застапување за насилството врз децата да се постави високо на владината агенда.

Индивидуалното интервју ќе трае околу 40 минути. Јас би преферирал да се снима, но доколку вие не се чувствувате комфортно во таа ситуација, ќе правам пишани забелешки од разговорот. Би сакал да Ве уверам дека немаме предвидено никакви лични или професионални ризици поврзани со учеството во ова истражување. Истражувањето се спроведува целосно во согласност со процедурите на УНИЦЕФ за етички стандарди при истражување, евалуација, прибирање податоци и анализа. Сите информации до кои ќе се дојде при истражувањето, ќе бидат третирали со соодветна професионална етика, доверливост и анонимност; во ниеден момент нема да биде можно да се идентификуваат индивидуи врз основа на нивните одговори. Понатаму, сите податоци и снимени материјали ќе бидат чувани на безбедно место и достапни само на истражувачите. Снимените материјали ќе бидат избришани веднаш по завршување на истражувањето. Би сакал да Ве потсетам дека учеството во истражувањето е на доброволна основа и дека може да се повлечете во било кое време, без да дадете објаснување за Вашата одлука.

Доколку се согласувате да учествувате во истражувањето, Ве молам да го пополните и потпишете образецот на следната страна:

Заокружете го соодветниот одговор:

	Да	Не
Ги прочитав и ги разбираам информациите дадени во ова писмо.	☐	☐
Разбираам која е целта на проектот и за што ќе бидат користени наодите.	☐	☐
Целосно сум свесен/а за процедурите во рамки на ова истражување и за сите ризици поврзани со моето учество во студијата.	☐	☐
Свесен/а сум дека моето учество е доброволно, и дека може да се повлечам во било која фаза без никакво објаснување.	☐	☐
Се согласувам интервјуто да биде снимано.	☐	☐
Свесен/а сум дека податоците ќе бидат третираны со доверливост.	☐	☐
Се согласувам да учествувам во студијата.	☐	☐

Име и презиме/ потпис на испитаник

Датум

Име и презиме/ потпис на истражувач

Датум

Доколку имате прашања во врска со истражувањето, слободно обратете ми се на податоците за контакт дадени подолу.

Со почит,

The
British
Psychological
Society

Д-р Стивен Џејмс Минтон CPsychol CSci AFBPsS

ПРИЛОГ 2 (А): ПРАШАЛНИК ЗА ИНТЕРВЈУА СО СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА

ЗА ВАС И ВАШАТА ПРОФЕСИЈА

Ве молиме изберете една од наведените опции за да одговорите на следните прашања:

1. Која е вашата етничка припадност?

Македонска		Бошњачка	
Албанска		Влашка	
Турска		Друго (ве молиме наведете)	
Српска		Преферирам да не одговорам	
Ромска			

2. Највисоко ниво на завршено образование? Ве молиме наведете ја и областа.

Средно образование	
Високо образование	
Постдипломски/докторски студии	

Забелешка: прашања за специфичните обуки и тренинзи што сте ги посетувале ќе следат подолу во прашалникот.

3. Со кој род се идентификувате?

Женски	
Машки	
Преферирам да не одговорам на прашањето	

Ве молиме одговорете на прашањата во просторот наменет за тоа.

4. Година на раѓање

5. Занимање/професија

6. Колку години активно искуство имате во професијата (изберете еден од понудените

одговори).

0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 и повеќе години

7. Која е вашата сегашна работна позиција?

8. Кога започнавте со работа на сегашната позиција? (изберете еден од понудените одговори).

Пред 0 – 4 год.	Пред 5 - 9 год.	Пред 10 - 14 год.	Пред 15 - 19 год.	Пред 20 год.

ПРОФЕСИОНАЛНО ПОСТАПУВАЊЕ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА

Ве молиме продолжете да одговарате на следните прашања во просторот наменет за тоа:

9. Како вие, како стручен работник/чка во областа, би го објасниле феноменот на насилство врз децата на лице кое нема стручни познавања на темата?

10. Колку често (на неделно, месечно или годишно ниво) се бара од вас во вашата професионална улога, да одговорите на случаи на насилство врз деца?

Согласно вашето познавање и професионално искуство, би сакале да ве замолиме да одговорите што се случува кога случај на насилство врз дете е идентификуван. Ве молиме објаснете го вашиот одговор во неколку реченици. Доколку немате информација, наведете го тоа.

11а. Кој најчесто пријавува и каде / кому се пријавува во тие случаи?

11б. Кој истражува понатаму и како тече постапката? Дали ваквите случаи мора да се документираат/известат и колку често се случува тоа?

11в. Кому се испраќаат извештаите и каде се чуваат? Има ли процедури и правилници за споделување информации меѓу институции? Како се обезбедува доверливост?

11г. Како им се пристапува на децата, нивните семејства и на лицето кое е вршител на насилството? Што во случај кога насилникот е дете?

11д. Дали има разлика во начинот на постапување во зависност од формата на насилство? Кој ја носи таа одлука?

11ф. Ако се побара од вас, каде понатаму би го упатиле случајот и во кои околности го правите тоа?

12. Според вашето професионално искуство и знаење, колку често (на неделно, месечно, годишно ниво) се јавуваат случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата? Образложете го одговорот во две-три реченици

Согласно вашето познавање и професионално искуство, би сакале да ве замолиме да одговорите на неколку прашања (слични на оние во прашање 11), но овој пат фосусирајќи се на постапките кога случај на насилство врз дете е идентификуван ВО РАМКИ НА СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА (во институции за згрижување, домови, дневни центри и други институции). Ве молиме објаснете го вашиот одговор во неколку реченици. Доколку немате информација, наведете го тоа.

13а. Кој најчесто би пријавил случај на насилство врз деца во рамки на системот за заштита на децата и каде?

13б. Кој истражува понатаму и како тече постапката? Дали ваквите случаи мора да се документираат/известат и колку често се случува тоа?

13в. Кому се испраќаат извештаите и каде се чуваат? Има ли процедури и правилници за споделување информации меѓу институции? Како се обезбедува доверливост?

13г. Како им се пристапува на децата, нивните семејства и на лицето кое е вршител на насилството? Што во случај кога насилникот е дете?

13д. Дали има разлика во начинот на постапување во зависност од формата на насилство? Кој ја носи таа одлука?

13f. Ако се побара од вас, каде понатаму би го упатиле случајот и во кои околности го правите тоа?

ПОДДРШКА ЗА ВАШАТА ПРОФЕСИОНАЛНА УЛОГА

14А. Ве молиме наведете накратко, дали и какви обуки/тренинзи/доквалификации сте посетувале како подготовка за вашето работно место и позиција?

• Доколку е одговорот Не, ве молиме продолжете со прашање 15А

14В. Како би ги оцениле придобивките од овие обуки/тренинзи, конкретно за темата насилство врз деца?

	Не воопшто	Не многу	делумно	да	многу
Корисни во мојата секојдневна професионална пракса.					
Корисни во кризни или несекојдневни ситуации.					

14С. Дали работата со случаи на насилство врз деца има влијание врз вас како личност? Доколку да, какво – психолошко? Социјално? Професионално? (Разгледајте ја секоја категорија посебно). Доколку работата со случаи на насилство врз деца немало значајно влијание врз вас како личност, зошто мислите дека тоа е случај? Професионална обука? Поддршка (т.е. мониторинг, супервизија) за вашата професионална улога? Личност? Намерна употреба на стратегии за справување? (Повторно, разгледајте ја секоја категорија посебно).

15А. Ве молиме наведете во неколку реченици, какви механизми за следење и супервизија на вашето работење постојат во вашата институција?

- Доколку не постојат механизми за следење во вашата институција, ве молиме продолжете со прашање 15С.

--

15В. Земајќи ги предвид случаите на насилство врз деца во кои сте биле директно вклучени, ве молиме оценете ги механизмите за следење на вашето професионално постапување на сегашното работно место:

	Не воопшто	Не многу	делумно	да	многу
Запознаен/а сум со механизмите за следење на мојата работа во оваа област.					
Процедурите за следење се многу корисни во мојата секојдневна професионална работа.					
Процедурите за следење се многу корисни во кризни и несекојдневни ситуации.					

15С. Психотерапевтите, психолозите и другите професионалци имаат можност на редовна основа да дискутираат за својата работа со искусен колега/ментор. Дали ова е пракса и во вашето работење?

Да	
Не	

15Д. Ако одговоривте ДА на претходното прашање, ве молиме одговорете на следното:

	Не воопшто	Не многу	делумно	да	многу
Задоволен/а сум со можностите што ги имам за размена на искуства и разговор за секојдневната професионална работа со искусен колега/ментор.					
Запознаен/а сум со механизмите за надзор (супервизија) на мојата работа во оваа област.					
Процедурите за надзор (супервизија) се многу корисни во мојата секојдневна професионална работа					
Процедурите за надзор (супервизија) се многу корисни во кризни и несекојдневни ситуации.					

15E. Ако одговоривте НЕ на прашањето 15C, дали сметате дека таква можност би ви била од корист?

Да	
Не	

16A. Ве молиме наведете накратко, која е законската рамка според која се раководите во вашата работа во случаи на насилство врз деца (закони, стратегии, програми, правилници, протоколи)?

--

16B. Земајќи ги предвид случаите на насилство врз деца, ве молиме одговорете на следните прашања во однос на легислативата, политиките и практиките според кои се водите во вашето професионално постапување во овие случаи

	Не воопшто	Не многу	делумно	Да	многу
Задоволен/а сум со своето познавање на легислативата, политиките и практиките во оваа област.					
Задоволен/а сум со познавањето на останатите професионалци во мојата институција на легислативата, политиките и практиките во оваа област					
Задоволен/а сум со познавањето на професионалците од другите институции со кои соработувам на легислативата, политиките и практиките во оваа област					
Сметам дека легислативата, политиките и практиките се корисни во моето секојдневно професионално работење.					
Сметам дека легислативата, политиките и практиките се корисни во кризни и несекојдневни ситуации					

17A. Во однос на случаите на насилство врз деца, како би го оцениле квалитетот на соработка помеѓу стручните работници во вашата институција со стручните работници во другите институции?

непостоечка	слаба	соодветна	добра	одлична

17В. Земајќи го предвид одговорот на претходното прашање, според вас што е причината за таквата состојба?

	Нема влијание	Има влијание	Силно влијание
Квалитетот и јасноста на постоечката легислатива како основа за интерсекторска соработка			
Квалитетот и јасноста на професионалните протоколи и водичи како основа за интерсекторската соработка			
Моето сопствено разбирање на постоечката легислатива и протоколите како основа за меѓусекторската соработка			
Разбирањето на другите професионалци во мојата институција на постоечката легислатива и протоколите како основа за интерсекторската соработка			
Разбирањето на другите професионалци од другите институции на постоечката легислатива и протоколите како основа за интерсекторската соработка			
Квалитетот на работните односи во мојата институција			
Квалитетот на работните односи во другите институции			
Индивидуални фактори			
Други фактори (наведете кои).			

18А. Колку често (на неделно, месечно или годишно ниво) се вклучил Народниот правобранител во случаите на насилство врз деца, во кои сте биле директно вклучени?

18В. Според вашите сознанија и професионално искуство, колку често (на неделно, месечно или годишно ниво) сметате дека Народниот правобранител се вклучува во случаевите на насилство врз деца во рамки на системот за заштита на деца? Ве молиме објаснете кое е вашето мислење за улогата на Народниот правобранител во случаевите на насилство врз деца.

РОДОТ И ДРУГИ ФАКТОРИ КОИ МОЖЕ ДА ВЛИЈААТ НА ПОЈАВАТА НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦАТА

19А. Ве молиме објаснете во неколку реченици, дали и како, според вашето професионално искуство, родовиот аспект може да има влијание во случаевите на насилство врз деца (на пример, различни очекувања на родителите и средината или различни воспитни ставови за девојчињата и момчињата и сл.)

19В. Ве молиме објаснете во неколку реченици, дали и како, според вашето професионално искуство, факторите како етничка припадност, религија, попреченост, сексуална ориентација, може да имаат влијание во случаевите на насилство врз деца (на пример различни општествени очекувања и ставови спрема различни религии, етнички групи или лица со попречености и сл.)

ДОБРИ ПРАКТИКИ И ПРЕПОРАКИ

20А. Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца општо во вашата професионална улога и во вашата професија во целост? Дали има такви добри практики во системот за заштита на децата?

20В. Според вашето професионално мислење, посебно во однос на случаите на насилство врз децата, дали сметате дека има нешто што би требало и може да се воспостави за поддршка на вашата работа? Има ли нешто што сметате дека треба и може да се воспостави за развој на професионалната служба во која работите?

Ви благодариме за одвоеното време за пополнување на прашалникот..

ПРИЛОГ 2 (Б): ПРАШАЛНИК ЗА ИНТЕРВЈУА СО ВРАБОТЕНИ ВО ИНСТИТУЦИИ ЗА ДЕЦА

За утврдување на примерокот и последователно толкување на резултатите, пред да се сесијата на фокус групата, од потенцијалните учесници може да се побара да одговорот на следните прашања во врска со демографските податоци, образовната позадина, професионалните искуства и сегашната професионална улога. Овие одговори може да се дадат вербално (односно, пред интервјуто, со снимање на одговорите) или во писмена форма (т.е. може да се испечатат како краток прашалник за пополнување).

1. Која е Вашата етничка припадност?

Македонска		Бошњачка	
Албанска		Влашка	
Турска		Друго (ве молиме наведете)	
Ромска		Не сакам да кажам	
Српска			

2. Кое е Вашето највисоко ниво на образование?

Средно	
Високо (додипломски студии или соодветно)	
Високо (постдипломски студии или соодветно)	

3. Со кој род се идентификувате?

Женски	
Машки	
Не сакам да кажам	

Следниве прашања одговорете ги во означениот простор:

4. Година на раѓање.

5. Која е Вашата професија?

6. Колку години искуство имате во професијата? (Означете соодветно).

0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе

7. Која е Вашата моментална позиција?

--

8. Кога започнавте со работа на сегашната позиција? (Означете соодветно).

Пред 0 - 4 години	Пред 5 - 9 години	Пред 10 - 14 години	Пред 15 - 19 години	Пред 20 и повеќе години

По прашањата за демографските податоци, образовната позадина, професионалните искуства и сегашната професионална улога, треба да се користат следниве прашања во фокус групите со стручните работници. И истражувачот и учесниците треба да знаат дека сесиите се очекува да траат околу еден час (вклучувајќи ги иницијалните прашања).

- Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца воопшто во вашата професија во целост?
- Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца во системот на заштита на деца на национално ниво?
- Според вашето стручно мислење и со конкретна референца за случаите на насилство врз деца воопшто, дали постои нешто што сметате дека би можело и треба да се воспостави за да се развие професионалната служба во која работите? И со конкретна референца на случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата, има ли нешто што сметате дека би можело и треба да се воспостави за да се развие професионалната служба во која работите?
- Според вашето стручно мислење и со конкретна референца за случаите на насилство врз деца воопшто, дали постои нешто што сметате дека би можело и треба да се воспостави на национално ниво (закон, политика, сервис/услуга итн.)? И со конкретна референца на случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата, има ли нешто што сметате дека би можело и треба да се воспостави на национално ниво (закон, политика, сервис/услуга итн.)?

ПРИЛОГ 2 (В): ПРАШАЛНИК ЗА ИНТЕРВЈУА СО КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ

ДЕМОГРАФСКИ ПОДАТОЦИ, ПОДАТОЦИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, ПРОФЕСИОНАЛНИ
ИСКУСТВА И СЕГАШНА ПРОФЕСИОНАЛНА УЛОГА

1. Која е Вашата етничка припадност?

Македонска		Бошњачка	
Албанска		Влашка	
Турска		Друго (ве молиме наведете)	
Ромска		Не сакам да кажам	
Српска			

2. Кое е Вашето највисоко ниво на образование?

Средно	
Високо (додипломски студии или соодветно)	
Високо (постдипломски студии или соодветно)	

3. Со кој род се идентификувате?

Женски	
Машки	
Не сакам да кажам	

Следниве прашања одговорете ги во означениот простор:

4. Година на раѓање.

5. Која е Вашата професија?

6. Колку години искуство имате во професијата? (Означете соодветно).

0 - 4 години	5 - 9 години	10 - 14 години	15 - 19 години	20 години и повеќе

7. Која е Вашата моментална позиција?

--

8. Кога започнавте со работа на сегашната позиција? (Означете соодветно).

Пред 0 - 4 години	Пред 5 - 9 години	Пред 10 - 14 години	Пред 15 - 19 години	Пред 20 и повеќе години

ПРАШАЊА ЗА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА

- Како би ја објасниле појавата на насилство врз деца за некој кој е лаик? Како би го дефинирале? Како одговарате кога некој ќе ве праша зошто се случува? Зошто мислите дека има случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата?
- Во однос на случаи на насилство врз деца општо и случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата на национално ниво, колку сметате дека се ефективни постоечките мерки? Можна ли е интерсекторска соработка? Доколку да, што ја олеснува таа соработка (законодавство, професионални протоколи и упатства, професионални односи и др.)? Доколку не, кои мислите дека се пречките за тоа (недостаток од законодавство, недостаток од професионални протоколи и упатства, недоволно разбирање на законодавството, професионалните протоколи и упатства, лоши професионални односи итн.)?
- Како мислите дека прашањата на род и други фактори на еднаквост влијаат на идентификацијата, пријавувањето и упатувањето на случаи на насилство врз деца општо и случаи на насилство во системот за заштита на децата, и како крајно таквите случаи се превенираат и работат?
- Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца воопшто? Има ли нешто што мислите дека треба да се воспостави (закон, политика, протокол, истражување)?
- И кои мислите дека се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата (закон, политика, протоколи, истражување)?

ПРИЛОГ 3: ЛИСТА НА ДОКУМЕНТИ НАВЕДЕНИ ВО ПРЕГЛЕДОТ НА ЗАКОНОДАВСТВОТО И ПОЛИТИКИТЕ ЗА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО ЗЕМЈАТА

ВИД	ИМЕ НА ДОКУМЕНТ
Закони	Кривичен законик (само релевантни членови)
	Закон за правда на деца
	Закон за семејство
	Закон за социјална заштита
	Закон за превенција, заштита и борба против семејно насилство
Подзаконски акти и стратешки документи	Одлука. Координативно тело за заштита на децата од насилство и запоставување 2012 (резиме)
	Одлука на Координативното тело за следење на спроведувањето на Акциониот план против сексуална злоупотреба 2009 (резиме)
	Одлука. Координативно тело: Национална стратегија - Семејно насилство (2008-2011) од 2010 (резиме)
	Одлука за формирање Национална комисија за правата на детето 2007 (резиме)
	Протокол за семејно насилство, 2010
	Заеднички протокол за справување со случаи на злоупотреба и запоставување на деца
	Протокол: сексуална злоупотреба на деца и педофилија, 2011
	Правилник: мерки спроведени во случаи на семејно насилство, 2007
	Акциски план: Превенција на сексуална злоупотреба 2009-2012
Национална стратегија: Семејно насилство 2012- 2015	
Истражувачки извештаи / документи	Заповставени и жигосани. Студија за сексуална злоупотреба (UNICEF) https://www.unicef.org/tfymacedonia/UNICEF_Sexual_Abuse_Study_ANG_zawEB(1).pdf
	Проценка на законодавството кое се однесува на насилство врз децата https://www.unicef.org/tfymacedonia/ASSESSMENT_OF_LEGISLATION_-VaC_FINAL_.pdf
	Рома СОС Детски бракови http://romasosprilep.org/wp-content/uploads/2016/05/Roma-SOS_Sivata-zona_ANG_002.pdf
	Студија за детски бракови (UNFPA) http://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa%20macedonia%20overview.pdf
	Извештај за мапирање на институции и ГО кои работат на насилство врз деца https://www.unicef.org/tfymacedonia/Mapping_report_FINAL_formated_pdf_.pdf

	<p>Прирачник: Насилство во училиштата https://www.unicef.org/tfymacedonia/Violence_reduction_in_schools_-_how_to_make_a_difference.pdf</p>
	<p>Студија: Насилство врз деца во училиштата https://www.unicef.org/tfymacedonia/Studija_za_nasilstvo_-_MK(1).pdf</p>
	<p>Процедури за справување со деца жртви https://www.unicef.org/tfymacedonia/Unicef_VAC_MK_FINAL_v2.pdf</p>
	<p>CRC компаративна анализа https://www.unicef.org/tfymacedonia/English_Full_Report_13_WEB(1).pdf</p>
	<p>Студија за насилство во основните училишта https://www.unicef.org/tfymacedonia/Studija_za_nasilstvo_-_MK(1).pdf</p>
	<p>Проблемот со злоупотреба на деца: ставови и искуства во седум земји од Централна и Источна Европа http://www.respectworks.eu/fileadmin/website/downloads/problem_child_abuse_central_eastern_europe.pdf</p>
	<p>Проблемот со злоупотреба на деца: ставови и искуства во седум земји од Централна и Источна Европа, 2005-2009 http://www.canee.net/files/comparative%20report%202009.pdf</p>
	<p>Извештаи на Народен правобранител:</p> <p>http://ombudsman.mk/upload/documents/Semejnoto%20nasilstvo1%20-mak.pdf</p> <p>http://ombudsman.mk/upload/documents/lizvesta-fizicko%20maltretiranje-mk.pdf</p> <p>http://ombudsman.mk/upload/Deca-Dokumenti/Kniga-Istrazuvanje%20deca-2012%20PFormat.pdf</p> <p>http://ombudsman.mk/upload/Istrazuvanja/2016/Informacija%20VPD%20Tetovo-Ohrid-mk.pdf</p>

